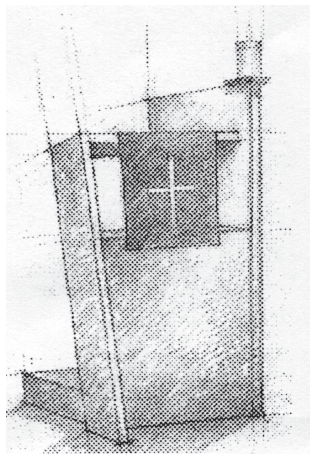

Hét Hárs

A csillaghegy-békásmegyeri evangélikus gyülekezet lapja
VI. évfolyam 1. szám 2007. húsvét

Júdás-variációk

Vörös és sárga

Erős, botránkoztató színek ezek. A nyár és az ős, a követelődző testiség árnyalatai. Évszázadokon keresztül e színek kettős szimbolikája tette lehetővé a művészek számára, hogy Júdást és tettét megelevenítsék. Korok és stílusok elmúltak, e színek maradtak. Miképpen Júdás is, meg az árulás, a hitszegés és a hűtlenség, az egy tálból mártás és a

csók intimitása, s e személyesség elvesztése miatti bánat, melynek irracionalitása a halálét is meghaladja.

Meglehet, Jehudának hívták, nem tartozott a legkedvesebbek közé. Neki nem osztott lapot a mester, érette nem járt közben sem anyja, sem más, hogy a mennyei melkútban, királyságban jobb sora legyen a többieknél. De tudjuk, kulcspozíciója volt: ő intézte a pénzügyeket. Júda, az örök zsidó. A többi is jehudi volt, Jehosua maga is, de a nagy közös keresztény emlékezet mégis benne kívánta megszemélyesíteni azt, amiért büntetnie kell a bárhol és bármikor vele élő zsidót, lett legyen az velencei kalmár vagy wittenbergi uzsorás, esetleg kommunista forradalmár vagy Edith Stein és Simone Weil, akik katolikusoknak és protestánsoknak, zsidóknak és pogányoknak egyaránt példát mutattak arra, mit jelent a Kiddus ha-Sém, a Szent Név megszentelése, a mártírium.

Az európai kereszténység felekezetre való tekintet nélkül a zsidóban kívánta megtorolni minden vétkét. Nem a zsidóét, hanem a sajátját. Prügelknabe, bűnbak, történelmi, tárgyi bizonyítéka annak, hogy bánik Isten azokkal, akik megtagadják és elárulják őt. A zsidóság nélkül nincs sem üdvösség, sem kárhozat. Az előbbit neki köszönhetjük, az utóbbit osztályrészül kapja, ha meg nem tér. Árulásával egyszerre teszi nyilvánvalóvá és tagadja meg lényegét. A corpus christianumnak az örök Júdás kell: élve, ha megtér, és halva, ha erre, az üdvösségre képtelen.

A Szabadság téri református papnak sokan azt vetik a szemére, hogy imígyen gondolkodik. De hogyan is gondolkozhatna másképp, ha két évezred keresztény dogmatikája és katekézise szinte kizárólagosan ezt örökítette nemzedékről nemzedékre. Pallérozatlan elmeként nem hagyja el a járt és ezért szükségszerűen széles utat. Lelke rajta. Az már orrfacsaróbb, hogy nyája terelgetéséhez az Ausztriában jogerősen elítélt angol holokauszttagadót küldi szószékére. De még ez is elszenvedhető, hiszen senki sem kényszerít bennünket hazugságok, hamisítások és örültségek meghallgatására. Kritikára a hazai református egyház magatartása méltó. Elvileg hihetetlen, tényszerűségében botránkoztató, hogy a teológiaiilag és politikailag jól képzett és tapasztalt atyafiak csak az ausztriai református egyházvezetők szokatlanul erős hangú, felháborodott tiltakozását követően látták szükségesnek, hogy a hazai szélsőjobb apostolává lett szolgatársuktól elhatárolódjanak. „Megérik a pénzüket” – szokta volt mondani az apám. De Júdás legalább visszavitte azt a nyomorult erszényt, és szétszórta Áron utódai előtt, akik akár bevallották, akár nem, főpapi tisztségük eredményes gyakorlása nélkülözhetetlen attribútumának a gyávaságot látták.

Üdvözülhet-e a vamzer?

Egyszer, majd ha lesznek unokáim, írok nekik kátét, Luther után szabadon. Abba való kérdés ez. Akik között felnőttem, apám és barátai, a márciusi frontosok, az illegális mozgalom túlélői, a nékoszosok és az ötvenhatosok hozzá közel álló, pontosabban a vele való kapcsolattól egzisztenciájukat nem féltő sorstársai számára a legsúlyosabb bűn a másik elárulása volt. Apám nyilván nemcsak jogi és politikai felkészültségének, szervező és konspirációs készségének köszönhető, hogy a legsúlyosabb években, sőt az illegalitásban is a mozgalom vezetője volt. Határesetekben csak az erkölcs, az emberi tartás számít. Vagy van, vagy nincs. Aki szükséghelyzetben hűtlennel bizonyul, nem eszmét árul el, hanem mindig valóságos embereket. Az ő életüket veszélyezteti. Ezért megbocsájthatatlan a hűtlenség. Eszmék, értékek, hitek jönnek-mennek. A változó időben ezek is változnak. Mindenkinek joga van bármikor újrafogalmazni világnézetét, azt, ami szerint vagy amiért élni akar. De senkinek nincs joga a másik életét kockáztatni.

Lehet, hogy Júdás másképpen gondolkodott Izrael hivatásáról a népek között, a birodalom iránti lojalitásról, az adófizetésről és Pilátusról, a kozmopolita hellenista szellemiség veszélyeiről, a farizeusokról és a zelotákról, azokról a történelmi érdeklentétekről, amelyek a tanítványi közösséget is megosztották, de nem vitázott – legalábbis az evangélium tudósítása szerint ennek nincs nyoma –, és nem hozott létre alternatív frakciót. Csak arról tudunk, hogy a pazarlás miatt háborgott a lelke, sajnálta a szociális célra gyűjtött adományt a mester luxusigényének kielégítésére fordítani. Az evangélium nem tudósít arról, miért árulta el Jézust, miért akarta a halálát, ha tényleg azt akarta. Minden árulást meg lehet magyarázni. De az ideológia semmivé oszlik, ha a következmény az emberek tönkretétele vagy elpusztítása. A másíknak való tudatos károkozás már önmagában amorálissá teszi az árulást.

De vajon áruló-e az, aki nemcsak nem tör a másik életére, de tette révén a közösség javát vagy csupán pusztá létben tartását szolgálja? Bizony, azokról az egyházi vezetőkről, püspökökről és esperesekről, teológiai tanárokról és világi előjárókról van szó, akik 1948 és 1990 között a belügyminisztérium különféle hivatalai és megbízottjai révén az államapparátus cselédjévé lettek. A mai magyar köznyelv ügynöknek mondja őket, tehát olyan személynek, akinek valami ügye van, ügye a másik emberrel, valamilyen hivattal, az egyházzal, talán az Istennel is. Egyről sem tudok, aki önként nyilvánosságra hozta volna, mit tett, senkiről sem, aki önkézzel büntette volna magát, hasonlóan Júdáshoz.

Ügynökeink – önidentifikációjuk szerint – nem válnak rokonságot a vörös hajú, kancsal, sárga ruhás és pénzeszacskót szorogató Júdással: egyházukat és népet szolgálták, úgy, ahogyan lehetett, s ha egyáltalán valaki, majd az Isten ítélt róluk. Erről semmi kétségem.

Mégis, a még élő és egyre idősödő, kvázi tisztességben, kvázi tekintéllyel élő lutheránus vamzereknek jó tudniuk, a történelem is ítélt, vagy teológusabban szólva: az Örökkévaló a történelmet mint kinyilatkoztatása eszközét felhasználhatja üdvözítésünkre. Historia est pars revelationis universalis. Nekem, jámbor kereszténynek elég azt tudnom, hogy besúgóvá lett hit-sorsosaim, míg a dementia el nem emészti személyiségük maradékát, emlékeznek. Emlékeznek azokra, akikről jelentéseket írtak, azokra, akikről valótlan-ságot állítottak, azokra, akiket irigységből, hiúságból, haragból tönkre akartak tenni, és a vak és tudatlan állami hivattal használták fel politikusi stílizált ügynökösködésük révén hatalombírást kielégítésére. És emlékezni kényszerülnek önmagukra is. Hiszen beleszövédték abba a sokat használt és sokaktól megtapodott textíliába, amelyet egyháznak hívnak: ők azok az időben színüket vesztő fonalak, melyek mégis kellene egyben tartani az anyagot. Ez a sorsuk: akik minden erejükkel menekültek az alul lévő közzül, végezetül maguk váltak alapanyaggá. Azok pedig, akik gyakorta kínlódó lelkiismerettel, tudatosan a másik javát munkálva, arcukat és tartásukat még tartótiszt-jük előtt sem vesztették el, ne csüggedjenek: van, ami több a moralitásnál.

Bizony, a vamzer is üdvözülhet, ha megtér. És ha megtért, többé nem vamzer ő...?!

Donáth László

A szenvedés mélye

Az az indulat legyen bennetek, ami Krisztus Jézusban is megvolt: mert ő Isten formájában lévén nem tekintette zsákmánynak, hogy egyenlő Istennel, hanem megüresítette önmagát, szolgai formát vett fel, emberekhez hasonlóvá lett, és magatartásában is embernek bizonyult; megalázta magát, és engedelmeskedett mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig. Ezért fel is magasztalta őt Isten mindenek fölé, és azt a nevet adományozta neki, amely minden névnél nagyobb, hogy Jézus nevére minden térd meghajoljon, mennyieiké, földieké és földalattiaké; és minden nyelv vallja, hogy Jézus Krisztus Úr az Atya Isten dicsőségére.” (Fil 2,5–11)

Kedves Testvérek!

Virágvasárnap ősi epistoláját hallottuk, az Újszövetségnek talán a legrégebbi sorait. A felolvasott Krisztus-himnusz már a Filippi levél szövegében is idézet, hagyománytöredék, az első keresztények liturgiájából különös szerencsével megőrzött részlet, melyhez hasonló alig kettő-három akad a Bibliában és a vele egykorú könyvekben. A felolvasott versek idézet voltáról tanúskodik sajátos, a páli levelek stílusától annyira elütő szókinccsük: Jézus nem tekintette zsákmánynak, hogy egyenlő Istennel – szolgai formát vett fel – engedelmes volt mindhalálig – majd: Jézus nevére minden térd meghajoljon... Igen, nem tévedés, nem a fülünk csal, ez a politika szókinccse, az akkorié, de lényegében a mostanié is, azé a politikáé, mely annyira idegen volt Pál gondolkodásától, hogy nem csoda, még jellegzetes fordulatait is kerülte, mint ördög a tömjénfüstöt.

Engedelmes volt mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig.

Ez még nem a legmélye, Uram, a szenvedésnek.

Az ősgyülekezet meghatározó alakjai, Péter, Jakab bizonyára másképp álltak ehhez a problémához, mint Pál, elvégre nem a tarsusi farizeusnövendék, hanem ők voltak ott a diadalmas jeruzsálemi bevonuláskor, melyről a virágvasárnapi evangéliumban olvastunk. Érdekes volna ezekről az összefüggésekről elgondolkodni ma, április 9-én, a demokrácia ünnepe: hogyan viszonyult Pál a hatalom kérdéséhez, továbbá hogyan viszonyultak apostoltársai a hatalom kérdéséhez, végül hogyan viszonyulnak a tizenkét apostol utódai és örökösei a hatalom kérdéséhez. Csak egyvalaki maradna ki ebből az eszme-futtatásból: a számarháton ülő, önmagát megüresítő Jézus.

Holott a semmi van jelen, a világ azért tovább lüktet...

Ez még nem a legmélye, Uram, a szenvedésnek.

Papp
Oszkár:
Júdás,
1940 k.

A Lelkipásztor című folyóirat aktuális számában olvasni, hogy a virágvasárnap ambivalens ünnep. Találó megfogalmazás. Ezt az ambivalenciát, kettősséget először a kántor éli át, amikor az adventi énekek között keresgél alkalmas, virágvasárnapi ének után, jóllehet, a gyülekezet most nem a karácsonyra, hanem a nagyhétre készül. Lehet-e önfeledten, ujjongva hozsannázni a passió küszöbén? De a szenvedés árnyékán túl is – ézsaiási prófécia ide, pálmaág oda –, ezt az egész bevonulást olyan groteszkké teszi a díszlet: a számárhát.

Üveg alatt, tűhegyre szúrva ragyog, ragyog a lepke-tábor. Önök ragyognak, uraim.

Ez még nem a legmélye, Uram, a szenvedésnek.

A Filippi levél Krisztus-himnusza, mely közvetlen összefüggésbe hozza egymással a megalázást és a felmagasztalást, a szolgai formát és a mindenség urát, ez a hitvallás teszi érthetővé számunkra virágvasárnap ellentmondásait. Nem oldja fel, sőt megőrzi, kimerevíti a kettősséget, az ambivalenciát. A passió útja felfelé vezető út, fel Júdeába, fel Jeruzsálembe, fel a templomhegyre, majd végül a Koponyák hegyére, mindig magasabbra, mindig magasabbra, ugyanakkor a pokol egyre mélyebb bugyraiba, a félreértettség, a kitzsítottság, a magány, az elhagyatottság egyre alsóbb köreibé.

Szemközt a pusztulással egy ember lépked hangtalan. Nincs semmije, árnyéka van.

Ez még nem a legmélye, Uram, a szenvedésnek.

Kerényi Károlynak egy vallástörténeti tanulmányában olvasható, hogy az alvilágjárás, a katabázis egyben mindig felfelé vezető út, anabázis. Ez az út, melyet minden antik epikus hősnek meg kell járnia a végső próbatétel előtt, egyszerre vezet a mélybe és a magasba. Ebben a vonatkozásban Krisztus is osztozik környezetének, a hellén világnak a hērószaival. Diadalmas bevonulása nem más, mint

a pokol első köre: infantilis apostolai kiáltozásától kísérve, félreértve, a közösségből kiszakítva lépi át a szent város kapuját. A hét előrehaladtával jönnek majd a további körök, végül is a legutolsó, a teljes magára maradottság, azaz a kínhalál. Ahogy az apostoli hitvallás fogalmaz: alászállt a poklokra.

Kilép a többiek közül, megáll a kockacsendben, mint vetített kép hunyorog... Félelmetesen maga van, a pórúsait látni.

Ez még nem a legmélye, Uram, a szenvedésnek.

A Kőszívű ember fiaiban biztatja úgy visszatérően Baradlay Ödönt az intrikus Ridegváry Bence, hogy ez az első, ez a második, majd ez a végső lépcső ama bizonyos magaslathoz. Ridegváry képzeletében a bitófa lebegett, mint az Ödön számára általa áhított magaslat, Jézus is a korabeli bitófa, a kereszt felé lépdelt grádicsról grádicsra, feljebb és feljebb, mindig magasabbra az egyre ritkább levegőben.

Ne a lélekzetvételt. A zihálást... A kempő csöndjét, azt jegyezd.

Ez még nem a legmélye, Uram, a szenvedésnek.

Az első lépcső a számárhát. Középre állni, kiemelkedni a tömegből. Andrew Lloyd Webber rock-operájában, a Jézus Krisztus szupersztárban elevenednek meg ugyanazok a gügye apostolok, akik máskor falusi barokk templomok faragványairól néznek ránk bamba tekintettel. Agyukban tarka képzetek, nagyravágyó álmok kergetőznek, s fogalmuk sincs, valójában mi történik körülöttük. De még az ő társaságuk is nyújt Jézusnak egy csöppnyi ölmeleget, melyet pár nap múltán a le és föl vezető út mentén árulások és megtagadások közepe el lehet veszíteni. A meg-nem-értettségnek, a félreértettségnek, az elhagyatottságnak is vannak fokozatai.

Plakátmagányban ázó éjjelek.

Ez még nem a legmélye, Uram, a szenvedésnek.

Vagy harminc éve, még gyerekkorában írt a mostani budai esperes egy dalt. Emelkedj fel, emelkedj fel, biztatták Krisztust az ismétlődő sorok, emelkedj fel, emelkedj fel, Úr Krisztus – a keresztfára. Nem kell helyismeret ahhoz, hogy megtaláljuk egy ismeretlen városban a Kálváriát, a legmagasabb ponton kell keresni, nyakunkat szegve nézünk fel rá itt Békáson is. A Golgota lesz majd ezen az úton, a fájdalmak, a szenvedés, a magavesztés, a kiüresedés útján a csúcspont, egyben az ünnepélyes mélypont. Emelkedj fel, emelkedj fel, Úr Krisztus – a keresztfára.

Arra figyelj, amire városod, az örök város máig is figyel: tornyaival, tetőivel, élő és halott polgáraival.

A világ tenyerébe kalapált szeg, holtsapadt, csurom vér vagyok.

Csepregi Zoltán

(Elhangzott Békásmegyeren a virágvasárnapi istentiszteleten 2006. április 9-én, az országgyűlési választások első fordulójának napján.)

Jehuda és Júdás

Gyermekkoromban, mintegy 25-30 esztendővel ezelőtt, az általános iskolában gyakorta hangzott fel csúfolódón: „árulkodó Júdás / nem kap piros tojást...!” Így kisgyermekként – akinek vajmi fogalma sem volt, nemhogy Júdás szerepéről, de még a Bibliáról sem – ezt a Júdás nevű embert ab ovo valami született rossznak könyveltem el, aki még a piros csokitojásaimat is elviszi.

Aztán eltelt néhány esztendő, cizelláltabb szidások, káromkodások jelentek meg. A zsidózás. „Te zsidó!” Máig emlékszem első riadt reakciómra: ez most szidás vagy dicséret? – hol volt még ekkor mai büszke öntudatom...

Majd 20 évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy mint „gyakorlott” hebraista a homlokomra csapjak, és rájőjjenek: a két szó (*Júdás* és *zsidó*), a két szidalom – a jelentéskülönbség ellenére is – etimológiailag egy és ugyanaz.

Nézzük meg, mit is jelent tehát!

Az általunk vizsgált *Júdás* név a tórai *Jehudának* ~ *Júdának*, a Septuaginta görög Ιουδαισ-ának magyarítása. (Ez a görögös -*ász* végződés pecsételte meg egyébként a bibliai héber nevek sorsát. Így lett *Jirmijahu*-ból Jeremiás, *Jesájáhuból* Ézsaiás ~ Ézsaiás, *Mihából* Mikeás, *Zehárjából* Zakariás, *Nehemjából* Nehemiás stb.) Csúfolódó versikénk főszereplőjének, Júdásnak neve tehát ott és akkor, 2000 esztendeje *Jehuda* volt.

Ám két évezreddel ezelőtt a *Jehuda* szónak a néven kívül élt már egy másodlagos jelentése is: először az Eszter könyve említi a *jehudi* népnévet. Ennek a népnévnek a jelentése: 'júdabeli'. Ez a név utal az i. e. 722-es asszír támadás után a 12 törzsből megmaradt egyetlen törzsré, Jehudára, amelyet i. e. 586-ban Nabukadnecár Babilóniába deportált, majd Kürosz visszaengedett a Szentföldre. Ennek a népnek egy része Perzsiában maradt, ám ott is magán viselte a „billogot”: jehudi – ő júdabéli és nem párszi, azaz nem perzsa.

A *jehudi* az évszázadokon keresztül egyre-másra változtatta hangalakját (a modern nyelvekben: *judio*, *Jude*, *Jew*, *juif* stb. alakban él), és a balkáni latinból kölcsönzött szláv jövevényszóként eljutott a magyar nyelvbe is: *zsidó*. A magyarba feltehetőleg a szláv szó *židov* alakja került át. (Az orosz nyelvben a *жид* meglehetősen pejoratív használatú, sőt durva stilisztikai értéke van, ezért hivatalos helyeken a *еврей* szót használják.)

Így került egymás mellé a *Júdás* (*Jehuda*) név és a *zsidó* (*žid*) szó.

Martin Schongauer: Krisztus elárulása és elfogatása.

Oltárképtábla a colmari dominikánus templomban,

1480-1490 k.

Colmar, Musée d'Unterlinden

Ám ha már ennyit beszélünk Júdásról, Jehudáról, nézzük meg, mit is jelent maga a név, amelyet Jákob ősatya adott negyedszülött fiának.

Elevenítsük fel a tórabeli történetet:

„Az Örökkévaló pedig látta, hogy Léa gyűlölt és megnyitotta méhét; Ráchel pedig magtalan volt. Léa fogant és fiat szült és elnevezte Rúbénnek, mert mondta: Bizony látta az Örökkévaló nyomorúságomat, mert most szeret majd az én férjem. Újra fogant és fiat szült és mondta: Mert meghallotta az Örökkévaló, hogy gyűlölt vagyok, azért adta nekem ezt is; és elnevezte Simonnak. Újra fogant és fiat szült és mondta: Most immár ragaszkodni fog hozzám férjem, mert szültem neki három fiút; azért nevezte el Lévinek. Újra fogant és fiat szült és mondta: Immár hálát adok az Örökkévalónak, azért nevezte el Júdának. És többet nem szült.” (1Móz 29,31–35)

A névadásban visszaköszön a két asszony rivalizálása.

1. Az elsőszülött *Reuben* neve a héber *ráa* 'lát-ni' ige felszólító módjából (*reu* 'lássátok') és a *bén* 'fűgyermek' szó összekapcsolásából keletkezett: *reu-bén*: lássátok, fiú! Elöttem van a kép, ahogy Lea

felemelhette a kisfiát, és a világgá kiálthatta: „reu, bén!”, azaz én vagyok az igazi feleség... (Bár a Tóra a *ráá H' b'onji* 'meglátott Isten a fájdalomban' etimológiát adja, ha a többi nevet is megnézzük, a gondolatritmus és logikai párhuzam lehetőséget ad arra, hogy másfajta értelmezési változaton is elgondolkodjunk.

2. A *Simon* név gyöke a *sámá* 'hallani' szó. Lea biztos volt abban is, hogy nemcsak az Isten, hanem az emberek is, akik látták Reubent, meghallják a második gyermek érkezését is.

3. A *Lévi* név jelentése 'elkísér'. Hová, ki, kit és miért? Itt a jellegzetes zsidó gondolkodásmóddal találkozunk: a Talmud szerint magától értetődő, hogy mind az ősapák, mind az ősanák próféták voltak, azaz Isten közvetlenül beszélt velük. Ezért tudta Lea, hogy a férjének 12 gyermeke lesz, akik majd Izrael 12 törzsévé válnak. Négy feleségre háruult 12 gyermek megszülése. Lea harmadik gyermekének, Lévinek a világrahozatalával úgy érezte, ő már teljes jogú feleség, akit nem lehet elküldeni a családtól, hiszen teljesítette ennek a számnak a negyedrészt, szült három fiút, azaz ő már élete végéig *elkíséri* a férjét, és a férje is őt.

4. *Jehuda* – a név eredete a *megköszön* igéből származik. Szó szerint igen nehéz lefordítani a nevet, a legpontosabb talán az 'ő majd hálás lesz' fordítás. Miért nevezi Lea *köszönetnek* a negyedik fiát? Az ok: a negyedik fiúgyermek már ráadás, azaz Lea már túl van a neki rendelt három „kötelezőn”, ezért különösen is hálás a Teremtőnek. *Jehuda* volt az, aki életben tudott maradni minden támadás után. Eltűnt a 10 törzs, és csak *Jehuda*, illetve az ő területén élő leviták és benjámniták élnek, és tartották meg a zsidóságot egészen a mai napig.

A fentebb leírt történetek alapján furcsa ellentmondás, hogy a világ népei körében az eredendő gonosznak és árulónak tartott *Júdás* neve egybecseng a zsidó nép nevével.

Hadd idézzem ennek ellenére vagy éppen ezért a tórai *Jehudának* adott két áldást:

„*Júda te, téged dicsőítenek testvéreid – kezed ellenségeid nyakán! Előtted leborulnak atyád fiai. Fiatal oroszlán Júda; zsákmánylásból jöttél fel fiam! Lehever, leterül, mint oroszlán és nőstény-oroszlán, ki kelti föl őt! Nem távozik a jogar Júdából és a törvény pálca lábai közül, míg nem eljön Silóba és az övé a népek hódolata. Odaköti a szőlőtőhöz csikáját, a venyigéhez samarának vehét; borban mossa öltözetét és szőlővérben ruháját. Piros szemű a bortól, fehér fogú a tejtől.*” (1Móz 49, 8–12)

„*Ezt pedig Júdáról; és mondta: Hallgasd meg, Örökkévaló, Júda szavát, és népéhez vidd őt; hatalmával harcoljon magáért, és segítsége elleneivel szemben te légy!*” (5Móz 33,7)

Radnóti Zoltán

RÓNAY GYÖRGY

Olajfák éjszakája

1.

Szállj le, éjszaka, szállj,
szenvedés éjszakája
hűtlenség éjszakája,
gyötrelem éjszakája,
irgalom éjszakája.

Takard be lepleiddel a földet,
borítsd rá fekete lepedődet,
minden kínokra vond rá szemfedődet,
függönyözd el a verejtékezőket.

Szállj le, éjszaka, szállj,
fájdalom éjszakája,
kegyelem éjszakája,
árulás éjszakája,
megváltás éjszakája.

Az utolsó vacsora.

Táblakép a Speyer-oltárról, 1480-1485 k.
Berlin, Bode Museum

Júdás profilból

Júdás alakja az ortodox ikonon

Júdás alakja ortodox ikonon csak elvétve, egészen kivételes esetben jelenhet meg, akkor sem főalaként természetesen. Az *Elfogatás* jelenetét, melyben Júdás árulásának emberi drámája démonikus tetőpontjára jut, hiszen éppen a testvériséget és emberszeretetet kifejező csók válik az emberárulás jelévé, nos, az *Elfogatást* ortodox templom képfalán hiába keressük. A vallási tárgy nyugat-európai festésztől eltérően, melynek a 13-14. századtól egyik legkedveltebb szüzséje lett az árulás csókjának nagyjelenete, középpontjában Jézus és Júdás egymás felé forduló arcával, az ikon semmiféle érdeklődést nem mutat Júdás árulásának drámája, az árulás démoniája iránt. Ez azonban nem az ortodox ikon „tárgyválasztásának” sajátosságából, hanem az ikon vallásontológiai lényegéből fakad. Ugyanígy nem árul el az ikon különösebb érdeklődést az ördög alakja, a bűn, a rossz, a halál „témái” iránt sem. A rossznak az ortodox hívő számára eleve megvan az őt megillető helye az igazi realitáson kívül, így hát az igazi realitást feltáró ikonon kívül is. Amennyiben pedig a rossznak, ördöginek, bűnösnek mégis be kell kerülnie a képbe – mint például Jézus Krisztus halála esetében – éppen így, mint nem igazi realitásnak, az igazi realitás győzelmét tanúsítva kell megjelennie.

A rossz mint ördögi kísértés természetesen jelen van az ember reális életében, ahogy jelen van a bűn, a mulandóság, a halál, ám ikonon mindez legfeljebb mint legyőzött kísértés, legyőzött rossz, legyőzött halál jelenhet meg, mint bizonyágtétel az igazi realitás legyőzhetetlenségéről. A nem létezőt úgyszólván áthúzza, töröljel alá helyezi a létező: az igazi realitás. Ahogy Krisztus megváltó kereszthalála törli a halált. Vagy ahogy az ortodox hívő minden kereszttetésével törli az őt megkönyékező vagy benne tanyázó rosszat, bűnösét, ördögöt, hiszen azzal, hogy jobbról balra veti a keresztet, a jót, az igazat, az istenit szimbolizáló jobboldalt viszi át a rosszat, hazugot, ördögöt szimbolizáló bal oldalára, s ezzel mintegy törli azt. Sokak szerint az or-

toodox kereszttetésnek kifejezetten exorcista jellege van, ami élesen megkülönbözteti az Istenhez való felemelkedést szimbolizáló, a bűnös hely felől a jó hely felé mutató katolikus kereszttétéstől, amely bal oldalról halad jobb felé.

Az anyagi világ, a mulandóság világa, a bűn, a halál, a rossz – lévén *nem igazi realitások* – nem válhatnak az ikon „témáivá”. Amennyiben elhagyhatatlanok Jézus Krisztus, az Istenszülő, az apostolok, a szentek élettörténetéből, a hagiográfiákban megörökített élethelyzetekből, akkor viszont ikonográfiailag csakis így, mint nem igazi realitások jelenhet meg. Az ikonon megjelenő világ – mint ismeretes – árnyéktalan, és az ikonon megjelenő alakok az átistenült, haláltalan létezés romolhatatlan testét öltötték magukra (ezért lehet egyáltalán az ikon az ő valóságos megjelenésük, s nem pusztán ábrázolásuk). Az igazi realitás – Isten – nem-teremtett fénye ugyanis minden nem-igazit, mulandót, bűnösét, halállal terhesét eltöröl, sőt, úgy kellene

talán fogalmazzunk, letöröl a világ arcáról, magukról az általa megjelenő alakok arcularól is. Ha azonban a szituáció textuálisan adott elemeiként (elég talán itt az *utolsó vacsorára*, a *megfeszítésre*, a *pokolraszállásra*, az *utolsó ítéletre* utalni) nem hagyhatók el egyszerűen a reális létezéssel nem rendelkező alakok (a Sátán és szolgálói, pokolbéli, emberfaló szörnyek, a vértanúk halálra kín-

zói avagy éppen Júdás), akkor nem igazi realitásuknak – hiszen ilyen nincs –, hanem *ennek hiányának, ontológiai semmisségüknek kell föltárulnia ikonként*.

Ha az ikonon nem lehet – ahogy már említettem – árnyék, hiszen a fény, amelyben az alakok állnak, Isten nem-teremtett fényét szimbolizálja (arany háttér), és belőlük magukból is ez a fény árad (az átistenülés, a fény-testűség éppen azt jelenti, hogy a romlandó test romolhatatlanságba öltözik). De akkor a szó mélyebb értelmében sem lehet árnyék az ikonon, azaz nem jelenhet meg *önálló* alakként és *önálló* problematikaként a rossz (erkölcsi vagy ontológiai rossz), a bűn, a halál. Félreértések elkerülése végett: mindaz a rossz, a halálig menően, ami a szent vértanúval megtörtént, és mindazok, akik ezt megcselekedték vele (tudván vagy nem tudván, mit tesznek), természetesen megjelenhetnek a szent vértanú átistenült alakja mellett: vagy

ugyanazon ikonon belül, vagy a szent alakját igazi realitása szerint felfedő középponti ikont szegélyező, élettörténetét elbeszélő ikonokon. De nem jelenhetnek meg önállóan. Mondjuk Keresztelő Szent János (az Előfutár János) alakja nagyon gyakran jelenik meg úgy, hogy igazi, átistenült-átváltozott alakja *mellett* ott látható levágott feje – bár még ez is glóriával övezetten, ahogyan *Keresztelő Szent János fejevétele* önálló ikonon is, de sohasem jelenhet meg a levágott fej vagy a fejevétel a másik világra, az igazi realitásra, a feltámadott emberre való vonatkozás nélkül. Ha egy helyzetben vagy egy alakban a rossz, a bűn, a halál, a szenvedés, a mulandóság mindenféle transzcendentális vonatkozás nélkül adott (mindenekelőtt a Sátán és Júdás ilyen alakok), akkor nincs minek feltárulnia, mert hiányzik belőlük az igazi realitás, nincs mi előtt leborulni, mi előtt imádkozni, nincs kivel kapcsolatba lépni. Az ikon a szent megjelenése, márpedig itt csak az ördögi „jelenhetne meg”, ha az ördögi meg tudna jelenni. Így azonban csak az ördögi veresége, a rossz hatalmának megdöntése, a halál eltiprása formájában jelenhet meg a rossz – a nem létező – ikonon.

A teremtmény igazi realitásának – tulajdonképpen „istenképiségének” és/vagy az ehhez hasonlósá válás szintén Istentől kapott képességének – elvesztésére akkor kerül sor, amikor elfordul a *Léttől*, elfordul Istentől, aki maga az igazi realitás. Ez az elfordulás Istentől a teremtmény szellemi megvakulásában (lelki tükrének kilobbanásában), szellemi arca elvesztésében áll, amit az ikon mindenekelőtt azzal fejez ki, hogy az ilyen alakokat „fél-arcral”, tehát profilból ábrázolja. Az igazi realitásba eljutott embernek – a szentnek – mindkét fél-arc megvan, a szellemi arc ugyanis mindig egészként tárul fel, ami ikonográfiaiban a frontalitásban fejeződik ki. Még ha egy szituációban a test és a fej elfordulása valamelyest maga után vonja is az egyik fél-arc megrövidülését, az sohasem tűnhet el teljesen.

A profil az ikonon mindenképp a nem-igazi realitásba átfordultság jele, így hát nem meglepő, hogy ahol Júdás, amennyiben a helyzetből vagy történetből alakja végképp elhagyhatatlan, egyáltalán megjelenik ikonon – az utolsó vacsora apostoli között – ott természetesen profilban látható, éles ellentétben a többi apostollal, akiknek arcát az igazi realitást kifejező frontalitás (vagy legalábbis a mindkét fél-arcot megőrző félprofil) határozza meg. Míg, mondjuk az *angyali üdvözlés* jelenetében egymás felé forduló Mária és Gábor arcai egy reneszánsz festményen magától értetődően – a festő saját rögzített nézőpontjából – profilból láthatóak, addig ugyanebben a jelenetben az ortodox ikonon mindkét alak arcának frontalitása megmarad, jóllehet törzsük valamelyest egymás felé fordul. Míg a test hierarchikusan alsóbb szinten elhelyezkedő

része – a törzs – némileg engedelmeskedik a szituációból fakadó kényszernek (elfordul a másik test felé), az örök arc, az ember alakjának szellemi egészét tükröző arc („lik”) semmi módon nincs alárendelve a szituációnak.

A szellemi arc nem ábrázolható portrészzerűen, mindenekelőtt ez különbözteti meg az individuális testi arctól („lico”). Pavel Florenszkij, az orosz ikonteológia nagy alakja *Ikonosztáz* című nevezetes traktátusában az ortodox egyház hagyományát követve másként is nevezi a szellemi arcot: „lik”-nek, ami több is, más is, mint a „lico”. Végző soron az arc változatlan, igazi realitása, az örök arc valahogy úgy viszonyul a szüntelenül változó, mindenféle anyagi törvényszerűségnek, külső kényszereknek alávetett, hol innen, hol onnan látott individuális archoz, mint a platóni ideák földi árnyképeikhez. Az ikon nem festmény, hanem *az alakilag szemléltetővé vált idea*: a másik világ feltárulása; a láthatatlan világ láthatóvá válása, amelynek ontológiai lehetőségét a Logosz-Isten, a Fiú-Isten valóságos megtestesülése teremtette meg, s amely korántsem az individuális alkotó művészi képzelőerejének alkotása, hanem a szent életű szerzetes-közösség erőfeszítésének (aszkezisének) eredménye, amely a szent kánon alapján és az ikonfestés minden elemében ritualizált menete szerint csupán elhúzza a jelenségvilág vagy árnyvilág leplét az objektív (transzcendens) igazi realitás elől.

Jan Joest van Calcar: Krisztus elárulása és elfogatása, 14. század eleje. Kreuzlingen, Kisters-gyűjtemény

Az utolsó vacsora.
Milano, Sforza-breviárium, 1490 k.
London, British Library

Az Istennek hátat (*corpus caecum*) fordító teremtmény vakságának („Isten-vakságának”), azaz nemléteének tehát az ikonon megjelenő arc profilba fordítása az ikonográfiai kifejezője. Isten nem látja őt, azaz: nem létezik Isten számára. Márpedig ikonon csak az létezhet (az jelenhet meg ikonként), amit Isten lát. Az Isten szemével látott világ megjelenése maga az ikon, amelyet így szintén csak az lát, akinek van szeme a láthatatlan Isten látására. Isten színről-színre (arcról-arcra – *facie ad faciem*), azaz személyes örök arca („lik”) szerint látja az embert (ahogy egyszer majd az üdvigéret szerint az ember is látni fogja őt, avagy ahogyan az ikon tükrében máris láthatja, méghozzá mindenféle homályosság és rejtvényesség nélkül). Isten csak azt a teremtményét láthatja, *aki látja / ismeri őt* (márpedig Isten csak „szellemi szemekkel”, a „szív szemével” látható). Isten – és az ikonon *eszerint* válik láthatóvá az ember – csak az *igazi realitást*, az *arcot* látja; a látszólagos, az időnek kitett, a mulandó realitás *nem létezik* számára: árnyék, nemlét csupán. Isten látása voltaképp mindig *átlátás*. Ezért nem létezik számára a halál, ezért nevezik Őt az „élők Istenének”. Aki nem látja (nem ismeri) Istent, azt Isten sem láthatja, ami azt jelenti, hogy az illető

elveszítette – talán csak átmenetileg, talán végleg, erről rajta kívül senkinek nem lehet tudása – igazi realitását, és osztályrészéül nem juthat más, mint az örök kárhozat (a semmiként való tengődés, a nem létezés pokla).

Ha az arcnak nyoma vész, ha a szellemi arc anyagi tükre kilobban, akkor a személy helyén az úr, a semmi szakadéka nyílik meg, akkor semmi sincs ott. Azazhogy pontosan *az van: semmi*, a démonikus, a pokoli semmi, a nemlét birodalma, amely az ősellenségé, legalábbis, amíg uralma tart, s a világ bűnbe vetettsége, kettéosztottsága véget nem ér. Ha nincs arc, mert elveszett, elsötétült, nem lehetséges ikon. Avagy akkor az ikon csak ennek a veszteségnek, a semmivé válásnak, nemlétezésnek a feltárulása lehet, s mint ilyen legfeljebb az igazi realitás feltárulásának alárendelt mozzanata az ikonon.

Az ikonon a helyreállt és *ekként* feltárulkozó isteni Egész tükrében egy időben és egy helyen jelenik meg minden létező, ami Isten *térben és időben nem pozicionálható, nem-rögzíthető nézőpontjának felel meg* (legyen elegendő most csak a *fordított perspektívára* az ikon ábrázolási kánonának egyik legfontosabb elvére utalni). Ezért mindaz, ami ebből a nézőpontból nem látható, az Isten tekintetének tükrében (az ikonnak mint az Isten tekintetét közvetítő anyagi szemléletének tükrében) vagy eleve meg sem jelenhet (hiszen nemlét, semmi), vagy csak így, nemléte, árny-léte szerint jelenhet meg, amikor és ahol azt a szüzsé (például a *Krisztus pokolra szállása, az utolsó ítélet, az utolsó vacsora* ikonokon) elkerülhetetlenné teszi.

Az ikonon megjelenő alakoknál a szellemi (vagyis igazi) realitás hiányát, a nem-léte vagy látszatléte tehát az egész arc „elvesztése” (az ember egész-mivoltának, ikonszerűségének elvesztése), vagyis a „félarc”, a profil fejezi ki. A „lik”-nek (az ikonon megjelenő örök szellemi arculatnak, az arc igazi realitásának) nincs profilja. Nem változhat aszerint, éppen honnan néznek rá, mi *látszik* belőle. A „lik” nem a látszat szerinti arc, hanem az ontologikus értelemben vett arc, az ember megvalósult, láthatóvá lett „istenképisége”. Mindazoknak, akik kizárólag a látszat világához tartoznak, csak látszatra lehet arcuk, s ezt a látszólagos arcot, nem-igazi realitást fejezi ki a profil: egyfelől azzal, hogy a mulandó, az anyagi világ esetlegességeinek kiszolgáltatott arcra utal; másfelől azzal, hogy a szellemi arc elvesztését az „egész” hiányaként vizualizálja. (Így például profilban jelenik meg az ördögök, a hóhérok, a minden rendű és rangú gonoszok, Júdás, vagy az *Istenszülő elszenderedése* ikonon a ravatal előterében felbukkanó mellékfigura, Jephoniás arca – ő az, aki az apokrif legenda szerint megpróbálta lerángatni Mária koporsóját, de egy ott termő őrangyal kardjával mindkét kezét levágta, ami erősen stilizált formában az ikonon is látható.)

Ezen a ponton meg kell jegyeznünk, hogy a „lik” (a szent ábrázat, az örök, szellemi arculat vagy alak) fogalmába ikonográfiai szempontból az *arcon* kívül a *kézfejek* és *lábfejek* is beletartoznak (már ahol ezek a test szituáltságából következően képileg egyáltalán láthatókká válnak). A szóban forgó testfelületek az ikonon mindig *fedetlenek*, sem ruha nem takarhatja őket, sem az ikonokra helyezett jellegzetes, díszes arany vagy ezüst fémborítás (riza). Hiszen az ikon lényege éppen a „lik” – a láthatatlan szellemi arc – feltárulása az individuális arcban és alakban. Mármost a lábfejek és a kézfejek – ikonológiai szempontból – az *ember* átválto-

Az utolsó vacsora (részlet).
Táblakép a Speyer-oltárról, 1480-1485 k.
Berlin, Bode Museum

zott, átistenült-megdicsőült *testisége* jelentésében képezik a „lik” integráns részét. Hiszen az emberi természet átistenülése, a feltámadás *nem a testtől való megszabadulást, hanem a test átszellemülését, szellemi testté, fény-testté való átváltozását jelenti.* A *arc* ebben az összefüggésben *nem-test*, tehát nem a testrészek egyike, hanem az ember egész szellemi mivoltának láthatóvá válása. Közvetve az is megerősíti a „lik” ikonográfiájának ezt az értelmezését, hogy az ikonon megjelenő angyali karok és rendek közül – az Istenhez legközelebb állók, a trónusául

szolgáló és egyfolytában őt dicsőítő – szeráfok és kerubok – lévén az angyalok testetlenek: *aszómatoi – csak arcuk* (és nem-evilágiságukra utaló szárnyuk) van. De még a mennyei hierarchia legalsó szintjén elhelyezkedő angyalok is (félreértések elkerülése végett: az „angyal” közös elnevezése minden mennyei lénynek, egyszerismind pedig a hierarchia legalsó szintjén elhelyezkedő angyali kar neve), amennyiben az égben jelennek meg (tehát nem földi szituációban, mint mondjuk az *angyali üdvözlés*-ikonon Gábrriel), általában hiányzik az alsó testük, nincsen lábuk. Hiszen a láb – *a földhöz ragadtság értelmében* – kifejezetten az ember attribútuma és testiségének legelementárisabb, már-már animális szintjére utal. Annál figyelemreméltóbb, hogy *ez is fölvetetik az ember szellemi valóságának képébe* (a „lik”-be), hisz ez mutatja legszemléletesebben, hogy az ember átváltozása az egész testre kiterjed, a feltámadása nem pusztán a testtől elvált lélek, hanem *a valóságos test valóságos feltámadása.*

Visszatérve most már Júdás ikonográfiájára, azt újból szögezzük le, hogy az ikonosztáz Királyi Kapuja fölötti második sorában látható dodekaortonban, vagyis a tizenkét ünnepet megörökítő ikonok sorában semmiféle *elfogatás*-ikon nem szerepel, és elvileg nem is szerepelhet. Az *elfogatás* története, ha önállósul, semmiképp nem Jézusról szól (legfőbb csak annyiban szól, amennyiben a tökéletes alázatot, a Gonosznak ellent nem állás példázatát fejezi ki), hanem az ember elaljasulásáról, a legfőbb bűnről, amely a szeretet minden parancsolatot magában foglaló parancsolatának legnyilvánvalóbb megszegése. Végző soron tehát Júdásról szól, aki elveszejti azt, aki őt társának (nem barátjának, hanem társának) nevezte, és akinek az utolsó vacsorán megosztott kenyérből mint saját testéből adott, de aki ezzel önmagát veszejti el: olyan mértékig, a teljes megvakulásig fordít hátat Istennek, mint amit egészen addig csak a Sátán tett meg. Ezzel az emberi természetében adott istenképiség elsötétülése olyan fokot ér el, hogy *csaknem* elveszíti létezésének minden realitását. Az emberárulás, amely egyszerismind istenárulás is, s ezzel mindennek az elárulása, maga az örök kárhozat, az örök halál az ember számára. Személy szerint Júdás számára is, aki áruló csókjával minden embert elárult, *a haláltól megváltó* elárulásával minden embert a halálnak szolgáltatott ki. Az árulás nem Istenről szól, hiszen rajta nem fog az árulás, meg sem érinti semmiféle bűn vagy rossz, mivel mindez – halál, bűn, rossz – Isten számára nem léteznek, nincsen igazi realitásuk. Ne feledjük: a passió a feltámadással – a halál halálával, a világ megváltásával – és Jézus Krisztus mennybemenetelével ér véget. Tehát éppen arról szól, hogy a létezés igazi realitásán minden halál, ördögi kísértés, legsúlyosabb bűn hatalma is kicsorbul.

Innen nézve talán nem meglepő már, hogy az *elfogatás* jelenete, amelyben Júdás főszerepet játszik, vagy legalábbis a látszat szintjén egy pillanatra Jézussal egyenrangú, bár tökéletesen ellentétes szereplővé lép elő, és amelynek igazi témája az emberárulás és maga az áruló, ikonon nem jelenik meg (hiszen nem igazi realitás), és az igazi realitás győzelmét az adott szituációban szinte lehetetlen egyértelműen és erőszakoltság nélkül bemutatni. Az *elfogatás* jelenetében – bár ha a látszat szintjén is – Jézus és vele az igazi realitás szenved vereséget és ezt ikonográfiailag nehéz győzelembe átfordítani pusztán a jézusi szeretet erkölcsi fölényének hangsúlyozásával, ahogyan a kegyes célú nyugat-európai festészetben tették. Ezért az ortodox ikonográfiából ez a jelenet kimarad. Júdás alakja önállóan nem jelenhet meg, csak mellékalak lehet belőle az *utolsó vacsora* ikonján (megjegyzem, még ez ikon is meglehetősen kései típus, a 14. századtól terjed el és kerül az ikonosztázon kitüntetett helyre: a Királyi Kapu fölé). De az apostolok között helyet foglaló Júdás profilból látható arca – mint a szellemi arc („lik”) hiánya – így is pontosan jelzi, hogy egy minden igazi realitást nélkülöző emberről van szó, aki árulásával – talán örökre – elveszítette a minden emberben potencialitásként adott istenképiséget.

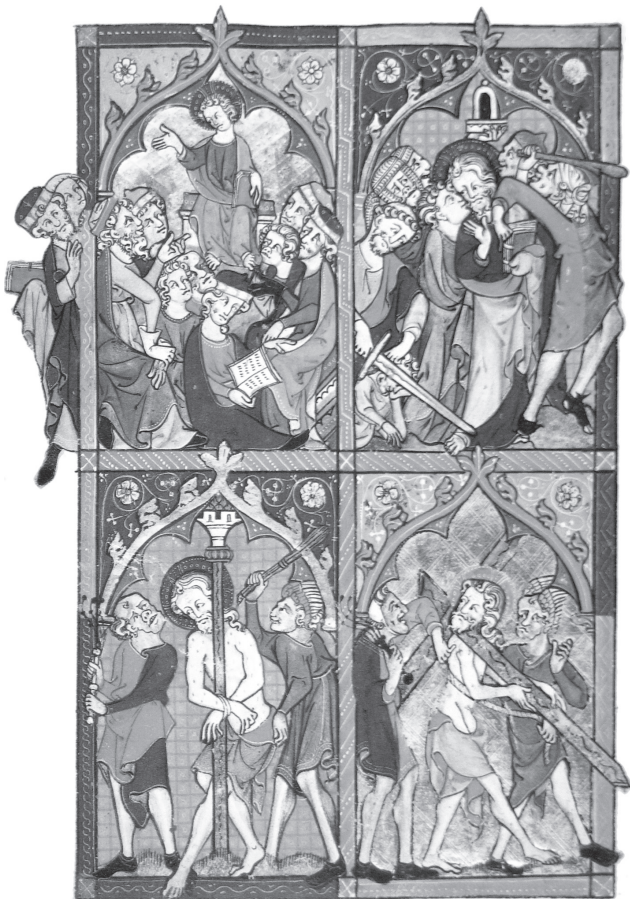
Ezzel szemben a Júdás-történet, az árulás drámája, a szörnyé vált ember alakja – a nyugati kereszténység emberközpontú hagyományával összhangban – a nyugat-európai festészetet mindig is vonzotta. Természetesen esztétikai és nem teológiai szempontból. Érdekes, hogy a trecento bizánci mintákon iskolázott nagy festőinél hogyan alakul át, illetve válik immár nem teológiai, hanem esztétikai funkciót hordozó ikonográfiai sajátossággá ez a profilból ábrázolt Júdás. Mindenekelőtt Cimabue körének az assisi felső templomban látható *elfogatás*-ábrázolására és Giotto padovai *Elfogatás*ára gondolok. A két alkotást Max Imdahl hasonlítja össze Giotto-könyvében, joggal eredeztetve Giotto képének eltérését a „néző érzelmi átélésére irányuló ábrázolásból”, de nem utalva a profilból ábrázolt Júdás bizánci eredetére. Mivel a Cimabue-kör által jegyzett assisi kép, ahogyan maga Cimabue (és rajta kívül még különösen Ducco) egész festészete ikonográfiailag közelebb áll a bizánci mintákhoz, az assisi *elfogatás*-képen Jézust frontálisan, isteni méltóságában, egészen a néző felé fordulva látjuk, míg a Jézus arcát megcsókoló Júdást profilból. Tehát Jézus ezen a képen nem viszonzza csókot, inkább elszenvedi, eltűri Júdás arcának arcához közeledését. Az Istenember és az ördögtől megszállt ember, Jézus és Júdás teológiai ellentétét tehát Cimabue köre az ikon ikonográfiáját követve ábrázolja, de már esztétizálva a profil ikonontológiai jelentését. Ez azonban – egy egészem más kereszt-

tény hagyomány és festészeti látásmód közegébe átkerülve – sem a korabeli néző, sem a későbbi értelmezők számára nem volt világos. Esztétikai szempontból, az érzelmi hatás szempontjából azonban a két alaknak ez az asszimetriája (mereven álló, frontálisan ábrázolt Jézus és profilból látható Júdás) kétségkívül problematikus, vagy legalábbis nem eléggé hatásos. Műfajilag a kegyes példázat felé húzza a képet. Giotto merészebben szakad el a bizánci mintától, mikor mindkét alak arcát profilba fordítja, ő azonban már valóban esztétikailag fogja fel és az érzelmi hatás drámai fokozásának rendeli alá az alakok elhelyezkedését a térben, ami ikonon ebben a formában föl sem merülhet. „Giotto képén – írja Imdahl – Jézust Júdás ölelése szinte teljesen eltakarja, a lándzsák, botok és dorongok rá szegeződnek és a közvetlenül Júdás mögött álló katona egyértelmű haladó mozgása a jelenet egészének mozgását képviseli, mégpedig Júdás megérkezését jobbról, valamint a jobboldali csoport balra, Jézushoz való igazodását – míg a másik csoport már körbeveszi Jézust. A két csoport között a Jézushoz lépő katona teremt kapcsolatot, mivel Júdás lendületes megérkezésének kifejezési értéke növeli Jézus passzivitását az ölelésben: ikonológiai értelemszinten az *Elfogatás* az átélés számára teljesen nyitott jelenetet mutat, megszólítva a néző érzését, egyáltalán nem csodáló, imádó, hanem az *élményben* és *érzésben* félelelemmel és részvétellel osztozó magatartását, ahogy Pszeudo-Bonaventura szövegéből is kitetszik //»Milyen türelemmel engedi, hogy elfogják, megkötözzék, megüssék és vadul bántalmazzák, mintha gonosztevő volna és képtelen arra, hogy megvédje magát.«//, hogy Jézus önként hagyta magát legyőzni. Ezzel szemben az assisi kép Jézust már frontális helyzete miatt is alig, vagy – a művészettörténet szavaival – még éppen *nem vonja be a történésbe*. Tulajdonképpen nem lehet beszélni *a félelemben osztozó szemlélő együttérző* magatartásáról. Hiszen Jézus uralkodói parancsoló gesztusa félreismerhetetlen: »Tedd hüvelyébe a te szablyádat« (János 18,11).» (In Max Imdahl: Giotto. Kijárat Kiadó, 1988. 78–79.)

Az ikon teológiai megalapozott esztétikája azonban nem esztétikailag, hanem vallásilag kívánja megnyitni a láthatót az ember szellemi szemei előtt – a láthatatlan *leplezetlen* feltárulása értelmében. Semmiféle érzelmi bevonásra, élményre, együttérzésre nincs itt szükség. Az esztétikai feladat épp abban áll, hogy a spirituálisat mint spirituálisat tegye átélhetővé, azaz szemlélhetővé az értelem szemei számára. Hiszen az ikon nem is más, mint *umozrenyje v kraszkah*, vagyis a láthatatlan Istennek látható színekben való szellemi szemlélése.

Szilágyi Ákos

Jelenetek Krisztus életéből.

Ramsey-zsoltároskönyv, Anglia, 1300-1310 k.

New York, Pierpont Morgan Library

DSIDA JENŐ Nagycsütörtökön

A szél suhogva borzong
az olajfa-lombokon.
A kanyargós úton, által az erdön
tömött sorú fáklyások jönnek.

Testemet ételül adtam,
véretem italul adtam,
könnyel mostam meg lábaitokat;
Mégis egyedül maradtam.

Hajnal-derengés borzong
a sötét lombokon.
Judás után, által az erdön
sátánarcú fáklyások jönnek.

Testvéreim, tanítványaim!
Égignyuló kemény kereszten
holnap megölnek engem!
És ti alusztok, mélyen alusztok!

Zsidó Jézus, zsidó Júdás

Jézus nem keresztény, hanem zsidó volt. Nem új hitet hirdetett, hanem Isten követésére tanított. Isten akaratát pedig – korának minden zsidó emberéhez hasonlóan – a törvényben és a Szentírásban látta.¹ Julius Wellhausen a 20. század elején vetette papírra ezeket az akkor forradalminak számító sorokat. Száz év alatt aztán, egyaránt köszönhetően zsidó és keresztény kutatóknak, az újszövetségi tudományban szinte teljesen általánossá vált Jézus zsidóságának hangsúlyozása. Ami a szaktudósok számára evidens, az az egyház népe számára még nem magától értetődően az. Még inkább elmondható ez a társadalom szélesebb köréről, ahol sokszor még idegenkedés vagy értetlenség fogadja ezt a megállapítást.

Ennek a jelenségnek is vannak hatástörténeti okai: évszázadokon keresztül elterjedt gyakorlat volt, hogy Jézust nem zsidó külsővel ábrázolták. Ez jelentős torzulásokat eredményezett az emberek tudatában és hitvilágában. Dsida Jenővel együtt mindenkinek le kellene vennie a valóságos és képzeletbeli falakról azokat a festményeket, amelyek Krisztust „ragyogó kékszeműnek” ábrázolják és „enyhe pirosnak, mint a tejbeesett rózsza...”² Ugyancsak – ám ezekhez a képekhez képest éppen ellentétes irányú – hatástörténeti jelentősége van Marc Chagall festményeinek. Chagall a szenvedő Jézust adott esetben ízig-vérig (újkori) zsidó környezetben ábrázolja, oly módon, hogy ágyékkötője egy talisz, zsidó imakendő, feje fölött csak héber felirat olvasható. Ez a szenvedő Jézus egyértelműen a zsidó szenvedés allegóriája.³

Ma már alighanem csak a legszélsőségesebb irányzatok képviselői tagadják Jézus zsidóságát. Tekintettel azonban erre a mégis létező felfogásra, röviden említést kell tennünk erről is. Újra és újra felbukkannak olyan könyvek, amelyek Jézus árja származását próbálják igazolni.⁴ Jóllehet tudományos igényük nincsen, ezért ezen a helyen nem is hivatkoznánk rájuk, két okból mégis kénytelenek vagyunk érinteni e kérdést: a) ez a vélekedés is a hatástörténet részét képezi; b) igen jellemző, ez a felfogás miként állítja szembe egymással Jézust és Júdást. Egy magyar nyelvű kiadvány hosszas és

¹ Wellhausen, J., *Einleitung in die drei ersten Evangelien*, Berlin 1905, 113.

² Dsida Jenő: Krisztus, in: Dsida Jenő: *Összegyűjtött versek és műfordítások*, Budapest 1983, 148–149.

³ A kép egyebek mellett megtalálható: Shearer West, Chagall, Budapest 1994, 84.

⁴ Példaképpen álljon itt egyetlen, ma is terjesztett angol nyelvű könyv címe: Jacob Elon Conner, *Christ was Not a Jew. An Epistle to the Gentiles*, Hawthorne, California 1936 (reprint: 1985).

Giotto: Krisztus elárulása és elfogatása (részlet).
Padua, Arena-kápolna, 1305 k.

fárasztó érvekkel bizonygatja, hogy Jézus szkíta nemzetségű volt: „És ezek közül a skythak közül születtek nemcsak a galileai Jézus és a judabeli zsidó eredetű Júdást kivéve a tanítványok, de az első hívők százai is.”⁵ Ezzel a szerző egyrészt egy „zsidótlanított” egyház képét vizionálja, másrészt Júdást természetes módon meghagyja zsidóságában. Íme, az eredmény: a szkíták között Júdás volt az egyetlen zsidó – természetesen ő lett az áruló...

Ez a szemlélet szoros szellemi rokonságot mutat azok felfogásával, akik Júdást a középkor óta külsejével és gesztusaival is negatív figurának, zsidónak, kitaszítottnak mutatják, vörös hajjal és sárga ruhában, ez utóbbi ábrázolás igen gyakori. A festészeti ábrázolások mellett az irodalmat és főleg a középkori passiójátékokat említhetjük, ahol – a pénzeszacskó mellett – Júdás ismertetőjegyei közé tartoztak ezek a színek. Az ikonográfiában természetesen különös jelentősége van a színeknek. A sárga Európában a középkortól kezdve nemcsak az irigységet, hanem a zsidóság színét is jelenti, továbbá a testiségét, illetve – a magyar szimbolikában – a betegséget és a halált. A színeknek ez az állandósult használata alkalmasnak mutatkozott arra, hogy Júdást irigynek, hamisnak, a testiség rabjának, legfőképpen pedig zsidónak ábrázolják.⁶

⁵ Röck Gyula: *Zsidó volt-e Jézus?* Dombóvár 1943 (reprint: h. n. 2001).

⁶ A konvencionálissá vált ábrázolásokkal kevesen voltak képesek szakítani. Kivételnek számít Justus Jonas intelme egy prédikációjában: „Judas ist nicht ein so geringer Mensch gewesen oder ein solch rotbärtig los Gesind, in einem gelben Rock, mit einem Geldbeutel, wie ihn die Maler malen, sondern Judas ist ein hoher, vortrefflicher Mann gewesen, weise und scharfsinnig, mit hohem, teuern, natürlichen Gaben begabt vor vielen andern der Jünger. Da ist an dem Mann gewesen, hoher, scharfer Verstand, dass vor der Welt wohl St. Johannes ein Kind gegen ihn geschienen.” Justus Jonas: Ein Sermon von der Historien Judae Ischariot (1543).

Találóan jellemzi Walter Jens ezt a tendenciózusan eltorzított Júdás-képet: „Júdás nem ember volt, hanem állat és ördög. Így igaz, a művészek tették azzá, a szobrászok, költők és festők: azzá tették őt, a faragatlant az asztal végén, egy icignek a zsidó orrával és széles állkapcsával. Vörös hajjal, sárga kendőbe bugyolálva. A sárga irigység, a sárga kapzsiság.”⁷

Mindezek ellenhatásaként is értékelhetjük azokat a Júdás-ábrázolásokat, amelyek az immár konvencionálissá vált képet a feje tetejére állítják, és Júdást bizonyos értelemben rehabilitálják, sőt akár pozitív hőssé is teszik. Ebben a törekvésben érthető módon a teológiai tanítástól függetlenebb művészek járnak az élen. A hatástörténetben nem feltétlenül a legnagyobb esztétikai értéket képviselő alkotások játszanak döntő szerepet. Két emblemikus alkotásként a *Jézus Krisztus Szupersztár* című, 1971-ben készült rockopera, valamint Walter Jens 1975-ben írt Júdás-könyve említhető meg ebben az összefüggésben. Andrew Lloyd Webber és Tim Rice alkotása nemcsak a kortárs zenében jelentett forradalmat, hanem Júdás megítélésében is. A hívei által „szupersztárnak” kikiáltott, ám meglehetősen rezignált, meghalni készülő Jézussal szemben Júdás a meg nem értett, éppen ezért magára maradó hős. Jellemző, hogy az alapműből 1973-ban készült filmben Jézust – amíg keresztre nem feszítik – mindig hívei körében látjuk, Júdás viszont kezdettől fogva magányosan, a perifériára szorítva mutatkozik. A szerzők ennek a lázadónak a szemszögéből mutatják be a passiót, amely nemcsak Jézus, hanem az ő személyes szenvedéstörténetévé is válik. Öngyilkossága előtt ő is éneklé Mária Magdaléna dalát („I don't know how to love him...” / „Nem tudom, hogy szeressem őt...”), ám annak bensőséges-ségével ellentétben teljes kétségbeeséssel. Júdás Istent vádolja, hogy őt erre a bűnre kiválasztotta, ezért haláláért is őt tartja felelősnek. A halálból visszatérő – feltámadt? – Júdás a mű végén még egy dalt énekel, amelyben viszont már nem lázad Jézus ellen, hanem a kórusral együtt dicsőíti őt.

Walter Jens német író és teológus *Der Fall Judas* című könyve 1975-ben jelent meg. A hagyományos Júdás-kép ártértékelését célzó mű fikatív keretében a szerző számtalan történelmi adatot helyez el. Nem tudjuk, hogy könyvét akár csak részben a rockopera hatása alatt írta volna, az alábbi mondatok azonban megmutatják, miképpen kapcsolódik ahhoz, akár öntudatlanul is: „Júdás, a fekete a szókék között; azok középen, ő a szélén – olykor nagy, olykor kicsi, mint egy törpe. Mindenképpen a másik. Míg a tizenegy egymáshoz tartozik, Júdás önmagában. Társasága: ördögök, állatok és zsidók. Kutyák és megkopasztott kakasok, a pokol szellemei és csú-

⁷ Jens 2002, 91.

Krisztus elárulása és elfogatása.
Naumburg, székesegyház, 13. század

csos sipkás férfiak.”⁸ Az idézet utolsó két mondata visszavezet minket szűkebb témánkhoz, Júdás és a zsidóság összekapcsolásához. Valamivel lejjebb Jens még sarkítottabban fogalmaz: „A kisziszegett és kitaszított. Tizenegy ember a templomba megy. (A templom jelentése: *rózsafűzér és kereszt*). Egy a zsinagógába megy. (A zsinagóga jelentése: *kínzó-szerszám és kettétört pálca*).”⁹

Júdás személye a legújabb korig antijudaista és antiszemita hivatkozások alapjául szolgál.¹⁰ Ezért a Júdás-képre rakódott későbbi rétegek letisztítása természetes módon hozzájárulhat az egyház és a zsidóság viszonyának javulásához. A tétel talán meg is fordítható: a zsidósággal szembeni előítélet leépítése együtt járhat egy hitelesebb és biblikusabb Júdás-kép megtalálásával. A Júdás személyét új megvilágosításba helyező művek sokaságát természetesen érdemes bizonyos óvatossággal kezelni, hiszen az alkotói fantázia olykor túl nagy szerepet játszik, a bibliai hagyomány rovására. Egyet azonban leszögezhetünk: a hagyományos egyházi Júdás-kép árnyalása jó hatással lehet a zsidó-keresztény viszony alakulására.

Fabiny Tamás

(A szerző 2004-ben „Az elveszett tanítvány. Júdás Iskariótes az Újszövetségben és annak hatástörténetében, különös tekintettel személyének a zsidósággal való összekapcsolására” címmel védte meg habilitációs dolgozatát a Debreceni Református Hit-tudományi Egyetemen.)

⁸ Jens 2003, 92.

⁹ Jens 2003, 92.

¹⁰ Példaként említhetjük Dietrich Eckart (1868-1923) német költő *Ébredj, Németország!* című versét, amelyben a szó szoros értelemben meghúzza a vészharangot a zsidók általa észlelt terjeszkedése miatt, akiket itt Júdásnak nevez: „Sturm, Sturm, Sturm, Sturm, Sturm, Sturm! / Läutet die Glocken von Turm zu Turm! / Läutet, dass Funken zu sprühen beginnen, / Judas erscheint, das Reich zu gewinnen.”

MIHAIL CODREANU

A Golgota követe

Fordította József Attila

S egy este Jézus a szobámba lépett,
a nap leszállt titokban, kedvesen...
Nem volt velünk a házban senki sem...
Künn szőke tavasz ülte a vidéket.

Ő csengő hangon kezdte a beszédet –
Az emberek jók, sebbel ékesen
bár Golgotára vitték éhesen,
hogy jelét adja nagy szeretetének.

S azt mondta, békén gondoljunk Júdásra,
bár azért adta csókját árulásra,
hogy pénzét harminc ezüsttel növelje.

S a küszöbről, már távozóban, úgy
mondta: A kincs, mit rejt a szív s az elme,
ennyi – szeress, hogy megbocsátni tudj.

SZERETETHÁZ ÉPÜL BÉKÁSMEGYEREN

A Csillaghegyi Evangélikus Gyülekezet- és Templomépítő Alapítvány hálásan köszöni mindazok segítségét, akik az alapítványt befizetéseikkel és adójuk egy százalékával támogatták.

Régi terveink szerint 2007 nyarán elindul a szeretetház építése. Kérjük, ha az öregotthon építését és a gyülekezet egyéb céljait fontosnak tartják, ajánlják fel 2006. évi személyi jövedelemadójuk szabadon választott célra rendelhető **egy százalékát** alapítványunk számára.

ADÓSZÁMUNK: 18075096-1-41

ALAPÍTVÁNYI SZÁMLASZÁM:

OTP 11703006-20058830
Információk az öregotthonról: Breuer
Katalin, 06-20-9794-808

Júdás – az elkárhozott és üdvözített

Jeruzsálemben két férfi lógott a fán. Két áldozat volt. Vérmező és Koponyák helye egymáshoz tartozik.”
(Walter Jens)

Júdásról több újszövetségi részletet is ismerünk, de ezek valójában nem Júdásról szólnak, nem róla vallanak, hanem sokkal inkább azokról az emberekről, akik az ő személyéről és tettéről gondolkodnak és állást foglalnak. Ezek a részletek a tisztánlátáshoz kevesek, a fantáziának viszont éppen elég alapot adnak.

Évszázadok Júdás-irodalmát áttekintve alapvetően kétféle véleményt lehet megkülönböztetni. Az egyik szerint Júdás a legrosszabb fajtából való áru volt, és tette megbocsáthatatlan.

Ebbe a típusba sorolható az úgynevezett pszichológiai tézis: Júdást a nyereszkesedés vágya hajtotta, és ő maga nem volt más, mint a pénz rabszolgája. Ezt elsősorban osztrák morálteológusok képviselték. A második a politikai tézis: eszerint Júdás mint zélóta, mint a rómaiak elleni felkelő, csalódott Jézusban. Ezt a nézetet elsősorban latin-amerikai teológusok képviselték. Áru volt tartja Júdást a harmadik, úgynevezett eszkhatológiai tézis is: Júdás mint a messianizmus ügyvédje, látszatárulással akarta kikényszeríteni Jézusból, hogy megmutassa, ő a világ ura. Ezt az álláspontot német teológusok képviselték. Mindhárom vélemény mellett felsorakoztathatók igehelyek vagy kortörténeti adatok.

És hasonlóan a Júdást árulónak tartók véleményéhez, szólnak érvek amellet is, hogy Júdás tette nem volt árulás. Ilyen érv lehet az, hogy Júdás éppen harminc ezüstöt kapott. Harminc ezüst. Nem hanyagolható el az ószövetségi párhuzam: Zakariás próféta harminc ezüst fizetséget kapott (Zak 11. fejezet), egy rabszolga vételárának megfelelő, megalázóan csekély összeget. A párhuzam, melyet Máté evangélista sugall, világos: Zakariásnak is, Júdásnak is megbízatása volt: az egyiknek a juhokat kellett őriznie, a másiknak a bárányt kellett kiadnia. Júdás azzal, hogy beszórta a pénzt a templomba, jelet adott: ő is, mint Zakariás, Isten nevében cselekedett.

A másik érv a csók: Júdás ahelyett, hogy lesből mutogatna, megcsókolja Jézust, aki pedig erre barátomnak szólítja (Mt 26,48–50). Ez a tett és ezek a szavak intim, közeli viszonyt feltételeznek, melyek messze meghaladják a hűtlenség és az árulás kereteit.

És a harmadik érv: Júdás tette. Az utolsó vacsorán Jézus ezt mondta Júdásnak: „Amit tenni szándékozol, tedd meg hamar!” (Jn 13,27), nem pedig azt: tartózkodj ettől, bűnbe ne ess! Amit tenni

szándékozol, tedd meg hamar: ez azt jelenti, tedd meg mielőbb, tedd meg gyorsan, amilyen gyorsan, csak lehetséges, „*what you have to do*”. Júdás tehát executor, vagyis végrehajtó.

Walter Jens német író 1975-ben megjelent, *A Júdás-ügy* című fiktív kisregényében, vagy inkább ügyiratában hosszasan elemzi az érveket, majd arra jut, hogy mindkét képlet abszurd: az is, hogy Jézus áldozatul esett Júdásnak, és az is, hogy Júdás Jézus áldozata volt. „Jézus, ahelyett, hogy segített volna a gyöngén, még taszított egyet rajta. – Gyorsabban, cimbor! – mi több, hajtotta őt, végezze be munkáját, és mintha ez sem lett volna elég, gombócot gyömöszölt a szájába az utolsó vacsorán, hogy a sátán a torkán keresztül belé hatolhasson. Az ördög jele az ostyán, mint az ördög megáldoztatása?!”

Szerinte csak egy harmadik változat lehetséges: Jézus kiválasztotta Júdást, mert érdemesnek találtatott egy olyan feladatra, melyre mindmáig egyetlen embert sem állítottak. Hóhírrá és öngyilkossá kellett válnia Krisztusért és Isten iránti engedelmeségből, iszonyatos tettének következményeképpen oly mélyre kellett alacsonyodnia, hogy érte még a szentek se merjenek imádkozni.

A képzőművészetben számos Júdás-ábrázolás született a kétezzer év alatt, ezek egy része már jóval korábban megfogalmaz olyan teológiai látást, amely hivatalos teológiai munkákban csak a 20. században került lejegyzésre.

Ezen a kora középkori elefántcsont faragáson Jézus és Júdás egymás mellett, közel egy síkban látható. Júdás – más ábrázolásokkal ellentétben, melyek lógó fejjel szokták ábrázolni, ezen a faragáson arccal az ég felé fordul. Ez a tartás egyfajta méltóságot sugároz.

Bertram mester a 14. század végén készített, az utolsó vacsorát ábrázoló képén Júdást csak vörös haja különbözteti meg a többi tanítványtól. Bertram eucharisziát, úrvacsoravételt formált a jól ismert jelenetből, Júdás odaadással és áhítattal veszi magához az ostyát, Jézus egyik kezével „áldoztatja” őt, másik kezével pedig áldást oszt: mintha csak a keblén nyugvó Jánosnak adná, de tekintetével Júdásra néz, így áldása reá is vonatkozatható.

Júdás evangéliuma?

Nemrég nyilvánosságra hozták Júdás evangéliumát, melyet a világi sajtó kellőképpen felfűjt: az egyiptomi sivatagból előkerült megdöbbentő leletéről beszélt, egy „eddig senki által nem ismert evangéliumról”, az elmúlt hatvan év legjelentősebb felfedezéséről, mert ez az irat, mely a Júdás evangéliuma nevet viseli, egész más megvilágításba helyezi Jézus árulásának történetét. Nos, eddig is tudtunk

róla, hogy létezett irat Júdás evangéliuma névvel, hiszen Iraeneus egyházatya, egykori lyoni püspök egyik iratában utal rá. Júdás megítélésében – úgy hiszem – mi itt Európában már jó ideje eltávolodtunk a középkor szellemétől, amely a történelem leggyűlöletesebb személyiségei közé sorolta őt.

Az 1900-as évek elején egy svéd teológus, Nils Runeberg írt egy könyvet, melyben azt állította, hogy az igazi megváltó nem Jézus volt, hanem Júdás: a kiüresítés dogmáját végtelenségig fokozva fogalmazta meg, hogy Jézushoz képest Júdásban teljesebben be az isteni önküresítés.

Walter Jens *A Júdás-ügy* című könyvében, melyre korábban már hivatkoztam, azokat a konfliktusokat állítja elé, amelyek mindig fellépnek, amikor felülvizsgálunk bevett, magától értődnék tartott tanokat. Az uralkodó keresztény tan szerint a keresztény üdvtörténet mellett magától értőden létezik az üdvösség hiányának története is, a megváltás mellett a kárhozat is, Isten irgalmasága mellett a bűnösök Isten általi elvetése is. És ki érdemelte volna meg jobban az elvetést, mint Krisztus árulója? Kinek volt nyilvánvalóbb a közönségessége, elvetemültsége, a bűne, mint Júdás Iskáriótesnek? Ha valaki a sötétség, a gonoszság, a Sátán birodalmába tartozik, akkor nyilvánvalóan odatartozik az, aki alantas indítékokból kiszolgáltatta ellenségeinek az Urat és Megváltót!

Jens azonban egészen másképp mutatja be Júdás ügyét. A regény szerint Júdás Jézus testvére volt, aki önként feláldozta magát abból a teológiai megfontolásból, hogy nincs bűn nélkül megváltás, nem következhet be Jézus keresztáldozata, ha nincs valaki, aki átadja őt az ellenségeinek. Ha vi-

szont Jézus egyetértésével követte el Júdás az „árulást”, hogy egyáltalán elindítsa a megváltás művét, akkor összeomlik minden kárhozatteológia, Júdás tette igazolást kap, és Júdást rehabilitálni kell.

Nyilván Jens könyvének hatására jelent meg nálunk Magyarországon Ördögh Szilveszter *Koponyák hegye* című regénye, mely már Jens felismeréseire épül.

Wolfgang Teichert katolikus lelkész-teológus, 1990-ben írt egy könyvet, *Mindenki Júdás* címmel, melyben kifejti, hogy az árulás elkerülhetetlen.

Júdásról tehát már egy ideje másként gondolkodtunk itt Európában, és a Júdás evangéliuma, illetve a benne olvasható néhány rövid mondat csak a nagyrészt fundamentalista, amerikai keresztény közvélemény számára lehet valamennyire újdonság. Nem tudom, miért kellene komolyabban venni egy 3. században élt egyiptomi írását Júdásról – nevezze bár iratát evangéliumnak, mint éppen Walter Jensét vagy Ördögh Szilveszterét.

Ezt a bizonyos Júdás evangéliumát legalább száz év választja el az Újszövetségtől. Semmivel sem tudtunk meg belőle többet a korai kereszténységről, mint az úgynevezett Nag Hammadi-ból előkerült leletekből: az a Tamás-evangélium, melyet 1945-ben találtak meg, sokkal jelentősebb irat, mint ez a Júdás evangéliuma feliratú szöveg.

Az az ominózus rész, melyben Jézus Júdástól azt kéri, menjen el a főpapokhoz, és adja ki őt, mindössze egy mondat, és szó szerint így hangzik: „Te fogod áldozni azt az embert, akit én magamra öltöttem.” Ez a mondat is árulkodó, hiszen pontosan beillik abba a szemléletbe, amely a gnosztikus szövegekre általában jellemző, mely úgy tekint a meg-

váltásra, hogy az nem más, mint a test börtönéből való szabadulás. A szerző Jézus szájába adja a gnosztikus megváltástan szavait. Ő – úgy mond – csak leveti majd azt az emberi külsőt, azt a testnek tűnő alakot, melyet felöltött, akár egy ruhát. Távozik majd oda, ahonnan jött, a mennyei hierarchiák, az eonok legfelsőbbikébe, miután átadta a tudást, a gnóvizst, mely szerint az égi Atya nem azonos a világ teremtetőjével. Hiszen Isten, a legfőbb jó, nem teremthetett olyat, mint az anyag, az egy alacsonyabb rendű, gonosz isteni lény alkotása csupán.

A szakasz feltűnően hasonlít Jézus búcsúbeszédének szavaihoz, amelyeket

Középkori elefántcsont faragás

János evangéliuma őrzött meg. Jézus – János evangéliumában – azt mondja: „Én most elmegyek ahhoz, aki küldött engem.” De ez a hasonlóság csak formai, hiszen Jézus nem azért távozik, mert végre elhagyhatja a test börtönét, hanem hogy eljöhessen a helyébe a Pártfogó, a Szentlélek. Jézus tehát oda megy vissza, ahonnan jött. Nincs szó azonban égi hierarchiakról, mennyei kiáramlásokról, mint a gnosztikus iratokban, csupán arról, hogy visszatér oda, ahonnan jött.

János evangéliuma egész szemléletének a lényegét úgy foglalhatjuk össze: Jézus szenvedésének és a tanítványok szomorúságának erővonalai találkoznak majd a feltámadás és a lélek általi vigasztalás győztes erővonalaival. És az erővonalaknak ez az összeadódása végül a szerető tanítványok javát fogja szolgálni. Hiszen Jézust nem a menny érdekli, hanem az ember a földön, az izgatja, mi lesz az emberrel. Még akkor is az ember érdekli, amikor szenvedései és kereszthalála előtt számot vet működésének eredményével. Mit tesz ezzel szemben Júdás evangéliumának Jézusa? Nevet azon, hogy a világból senki sem ismerte meg őt, nevet azon, hogy az alacsonyabb rendű égi lények által teremtett fizikai, testi világ elpusztul.

Narnia – avagy Júdás megváltása

Döbbenetes felismerésként találkoztam a közelmúltban a Júdással kapcsolatos vélemények egyikével: végigolvastam S. C. Lewis *Narnia krónikái* című regényét. Annál is meglepőbb a regény allegóriája, mert ismerem Lewis megváltással kapcsolatos nézeteit, amelyek a hagyományos váltságáltal-tant artikulálják. Erről a „Keresztyén vagyok” című előadássorozatában így vallott: „A zsidók között egyszer csak feltűnik egy ember, aki úgy kezd beszélni, mintha Isten volna. Azt állítja, hogy megbocsátja a bűnöket. Azt mondja, hogy mindig is létezett. Azt ígéri, hogy az idők végezetével megítéli a világot.

Megbocsátja a bűnöket: hacsak a beszélő nem maga Isten, ez igazán abszurd, szinte már komikus. Azt értjük, hogyan bocsátja meg valaki az ellene elkövetett sérelmeket. Ön a lábamra lépett, megbocsátok, ön ellopja a pénzemet, megbocsátok. De mit kezdünk azzal az emberrel, akit magát nem raboltak ki, és akire nem léptek rá, és aki mégis kijelenti, hogy ő megbocsát, amiért a másik ember

Bertram mester: Az utolsó vacsora

lábára léptünk, és elloptuk a másik ember pénzét. Habozás nélkül úgy viselkedett, mint a leginkább érintett fél, mint az a személy, akit legjobban megbántottak.

Ennek csak akkor van értelme, ha ő valóban Isten, akinek a törvényeit megsértették, és az ő szeretete szenvedett sérelmet minden bűnnel.

Krisztus értünk halt meg, halála elmosta bűnünket, és azzal, hogy meghalt, magát a halált tette lehetetlenné. Ez a képlet, ez a keresztyénség. Ez az, amit hinnünk kell. Minden elmélet, amelyet arról állítunk fel, hogy Krisztus halála hogyan hajtja mindezt végre, nézetem szerint teljesen másodrendű...

Isten azért bocsátott meg, mert Krisztus önként vállalta helyettünk a büntetést.

Bírság megfizetése, vállalni a következményeket, kifizetni a számlát, stb. Általános tapasztalat, hogyha valaki csávéba került, akkor a kiszabadításával járó nehézség rendszerint egyik jó barátjára hárul...

Csak az tud nekünk segíteni, aki előnyben van velünk szemben. Ha fuldoklom egy sebes folyóban az egyik lábával a parton álló ember segíteni tud nekem, és megmentheti az életemet. Vissza kellene kiáltanom neki: – Nem, ez nem tisztességes, önnek előnye van, egyik lába a parton van?! Ez az előny

– hívjuk tisztességtelennek, ha úgy tetszik – az egyetlen oka annak, hogy hasznomra tud lenni. Vajon kinél keresnénk segítséget, ha nem annál, aki erősebb nálunk?

Ez a saját nézetem arról, amit a keresztyének megváltásnak neveznek.”

„Az oroszlán, a boszorkány és a ruhásszekrény” című regényében, a Narnia krónikáinak második kötetében fogalmazza meg Lewis a megváltás allegóriáját.

A meseregény központi figurája Aslan, az oroszlán, Isten Fiának az allegóriája. Jézust is nevezi az egyházi hagyomány Júda oroszlánjának. Aslan szavával teremt, egyfajta mindenhatóságot, előre tudást is birtokol.

A főszereplő négy gyermek közül a második fiú, Edmund, megadja magát a falánkság kísértésének. A Fehér Boszorkány varázslatos törökmézet ajánl, később pedig hatalmat ígér neki: utódja lehet Narnia trónján. Edmund nem tud ellenállni, cserébe árulást követ el, s ezzel kockára teszi Aslan gonosz feletti győzelmének sikerét. Edmund és Júdas között világos a párhuzam. Ám annál meglepőbb és elgondolkodtatóbb, hogy Edmund megmentése érdekében Aslan olyan alkut köt a Fehér Boszorkánnyal, mely az ő helyettes áldozati halála révén megmenti Edmundot a törvény szabta feláldozástól: „az árulónak meg kell halnia”. Aslan önként átadja magát a gonosznak, hogy így az áruló Edmundot, a történet Júdasát megmentse. Ez a mély értelmű allegória talán a legsúlyosabb az egész regényfolyamban.

Edmund Júdasnak több jellemvonását is megtestesíti, ezek közül kiemelkedik a több ízben elkövetett árulás és hitszegés. Aslan azonban megbocsát Edmundnak, már ennek jele az is, hogy parancsot ad, szabadítsák ki a Fehér Boszorkány fogságából.

Hogy miért éppen az árulás lehet az egész emberiség bűnének allegóriája?

Karl Barth szerint – akinek korai munkásságát Lewis feltehetőleg ismerte – Júdas árulása válik a bűnösökkel való kapcsolatfelvétel találkozási pontjává Isten számára.

Jeder ist Judas – Mindenki Júdas. Ez Wolfgang Teichert korábban említett könyvének címe. Teichert akkor írta könyvét, és akkor vetette papírra ezeket a gondolatait, amikor az ügynöklisták az NDK-ban nyilvánosságra kerültek: „Júdas a nyitott ajtóban áll. Csakúgy, mint Jézus... Jézus Júdasát a barátjának hívta – ahogy az evangéliumban olvashatjuk –, az ajtó pedig nyitva áll, be lehet lépni rajta, Júdasnak is. Júdas otthon van az egyházban. Erről tudni kell, sőt, el is kell tudnunk fogadni. Ez pedig az egyházam számára lassú és folyamatos ráébredés.”

Réz-Nagy Zoltán

ADY ENDRE

Júdas és Jézus

Dühödt, lázongó szívverésem
Golgotai bazaltra vésem.
Krisztus, poétám, szent Alak,
Eladtalak.

Enyém volt minden álmodásod,
Én voltam a lelked, a másod,
Megkoszoroztam a fejed,
Szerettelek.

S eladtalak, én fejedelmem,
Mert az Élet az én szerelmem,
Mert én is álmodok nagyot:
Költő vagyok.

Nem hallgatom zsoltáros ajkad,
Nem kell szép, égi birodalmad.
Selymet, pénzt akar egy leány,
Vár, vár reám.

Galád vagyok? Galád az Élet.
Bűve miért nincs az Igének?
Vággyal, kínnal miért gyötör
Pénzes gyönyör?

Írott kövem dobom a mélybe,
Megreng a Föld sok ezer évre
S késői, bűnös, bús szemek
Megértenek.

Id. Jörg Breu: Krisztus elárulása
és elfogatása (részlet).
Oltártábla, Melk, kolostor, 1501.

Júdás, az érthetetlen

A mikor megkaptam a feladatot, hogy „írj valamit Júdásról, fiam”, mély kétségbeesés lett úrrá rajtam. Nem először találkozom ezzel az érzéssel, amikor bibliai témáról – vagy ha tetszik, szűkebben: az evangéliumról – gondolkodom, és a jogos elvárásnak megfelelően lehetőleg valami friss, új értelmezéssel kéne előállnom. Még ha eltekintünk is filológiai felkészületlenségemtől – hiszen nem vagyok teológus –, akkor sem lehetek nyugodt. Megszédít ugyanis a feladat, hogy valami olyasmire nyúlok, ami kerek egész, amihez bármifajta kommentár csak fölösleges okoskodásnak tűnik, különösen olyan hiú műfaj keretei között, mint az esszé. Éppen azt érzem a legveszélyesebbnek, amit kapásból fel tudok hozni nevetségesnek tűnő félelmeim ellen: hogy a szöveg nyitott bármifajta új értelmezésre, sőt szinte csábít arra, hogy minél többféleképpen magyarázzuk. Ugyanis ez hordozza csak magában igazán a hiúság, kis túlzással, sátáni szikráját, amely fellobbantja a végtelen locsogást az emberben. Másfelől azt is tudom: a szöveg (egyik) lényege éppen abban rejlik, hogy mintegy átfolytatva magunkon, kitöltse ki-ki tudatfolyamának medrét. És ahogy nem lehet kétszer ugyanabba a folyóba lépni, úgy két ugyanolyan folyó sincsen. Ezért nincs csupán egyetlen megoldás. A veszély ebben mégis az, hogy a személyiség le akarja győzni az Egyetemet (erre még visszatérünk), ezért az Írásra való reflektálás közben magamra is folyvást figyelni kell. Ez paradoxon, tudom, annál is inkább, mert miközben ezeket mondom, máris azon kapom magam: locsogok.

Az evangélium nagy történetének összetett mivoltát alig szükséges részleteznem. A legkülönbözőbb drámai síkok egymásra játszásából képződik az az elképesztő kölcsönhatás, amelynek következtében a szöveg – mintegy új törvényeket szabva – minden irányba gravitálódik: a Megváltótól a hóbörgő tömegig, a legteljesebb önfeláldozástól az adáz árulásig, az Örökkévalótól a „percemberek” áskálódásáig, tehát a ponttól a végtelenig, és tovább. Ha némi naivitással a passiót a „valós” történelmi helyzet síkján fogjuk fel (kezdetben nyilván mindenki így közelít a történethez), akkor egy sok szempontból nehéz szituációban levő közösség (idegen hatalmi elnyomás, ideológiai korrumpálódás) képe rajzolódik elénk. Mondhatnánk úgy is, válsághelyzet állt elő az akkori Jeruzsálemben, és mint tudjuk, minden nagy katartikus változáshoz, megtisztuláshoz előbb összeomlás szükségeltetik. Ennek tökéletes irodalmi leképeződése az irodalmi dráma műneme, amelyet az időben és térben nem túl távoli klasszikus görög kultúra emelt tükölyre, majd némi változtatással a rómaiak vittek

Jelenetek Krisztus életéből.

Ramsey-zsoltároskönyv, Anglia, 1300-1310 k.

New York, Pierpont Morgan Library

tovább, ezért szinte biztosak lehetünk benne: az evangélisták is tudtak róluk, legalábbis ismerték motívumaikat. A nagy drámák szerzőit – Euripidész, Szophoklész vagy később Senecát – persze nem a történelem érdekli, hanem az olyan szituációk, amelyek szélsőséges mivoltuk által felszínre hozzák a legjellemzőbb emberi tulajdonságokat: az antigonéi nagyságot éppúgy, mint Kreón kicsinyes bosszúját, és persze mindazt, ami a kettő között húzódik. A drámai hősöknek (és antihősöknek) általában világos céljuk van: eltemetni a testvért, vagy megakadályozni azt.

Júdás esetében, mint később látni fogjuk, az erős karakterhez ismeretlen motivációk társulnak. Bár tagadhatatlan a rokonság az antik drámákkal, az evangéliumok szövegei sokkal lazább szövésűek, sőt Pilinszky szerint éppen stilisztikai igénytelenségükben rejlik jelentőségük. „A keresztény művész nem mesteri ábrázolója kíván lenni hősének, hanem felebarátja, s nem szerencséje, hanem veresége óráiban akar legközelebb férközni hozzá. A klasszikus művész maszkot visel, a keresztény meztelen; a klasszikus művész mester, a keresztény samaritánus” – írja egyik esszéjében. Az evangéliumokban megjelenő karakterek között ugyan észrevehetőek

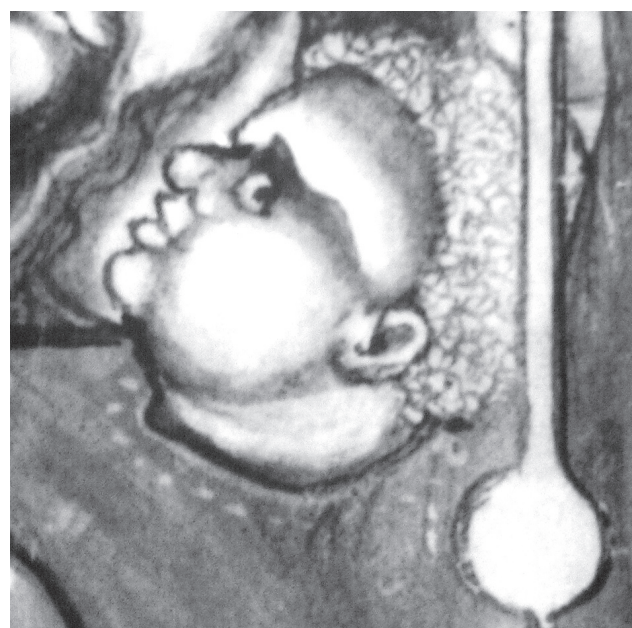

árnyalatnyi különbségek, mégis elmondható róluk, hogy legtöbbjük igen határozott tulajdonságokkal felruházott alak. Hogy csak két tanítványt említsünk: Péter megtagad, Tamás hitetlen. Vagy Pilátus – aki pedig végig kívül akar maradni a konfliktuson –: mossa kezeit. És persze ott van az árulkodó Júdás. Úgy emlékszem, (az ajándékot hozó) Jézus(ka) mellett Júdás volt a másik szereplő, akit elsőre megjegyeztem a történetből, és aligha vagyok ezzel egyedül, hiszen az is élénken megmaradt az óvodai évekből, hogy „árulkodójúdás”-t kiabáltunk egymásra. Már akkor különösnek tűnt: mindenki utálta az árulkodást és az árulkodót egyaránt, ettől függetlenül a szerepek cserélődtek, és időnként mindenki Júdássá vált. Két alapvető és egymástól egyébként igen távoli tulajdonságot egyesít az árul(kod)ás: lázadást az elárult ellen és megfelelni vágyást annak, akinek az információt szolgáltatjuk. Júdásról sok helyütt olvasom, ő a történet kihagyhatatlan eleme (nyilván ebben a lapszámban is többen kitérnek majd erre), ami igaz is, meg nem is. Hiszen tette praktikusán teljesen szükségtelen: Jézus ugyanis rendszeresen több ezer ember előtt beszélt, miért kellett volna tehát valaki, aki leleplezi őt, amikor mindenki ismerte? Mintha árulása pusztán az írás beteljesedése végett lett volna szükséges, végső bűnként, amely mintegy kiprovokálja a kereszthalál általi megváltást. Ezt az olvasatot Máté, Márk és Lukács szövege is magában foglalja, de leginkább mégis Jánosé veti fel: itt Jézus szinte kijelöli Júdást a tettre. „Az [fog elárulni engem], akinek én mártom be a falatot, és odaadom” – jósolja (Jn 13,26). „Amit tenni szándékozol, tedd meg hamar” – mondja az egyébként teljesen passzív Júdásnak (Jn 13,27). Sőt a jánosi elfogadás-történetben a híres áruló csókjelenet sem történik meg, Jézus maga lép elő a többiek közül: „Kit kerestek?” – kérdezi, mintha legalábbis gyorsítani akarná a folyamatot (Jn 18,4). János evangéliuma szerint tehát Júdás szürke eminenciásként, teljesen passzív módon teszi – illetve tetetik vele – a dolgát. Semmit nem látunk a máshol kiszínezett karakterből: nincs alku a főpapokkal, nem szólja el magát az utolsó vacsorán, nincs áruló csók, sem színpadias pénzvisszadobással összekötött öngyilkosság.

Júdás titokzatosságát csak fokozza, hogy ismertségéhez mérten, több tanítvánnyal összehasonlítva, képzőművészeti ábrázolása meglehetősen ritka, és természetesen ezek sem a János evangéliumában megjelenő passzív hőst mutatják. Leggyakrabban a csókjelenetet láthatjuk, a legtöbb ábrázolás szerint (például Giotto vagy Caravaggio művein is) alulról, behízelt pozícióban, romlott arccal közelít a Mesterhez. (Júdás, amellet, hogy az áruló archetípusává vált az európai kultúrában, naturalis ábrázolásán keresztül a középkortól kezdve az antijudaizmusnak is tárgya lett – szegény embert

még az ág is húzza.) Érdekes módon rendszerint a csók előtti pillanatot örökítik meg, amely leginkább a Lukács szerinti szöveg képi megfelelője: „Jézus-hoz lépett, hogy megcsókolja” (22,47). Nem derül ki tehát, vajon Júdás valóban megtette, megtehetette-e ezt, vagy Jézus – talán könyörületből – megakadályozta ebben. Tagadhatatlan, itt a Júdás-figura egyik legérdekesebb vonásához érkeztünk, ez adja ugyanis árulásának már-már perverz mivoltát. Hiszen az még csak érthető, hogy valaki elárulja annak a csoportnak a vezetőjét, amelyhez maga is tartozik, az viszont, hogy ezt az egyik legszemélyesebb gesztussal tegye, legalábbis különös. Ismét olyan jelenség, mely funkcionálisan nem sok értelmet rejt, bátran kereshetünk tehát mélyebb összefüggéseket a tett mögött. A művészet szempontjából azért igen izgalmas mindez, mert az európai ember számára tulajdonképpen ezen az egy szituáción keresztül képeződik le az árulás aktusa. Hogy milyen mélyen él bennünk ez a kép, jól mutatja: e témától gondolkodván sorra kérdeztem ismerőseimet, mi az első dolog, amely Júdásról vagy az árulásról eszükbe jut; kivétel nélkül mindannyian a csókot említették. Csak oly valakit árulhatunk el igazán, akihez közel állunk, aki a bizalmába enged, akiről olyat tudhatunk meg ezáltal, ami más előtt titok marad. Ezért lehet máig az árulás legkifejezőbb képe a csókjelenet.

Holott a téma azóta sem kevésbé aktuális, elég, ha a közéletet időről-időre felborzoló ügynökügyekre gondolunk. Akkoriban sem történt más: egy feszült történelmi helyzet „kitermelte” a saját ellenkultúráját, kis csoportokat, amelyek elsősorban személyes kapcsolatokon alapultak, a hatalom pedig éppen ezt a bizalmi tényezőt felhasználva

Krisztus elárulása és elfogatása (részlet).
Anglia, zsolnároskönyv, 1270-1290 k.
Cambridge, St. John's College Library

igyekezett titkok nyomára bukkanni. Az elmúlt évtizedekben persze már nem látványos gesztusokra, sokkal inkább lapító, személytelen cselekedetekre volt szükség: virtuális kartotékvilág keletkezett, amelynek feltehetőleg már akkor sem volt gyakorlati haszna, mára pedig nem maradt más szerepe, mint hogy leképezze azt a nyomorult szenvedést, amelyet az ügynökök érezhettek (lásd Kafka vagy Esterházy Javított kiadása). Nem véletlen, hogy ez újkori áruló élete sem ritkán torkollott júdási sorsba.

Júdás öngyilkossága szövegszerűen csak Máténál, illetve az Apostolok cselekedeteiben jelenik meg, a képzőművészetben pedig még ritkábban. Leggyakrabban középkori, anonim mesterek alkotásain: felrepedt hassal, kifordult belekkel. E drasztikus ábrázolás talán azzal is magyarázható, hogy a hagyományos egyházi felfogás mélyen elítélte az öngyilkosságot, amelyet inkább titkolni kellett, mint – adott esetben ötletet adva az aktuális bűnösöknek – kiabrázolni. Mindenesetre Júdás tragikus története e gesztus által válik mestere sorsának inverz képévé: Jézus feltámad, ő a legnemtelenebb halállal lakol azért a tettéért, amely a legnagyobb bűnnek számított akkoriban. És még sokáig: az angol jog egészen a 19. századig súlyosabb bűnnek ítélte az árulást, mint a gyilkosságot.

Júdás sorsa valamiképpen túlon túl szabályos, és még annál is rejtélyesebb. Vajon ki volt, és mit akarhatott? Saját személyiségével diadalmaskodni az Egyetemes felett, mert úgy érezte, valamit jobban tud? Vagy éppen, mert elbizonytalanodott? Némelyek szerint megváltóbb volt a Megváltónál, mások piti bűnözőnek tartják.

Én szájalmat érzek iránta: áldozatává lett a passiónak, akár a maga döntésével, akár Isten akaratából. Kihasztnálta, a legnagyobb kínok között halt meg, s még halála után kétezzer évvel is úgy „használják”, mint egy varázsgömböt vagy pszichológiai Rorschach-tesztet.

Igazi, konstans szenvedéstörténet az övé.

Deák Dániel

Jörg Ratgeb: Az utolsó vacsora.

Rotterdam, 1500-1510 k., Museum Boymans-van Beuningen

MIECZYSLAW JASTRUN

Kisvárosi naplemente

Fordította Kerényi Grácia

*Keljetek föl, menjünk, íme közeledik,
aki engem elárul.*

Máté. 26. 46.

A méh még leszáll a virágra,
A madár a levegőt lágynak érzi,
A kitisztult alkonyi ég még
Nem ígér semmi bajt.

De már túl sokan vannak,
Akiket ismertünk életünkben
Vagy legendából, de életszerűen,
Túl sok a záradon a rés, a sejtető emlegetés,
Akár a legyező-legyintés, túl sok
Halott anyámból...
S az ablakban törött üveg.

A városka Betlehemhez hasonló,
Gyermekkorunkhoz.
A patikában sósav és jód,
Tégelyben illatos kenőcs.

A Magdalai Mária
Az a lány,
Akire köveket
Dobáltunk
Mi rosszgyerekek.

Ez meg itt a tűzoltózenekar
Aranysisakos trombitása.
Vajon elromlott a trombitája?
A sövény alján halál tekereg.

És hallani, hogy csörög a harminc
Ezüstpénz a szomszéd zsebében,
Aki, mert mindig igazat mond,
Ezúttal sem hallgathatott
A hatóság előtt –
Elárult az igazság nevében.

Már lebukott a nap,
Sápadt az ég szegélye –
S az ablakban megáll
A kötélverő felesége.

Júdás evangéliuma

A *Júdás evangéliuma* az egyiptomi El Minya környékén talált 62 oldalas, 3-4. századi kopt nyelvű kódexben fennmaradt gnosztikus apokrif írás korabeli másolata, amelynek utolsó oldalán görögül szerepel az *euangelion* és a *Judász* kifejezés. Keletkezési ideje a vizsgálatok szerint a Kr. u. 220 és 340 közötti időre – a gnoszticizmus fénykorára – tehető. Hosszú ideig Iraeneus szövege volt az egyetlen utalás a dokumentum egykori létezésére.

A kalandos sorsú, megtalálásakor teljesen ép, de később a szakszerűtlen kezelés miatt apró darabokra hullott dokumentum 2000-ben Frieda Nussberger-Tchacos régiségkereskedő birtokába került, aki felajánlotta a Maecenas Foundation for Ancient Art alapítványnak. 2000–2005 között a National Geographic Society anyagi támogatásával restaurálták.

A *Júdás evangéliuma* a gnosztikus filozófiákkal összhangban alakította át a bibliai evangéliumokból ismert történetet. Jézus kineveti a tanítványok pészahi imáját, sőt az ima címzettjét is, akiről elárulja a tanítványoknak, hogy nem a valódi Isten, csak a világteremtő demiurgosz, és hogy ő maga sem az, akinek látszik. Megkérdezi a tanítványoktól, kinek is tartják valójában. Jézus igazi mivoltát – mintegy Péter Máté evangéliumából ismert hitvallásának antitéziseként – Júdás ismeri fel. Jutalmul Jézus kizárólag neki fejt ki „a tanítványok Istenénél magasabb rendű királyság titkait”. Felfedi, hogy Júdás majd „elárulja” őt, de éppen ezzel az árulással teljeseedik be a jézusi mű, és hogy – noha hosszú időn át a többi félrevezetett tanítvány és követőik gyalázkodásának célpontja lesz – végül megdicsőül majd. Az irat – a gnoszticizmus tanítása szerint – a megváltást kizárólag a lélek megváltásaként, illetve a léleknek a testből való kiszabadulásaként értelmezi. A hős Júdás árulásával valójában hozzásegítette Jézust, hogy lelke a kereszthalál által kiszabadulhasson az „eleve rossz test” fogságából.

Alább részleteket közlünk Sente Lászlónak Donáth Lászlóval folytatott beszélgetéséből, amely élő adásként hangzott el 2006. november 24-én a Kossuth Rádió Péntek kávéház (szerkesztő: Szénási Sándor) című műsorában.

Különös könyvről fogok beszélgetni Donáth László evangélikus lelkésszel. A könyv fogadtatása legalább annyira érdekes, mint tartalma. Ha valaki elolvassa ezt a nem túl hosszú szöveget, kissé zavarba jön: mintha nem ugyanazt a Júdást látná maga előtt, mint aki az Újszövetségben szerepel. Vagy ez ugyanaz a Júdás, csak éppen egészen más megvilágításban?

Ez utóbbiról van szó. Teológiai vagy szentíráskutatói szempontból az teszi fontossá az iratot,

hogy semmi kétség, arról a Júdásról van szó, akiről a Máté, Márk, Lukács, illetve János szerinti evangéliumban.

Arról a bizonyos karióti vagy iskarióti Júdásról, akit azért kell e jelzővel megkülönböztetni, mert a Bibliában nem csak egy Júdás szerepel. Ez az a Júdás, aki elárulta Jézust, aki az ördög cimborája, a világtörténelem legelvetemültebbnek tartott embere. A Júdás evangéliumában azonban homlokegyenest ellenkező jellem bontakozik ki, olyan emberé, akit hívei dicsőítenek. Létezett tehát olyan kora keresztény irányzat, amelyik dicsőítette Júdást?

Lehetséges, bár engem az a kevés számú gnosztikus irat, amely az első öt évszázadból ránk maradt, erről nem győz meg. Megrendítő, hogy éppen a négy

Id. Jörg Breu: Krisztus elárulása és elfogatása.

Oltártábla, Melk, kolostor, 1501.

evangélium köré szerveződő apostoli közösség utódai maradtak meg a Római Birodalom eltűnével. Ne álmodozzunk: nem a kereszténység általában, hanem valamelyik irányzata maradt meg, és a dogmatörténet ma már pontosan tudja, apróságokon mulhatott, hogy mikor melyik bizonyult erősebbnek. A gnoszticizmust csak azért mondjuk szektának, mert elbukott. És nem kizárt, hogy a történelem süllyesztőjében eltűnt irányzatok némelyike hitelesebben mutatott valamit abból a Jézus-arcból és tanítványságból, amelynek csak töredékeit őrizte meg a történelem.

Az első századtól a Római Birodalom bukásáig eltelt 400-450 év tele van mindenfajta vallásos moz-

galommal. Sokkal többel, mint amit a középkorból ismerünk, nem beszélve az azt követő időszakról. Ezen belül a zsidóságon belül is számtalan csoport létezett. Vermes Gézának köszönhetően tudjuk, hogy Jézussal együtt három hasonló nagyságrendű próféta működött abban a korban. Az is ismert, hogy a kor tanítói közül Keresztelő János sokkal nagyobb tanítványi sereggel rendelkezett, mint Jézus. Az evangélium arról is tudósít, hogy Keresztelő János, mielőtt Heródes lefejeztette volna, a tanítványait mintegy átadja, átküldi a Názáretihez, annak érdekében, hogy az a messiási mozgalom, amelyet ő indított, el ne bukjen, hanem folytatódjék a Jézus-féle mozgalomban.

A jézusi tanítványi közösségen belül is, és ezt bárki ellenőrizheti, aki az evangéliumot a kezébe veszi, komoly feszültség volt például a Zebedeus fiak, János és Jakab (akiknek érdekében közbenjár az anyjuk: legyenek ők a kiválasztottak Isten országában), illetve Péter (akire azt mondja a mester, ő az a kőszikla, amelyre alapítani fogja anyaszentegyházát), valamint Júdás között. Jánost, akit a legkedvesebbnek tartanak, évszázadokon keresztül megannyi képzőművészeti alkotás fejté Jézus keblére hajtva ábrázolja az utolsó vacsorán, tüntetően megkülönböztetve őt Júdástól, attól a tanítványtól, akire azt mondja a mester: „Aki velem együtt mártja kezét a tálba, az árul el engem.” Jézus mintegy utasítja az árulót, hogy művét vigye véghez. Ez a feszültségekkel terhelt legszűkebb kör tizenkettőből állt. A szám Izrael tizenkét törzsére utal, arra, hogy a kiválasztás a zsidósággal és a zsidóságban megy végbe, és a messiásnak a zsidóság által kell minden nép számára nyilvánvalóvá lennie.

Mi derül ki Júdásról ebben a megtalált tizenöt-húsz oldalban? Azt hiszem, aki a gnosztikusokra vonatkozó ismeret nélkül kezdi olvasni a szöveget, egy árva szót sem fog érteni az egészből.

A görög *gnószisz* szó ismeretet jelent, megismerést, az ismeret általi életvezetést. Gnosztikus gondolkodó nemcsak a filozófus, hanem az is, akinek az az értékrendje, hogy a világ, a teljes világ – az is ami előtte volt, az is, ami utána lesz – megismerhető és elmondható a másik ember számára. Az ismeretelméleti kérdés, hogy a világ valóban megismerhető-e. Az igenlő válasz nem magától értetődő. Ne felejtse el, eljött az agnosztikusok kora, a felvilágosodás kora is. És ki-ki a maga eszmélődése szerint hajlik az egyikre vagy a másikra. Van azonban egy óriási különbség, mondjuk, a Júdás evangéliuma szerzője és például Voltaire között: Voltaire kristálytisztán fogalmaz, a *gnószisz* követője pedig – akár a mai, 21. századi követője is – rejtjelezni kezd. Úgy érzi, különféle képek, metaforák, hasonlatok segítségével úgy kell átadnia a tudást, hogy azt csak az értse, aki szintén beavatott. Beavatás nélkül nincs *gnószisz*. Ha ideérted a szabadkőművességet, a ró-

Krisztus elárulása és elfogatása.

Anglia, zsolnároskönyv, 1270-1290 k.

Cambridge, St. John's College Library

zalovagokat és egyéb középkori irányzatokat, látnod kell, amióta az emberiségnek írásos kultúrája van, létezik a *gnószisz*, és léteznek gnosztikusok. Hol ilyen, hol olyan néven, de mindig él egy olyan szubkultúra, amely igényt tart a világnak a maga teljességében való megismerésére, hiszen felfogása szerint ez a megismerés teszi lehetővé, hogy kiváltódjon abból a mocsokból, vérből, bűnből és gyaláztatból, amely a megismerés tárgya.

Ez azonban a Szentírás ígéinek ugyan költői, művészi tagadása, de tagadása. János evangéliuma így kezdődik: „Kezdetben volt az Ige, és az Ige Istennél volt”. Az ige, a *logosz* itt a megismerést, a tudást, de egyúttal a teremtést is jelenti, hiszen ez a szó visszautal Mózes első könyvének első szavára: „Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet...”. Az a *kezdetben* és ez a *kezdetben* megegyezik. Abban a kezdetben a Teremtő nem más, mint az újszövetségi *logosz*, az ige, amely az ember kezében van, immáron megmásíthatatlan, végérvényes formájában, amelyhez sem hozzátenni, sem abból elvenni nem lehet. És amit az ige a maga kimerevített formájában hordoz és vall Istenről, az a norma, a zsinórmérték, amelyhez neked mint pusztuló, halandó embernek hozzá kell mérned a gondolataidat, a

szavaidat és az érzéseidet, hogy tudd, azt az Istent tiszteled-e, vagy pedig bálványimádó vagy, esetleg a magad eszméit teszed isteneddé. Ahogy ez a gnózisban állandóan előfordul, annak a reménynek a jegyében, hogy ha Isten nincs is, de a magad eszméi istenné tehetők, mégis megváltott életű leszel.

Régi dilemma bukkan föl most újra a Júdás evangéliuma kapcsán, de valójában ettől a szövegtől függetlenül is. Ha Krisztus kínhalála nélkülözhetetlen volt a megváltáshoz, és Júdás tette nélkül ez a kínhalál nem történt volna meg, akkor miért Júdás a történelem legnagyobb gonosztevője? És miért veszteget olyan kevés szót rá az Újszövetség, miközben igen fontos szerepe volt? Egyébként az evangéliumokból sem kapunk róla egyértelmű képet: Márk szerint az árulást önként követte el, csak úgy. Máténál pénzért, harminc ezüstért. Lukács szerint a Sátán sugallatára, János szerint pedig részben azért, mert maga volt az ördög, részben pedig tolvaj volt, ő kezelte a kasszát, és időnként megdézsmálta. Mi lehet az oka az egységes kép hiányának?

A Júdásról kialakított kora keresztény információs bázis megosztottsága igazolja, hogy valóságos ember volt, ténylegesen létezett. Hogy valóban Júdásnak vagy másnak hívták-e, érdektelen. Egy biztos: akadt valaki Jézus legszűkebb tanítványi körében, aki végig kitartott Jézus mellett, az utolsó pillanatban azonban szembefordult vele. Akit ugyan eltérően mutatnak be a különféle evangéliumi leírások, de mind a négy Jézus ellenpontjaként ábrázolja. A názáreti Jézust, Mária és József fiát, a Betlehemben született, kétszeresen Dávid házából való férfit az árulja el, aki azt a nevet viseli, hogy zsidó. Az a kérdés, hogy vajon mi szükség volt arra, hogy Júdás elárulja Jézust, ha a megváltás végbe-mehetett volna másképp is.

De végbemehetett volna?

Erre mondom, hogy túlterjeszkedsz az evangélium által rendelkezésedre álló információkon, és okosabb akarsz lenni, mint az a szerző, aki az első két évszázadban csupán ennyit tartott fontosnak. Nekem mint a történeti tényekhez görcsösen ragaszkodó hívő embernek nincs más lehetőségem, mint hogy azt kérdezzem – nem azt, hogy miért Júdás, hanem azt –, hogy miért kellett árulás? De ha visszaugrom a 20. századba, és előveszem Bulgakovot, A mester és Margaritát, azt kell mondom: bizony mindnyájan, akiket anya szült erre a nyomorult földre, kivétel nélkül ki vagyunk téve annak a kísértésnek, amelyet úgy hívnak, gyávaság. Lehet, hogy csak egyetlenegyszer az életünk során, lehet, hogy többször, de mindnyájunknak szembe kell néznünk azzal, amivel a tizenkettőnek is. Nem igaz, hogy Júdás volt az egyetlen, aki elárulta. Mind elárulta. Talán csak János nem, aki ott maradt a kereszt tövében. De miért pont Júdás az összes közül? Mert elegendő egyetlen ellenpont.

Máté, Márk, Lukács és János evangéliumából világosan kiderül, hogy Júdás kicsoda, Jézusnak ezek tanúsága szerint azonban nincs egyetlen olyan megnyilatkozása sem, amellyel Júdás tette vagy várható tette fölött bármilyen ítéletet mondana. Nem bélyegzi meg. Először csak annyit mond, „egy közületek elárul engem”. Aztán az utolsó vacsorán annyit, „jobb lett volna neki, ha meg sem születik”. Ez nem Júdás tette fölötti ítélet, hanem jóslat.

Komolyan kell vennünk, ami le van írva. Mindnyájan egyszerre lehetünk árulók és áldozatai az árulásnak. Az ember állandóan keresi annak az okát, miért bukott el, miért nem sikerült valamely vállalkozása, és megtalálja az okot: őt valahol valaki elárulta. A világ nem lett kereszténnyé, a bűn nem lett kisebb, nem csökkent a gonoszság és semmi, amivel szemben Jézus fellépett a maga szelíd és alázatos módján. Okát kell adni annak, hogy miért. Miért marad ilyen rész szerinti a megoldás, ilyen félig kész, hibás? Erre azt mondjuk: Júdás.

Az utolsó vacsora – részlet (festett üveg).

Cambridge, Kings College, kápolna, 16. század

Júdás esetében azonban az evangéliumokból kiderül, hogy árulása nem szabad választás eredménye. Amikor Jézus elmondja tanítványainak, hogyan fog meghalni, odalép hozzá Péter, és azt mondja: „Isten mentsen, Uram, ez nem történhet meg veled!” Mit mond erre Jézus? „Távozz tőlem, Sátán, botránkoztatasz engem, mert nem az Isten szerint gondolkozol, hanem az emberek szerint.” Számomra ebből nyilvánvaló, hogy Júdásnak nem volt választása.

Sajnos nincs igazad. Ez már igazi teológiai probléma, nem egyháztörténeti, nem biblikus, nagyon nehéz is zöldágra vergődnünk vele. Minden áruló, Kádár Jánossal bezárólag, amióta világ a világ, azt mondja, neki nem volt választása. A történetnek abban rejlik különös, rettenetes volta – ti. amitől megretten az ember –, hogy valóban jelen van a sorsszerű a Szentírásban. Gondoljunk Jób könyvére vagy Jeremiás könyvére: világosan látszik, hogy amögé, amit a görög filozófusok sorsszerűnek vagy végzet-

szerűnek mondanának, a Szentírás igazán radikális gondolkodói odaállítják az Örökkévalót, és azt mondják „ezt akarta az Isten”, vagy „így akarta az Isten”. Mert nem tudják, nem merik elgondolni, hogy bármi megtörténhet az Örökkévaló ismerete vagy megelőző akarata nélkül. Vagyis mindig, mindenben az fog történni, amit ő akar. A történelem azonban rá-cáfol erre, és egyszer csak kiderül, hogy nem.

Hogy mennyire súlyos probléma ez, Jézust hadd idézzem: kimegy a pusztába, kiviszi megkísérteni őt az ördög. A harmadik kísértés után azt mondja az ördögnek: „Távozz tőlem, Sátán”. Vagy: „Múlják el tőlem az a keserű pohár” – imádkozza a Gecsemánékertben, néhány órával a szenvedés és a halál előtt. Jézus valóságos ember, egy közülünk, aki nem akar sem szenvedni, sem meghalni, talán még hőssé válni sem. Ugyanakkor az a jámbor, hívó ember, aki tudja: amit az Isten akar, annak meg kell lennie, azt véghez kell vinnie. Hogy Júdás milyen pontosan tudja, nem kellett volna megtagadnia Jézust, nem rajta keresztül kellett volna haladnia a világ-megváltás útjának, azt egyértelműen bizonyítja, hogy visszaviszi a pénzt, szétszórja a templomban, és fölakasztja magát. Ez nem egyszerűen a bűntudat megnyilvánulása, hanem annak az embernek a gesztusa, aki ugyan rábólintott a tetre, arra a tetre, amelyben el van rejtve az isteni akarat, de talán már szent lenne, ha nem bólint rá. Ezzel a szinte már istenkísértő gondolattal viaskodik a művész is. Ha visszaidézed Scorsese filmjét, a *Jézus utolsó megkísértését*, annak kérdése éppen ez: mi történik, ha leszáll a keresztről, és elmegy? Jobb, hogy ott maradt – záródik a film. Ezek az óriási művészek, Pasolini, Scorsese, érzik valamiképpen: nem történetelt másképp. De ettől Júdás személyes árulása és a rá nehezedő bűn nem lesz kisebb.

Krisztus a kereszten halála előtt mondja ezt a mondatot: „Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engem?” Vajon nem a gnosztikus nézetekben találhatjuk meg a magyarázatot erre a kiáltásra? Hiszen ők azt vallották – ellentétben a kanonizált keresztény tanokkal –, hogy az emberi test valójában börtön, amelyből a lelket ki kell szabadítani. És a gnosztikusok szerint a lélek szabadult ki Jézus testéből, amikor ez a kiáltás felszakadt belőle. De ha a gnosztikusok nézeteit eretnokségnek tartjuk, akkor miért mondta ezt Jézus a kereszten?

Ebben a mondatban Jézus a 22. zsolnárt idézi, a szenvedő ember imádságát, amely Jézus korában már évszázadok óta nem egyszerűen csak kanonizált, hanem a zsinagógai gyakorlatban és az élet megannyi helyzetében használt és közismert volt. Nincs szükség gnosztikus magyarázatra ahhoz, vajon egy testében-lelkében meggyalázott, megalázott ember agonizálása közben miért éppen azt az imádságot idézi fel, amelyet talán az anyjától tanult kicsi gyermekkorában, hogy miért abba ka-

Martin Schongauer: Az utolsó vacsora.

Oltárképtábla a colmari dominikánus templomban, 1480-1490 k.

Colmar, Musée d'Unterlinden

paszkodik mint utolsó lehetőségbe, hogy önmaga lassan kihamvadó öntudatát és magába vetett hitét elevenítse.

Ha már a kanonizálást említetted: Júdás evangéliuma apokrif irat. Mi a magyarázata annak, hogy éppen a Máté, Márk, Lukács és János nevével jelzett négy evangélium tartozik a kánonba?

A kanonizálás folyamat, azt is mondhatnám, racionális folyamat, amelyben több tényező játszik szerepet, az egyik legfontosabb a hatalom. Hogy mi kanonikus, és mi nem, mindig az erősebb dönti el. Ő határozza meg, hogy az adott feltételek között mit lát szükségesnek megjelölni mint a maga szellemi-spirituális fundamentumát. A kereszténységet csak 313-ban nyilvánította megtúrt felekezetté a milánói ediktum, és csak 325-ben, a niceai zsinaton határozták meg pontosan, tárgyyszerűen, mi tartozik a keresztény tanításhoz, és sorolták fel tételeken, mely iratok annak forrásai. Ezt megelőzően 250 évig illegalitásban, üldözések közepette élt a kereszténység. És ugyan az 1-2. század fordulójára nagyjából már összeállt a kánon, semmiféle következménye nem volt, ha valaki eltért ettől. Más kánon élt Észak-Afrikában, Kis-Ázsiában, Rómában, talán még Pannóniában is. Amikor azonban az ősvagy ógyház megerősödik, sőt hatalmi tényezővé válik, végérvényesen meg kell mondani: ez igen, ez

pedig nem. A kanonizáció tehát nagyjából mégis a 4. század közepére tehető. Addig még lehetett vitatkozni azon, hogy a Tamás evangéliuma, a Héber evangéliuma vagy egyéb iratok, bevehetőek-e akár az Ó-, akár az Újszövetségbe. Az ószövetségi kánon természetesen már jóval korábban, kétszáz évvel Jézus születése előtt lezárult. Ennek rögzülésében tehát nem felekezeti sajátosságok játszottak szerepet, hanem az a törekvés, hogy azok, akik vannak, akik a közösséghez tartoznak, magukat biztosan meg tudják határozni.

Hogy mennyire súlyos ez a kérdés, jól jelzi: annak idején, a 16. században Martin Luther, aki írástudóként is bátor volt, közölte, hogy ugyan az újszövetségi Szentírásnak része a Jakab-levél és a Jelenések könyve, de ha ő szerkesztené a kánoni rendet, ezt a kettőt bizonyosan kihagyná belőle. Lutherben megvolt a készség, hogy a saját gondolatait és ezek forrásait egybevesse az Írással, és merjen kritikát gyakorolni a Szentírás szerzői-szerkesztői szándéka fölött. A négy evangéliumot drágagyöngynek, Pál apostol római levelét igazi normának tekintette, a többi irattal kapcsolatban azonban rendkívül kritikusan fogalmazott. És ha ma keletkezik új felekezet, valamilyen neoprotestáns szekta, mindaddig, míg nem definiálja kapcsolatát ezzel a biblikus kánonnal, érdektelen. Abban a pillanatban, amikor sajátjának ismeri el az Ó- és Újszövetséget, partneri viszonyba lehet vele kerülni.

Úgy tűnik, a Júdás evangéliuma igazi szenzációja nem tartalmi, hanem régészeti jellegű. Hiszen semmi olyasmi nem derül ki a szövegből, amit a teológiai kutatások idáig ne tudtak volna a kora keresztény vallási csoportok és felfogások rivalizálásáról. Valami magyarázatot mégis kellene találni arra, hogy ez az irat miért bolygatta föl most 2006-ban az egész világot?

Két tényezőt tudok említeni. Az egyik a kollektív tudatot és tudattalant egyaránt terheli, lassan kétezer éve. Arról a nagyon bizarr, talán szégyennek nevezhető érzésről van szó, amely a „júdással” kapcsolatos. A világirodalom tele van Júdásról szóló, a júdási figurát átértelmező művel: az irodalom az árulás megszemélyesítőjét a passiótörténet figurájában leli meg. A másik dolog: azok a cikkek, amelyek az elmúlt hónapokban erről a könyvről megjelentek különféle napilapokban, egyházi újságokban, akár még jobboldali sajtóban is, fölvetették azt a kérdést, hogy Júdás nem egyszerűen egy örök emberi tulajdonságnak a metaforája, hanem az ő személye – Jézus ellenpontjaként – valamiképpen a zsidóság maga. Tehát amikor ehhez a kérdéshez, figurához hozzányúlunk, teológiai értelemben megkerülhetetlen a feladat: alapjaiban kell újra gondolnia a ma és itt élő egyháznak, a hívő kereszténynek, hogy mi a viszonya Júdához, vagyis a zsidósághoz.

Jóhír Júdáról

„Látásukat azonban valami akadályozta, és nem ismerték föl őt.” (Lk 24,16)

Késő délután hagyták el a zaklatott várost, ahol a legvadabb mendemondák keringtek és cáfolódtak meg. Az utóbbi napokban olyan sokkolták őket, hogy még több elviselésére képtelenek érezték magukat. A Mester elfogása, szégyenletes kivégzése, a tanítványok bujkálása és árulása, Júda ben Simon öngyilkossága után néhány asszony üresen találta Jesua sírját. Egyesek szerint csak a tanítványok lophatták el a testet, hogy halálát is letagadják, mások szerint valóban föltámadt a halálból. Egyszóval teljes káosz volt mindenkiben, a főpapok és a főtanács pedig hallgatott.

A két férfi szinte szédülő fejjel baktatott faluja felé, ahol legalább nyugalmat reméltek az őrzítő ellentmondásoktól. Meg kellett érteniük az utóbbi évek rendkívüli eseményeit, és hogy milyen lélekkel élhetnek mindezek után. Van-e egyáltalán értelme életüknek? Nehezen induló beszélgetésük lassan oldott valamit bénultságukon, egy-egy emléküket újabbakat idézett föl, sőt azok új megvilágításba kerültek.

– Két hete még diadalmenetben vonultunk be Jeruzsálembe. Ki hitte volna, hogy ez lesz belőle? – tűnődött az egyik.

– Hm. Talán csak a Mester sejtette, hogy rossz vége lesz ennek a zarándoklatnak. Állítólag többször jelezte néhányunknak: megpróbáltatások vár-

Jörg Ratgeb: Az utolsó vacsora (részlet), 1500-1510 k.
Rotterdam, Museum Boymans-van Beuningen

nak rá. De ezt senki sem vette komolyan – mondta fontolgatva Kleopa, a másik.

– Főleg két hete, amikor hozsannáztak és királynak, Dávid fiának, messiásnak magasztalták a Mestert.

– Nem vetted észre, Simon, hogy leginkább a galileai zarándokok lelkesedtek érte? A jeruzsálemi írástudók meg csak fanyalogtak.

– Lehet. Mindig is irigykedtek rá. De a Mester kivételesen elfogadta a tömeg magasztalását. Egy szóval sem mondta, hogy én nem olyan király vagyok, mint akit ti vártok. Hogy az én királyságom nem e világból való.

Hallgattak. Majd Kleopa kibökte:

– Még az sem biztos, hogy messiásnak tartotta magát, hiszen nekünk is megtiltotta, hogy így beszéljünk róla.

– Pedig az volt – makacskodott Simon. – Miért fogadta el két nappal később, hogy a legdrágább olajjal fölkenjék a bélpoklos Simon házában?

– Ennek nem sok jelentőségét látom. Jesua nem törődött a rituális formásokkal. Szerinte a pró-

fétákat is a Szentlélek kente föl, bár nem voltak tökéletesek még a beszédjükben sem. Meg ezt az olajkenetet úgy vette, mintha temetésére készítették volna elő.

– Mert istenfiúi öntudata mellett nem vágyott emberi dicsőségre. Szerény volt, de egyben fenséges is – merengett Simon. – Mi többen ösztönzést láttunk a fölkenésben. Ha már királyként vonult be a városba, akkor legyen is az! Aki alefet mond, az mondjon bétet is!

– Nyugalom, Simon. Nem mindenki volt ezen a véleményen. Egyesek bosszankodtak magukban, hogy mire való a nárduskenet elpazarlása. Hiszen el lehetett volna adni több mint 300 dénárért! Az legalább egyéves munkabér! És a pénzt szét lehetett volna osztani a szegényeknek.

– Júda ben Simon is ezt mondta. Lehet, hogy ekkor botránkozott meg a Mesterben?

– Hát más oka nemigen lehetett. Te mit gondolsz, Simon?

– Én nem vagyok ebben biztos. Johanán állított ilyet. Meg azzal is gyanúsította, hogy ellopott a közös pénzből, és nem is volt gondja a szegényeknek. Pedig Júdát a legmegbízhatóbbnak tartotta a Mester a közvetlen tanítványok között. Miért nem Lévi-re, a vámszedőre bízta a pénzügyeket? Júda mindenét szétosztotta, amikor Jesuához szegődött, és azután miért lopott volna? Egyébként soha nem vitatkozott vagy értetlenkedett vele, hanem igyekezett mindent a legalaposabban fölfogni. Én jobban háborogtam a nárdusolaj eltékozlása miatt, mint ő, mégsem botránkoztam meg a Mesterben.

*

Amikor sötétedni kezdett, följött a hold. Az utolsó negyed fényével éppen elég világosságot adott az út további részére. Mintegy 20 km-es távolság állt még előttük, ami többórás erőfeszítést kívánt tőlük, lábuk pedig kezdett elnehezülni. Az út mentén lepihentek egy nagyobb kőre, de a kérdések nem hagyták nyugodni őket. Most Kleopa tépelődött:

– Én legkevésbé Júdát értem, pedig valami azt súgja, hogy az ő szerepe az egyik kulcs Jesuához. Te jobban ismerted őt, Simon. Mi fordította őket szembe?

– Látszólag semmi. Teljes összhang volt közöttük az utolsó vacsoráig, aminek a vége felé Júda elment, hogy valamit elintézzon. Amikor elköszönt, Jesua még mondott neki olyasmit, hogy tedd meg hamar, amit akarsz, mert a Gecsemáni kertben várunk rád. Egyesek azt gondolták, hogy vegyen meg valamit az ünnepre, vagy adjon valamit a szegényeknek. Csak Johanán állította utólag, hogy Júda elárulta a Mestert, és ezt neki maga a Mester jelezte a vacsora alatt. De miért kellett volna eltitkolni egy ilyen súlyos dolgot előlünk? Nem az lett volna észszerű, ha ezt mondja nekünk: Fiaim, veszély fenye-

Jörg Ratgeb: Az utolsó vacsora.
Táblakép a Herrenberg-oltárból, 1519 k.
Stuttgart, Staatsgalerie

Jörg Ratgeb: Az utolsó vacsora.

Táblakép részlete a Herrenberg-oltárból, 1519 k.
Stuttgart, Staatsgalerie

get mindnyájunkat. Elköltöttük a húsvéti vacsorát, induljunk vissza haladéktalanul Galileába!?

– Várj egy kicsit! Nem tett arra célzást, hogy egyikünk veszélyes dologra vállalkozott? És jaj neki, ha nem sikerül?

– Igen, de akkor senki sem gondolt árulásra.

– A Gecsemáni kertben pedig fogalmunk sem volt, hogy mi vár ránk, vagy mi mire várunk – folytatta Kleopa. – Jesua ugyan rendkívül nyugtalan volt, de mi a vacsorától elnehezülten szunyókáltunk.

– Én is emlékszem: Jesua döntőnek érezhette a pillanatot, mert a földre borulva imádkozott. Sőt az álmos Kéfának is tett valamilyen szemrehányást. El akart mondani neki valamit, de ettől visszariadt. Azt mondta: Nincs senki köztetek, akinek elmondhatnám.

– Simon, most tűnik föl nekem, hogy amikor Júda közeledett egy csoporttal – én már ébredeztem, Jesua nyugodtan elément, és a szokásos módon megölelték egymást. Odaléptek a főpap küldöttei is, majd körülvette őket a templomórség. Hirtelen mind fölriadtunk, de nem értettük, mit akarnak Jesuával. Annyian nem voltunk, hogy a templomiakat legyőzzük, de a Mester sem akarta ezt. Azt mondták neki, hogy a főpap akar vele beszélni, ezért engedelmesen követte őket. Mi pedig csak távolról figyeltük az eseményeket, mert nem engedtek Jesua közelébe.

– Emlékszel arra fiúra, aki egy lepelben éppen akkor futott hozzánk, amikor a Mestert már elfogták? – kérdezte izgatottan Simon. – Őt tényleg el akarták kapni, de kicsúszott a kezükből. Egyi-

künknek azonban elmondta, hogy fontos üzenettel küldték Jesuához. Faggattuk, hogy mi lett volna az. Egy darabig vonakodott, hogy csak a Mestert kellett volna figyelmeztetnie, majd bevallotta – úgymint mindegy volt már –, hogy a főtanács halálra akarja őt ítélni, mert a galileai lázadók élén zendülést szít a városban. Döntésüket persze nem tudták végrehajtani a zarándokok tömegétől tartva, ezért az ünnep utánra halasztották Jesua elfogatását.

– Ezek után sem tartod árulónak Júdát? – kérdezte gúnyosan Kleopa.

– Nem tudom elhinni, hogy elvetemült gazember lett volna, amint azt sem, hogy pénzsóvár tolvaj volt. Valami biztosan indította, hogy fölkeresse a főpapokat, és ez lehet a rejtély kulcsa. De ennek a valaminek összefüggésben kell lennie Jesua küldetésével, sőt konkrét szándékával. Ha nincs ilyen összefüggés, akkor elismerem, hogy áruló volt, meg azt is, hogy képtelenség megérteni ennek az embernek a lelki világát. Viszont ha Júda valóban áruló lett volna, akkor Jesua elítélésekor nem bánta volna meg tettét, nem vitte volna vissza a főpapoktól kapott pénzt, és nem vádolta volna magát Jesua ártatlanságára hivatkozva. És főleg nem akasztotta volna föl magát, amit csak végső kétségbeesésben követ el valaki.

*

Mivel jobb ötletük nem volt, fölcihelődtek, hátha útközben valamilyen megoldást találnak. Mögöttük azonban egy ember alakja bontakozott ki a homályból. Amikor közelebb ért, salommal köszönt, és megkérdezte tőlük, hogy merre tartanak. Meg azt is, hogy csatlakozhat-e hozzájuk. Kleopa nem volt túl boldog, mert az idegen jelenléte zavarta, hogy gondolataiban némi rendet teremtsen. Simon ugyanígy érezte, de abban reménykedett, hátha új híreket hall tőle az utóbbi napok eseményeiről, vagy esetleg véleményével segít, hogy tisztábban lássanak. Az ismeretlen azonban náluk tájékozatlanabbnak tűnt, meg sántítva, lassabban, nehezebben is mozgott. Már arra gondoltak, hogy elköszönnek tőle, és a maguk gyorsabb tempójában folytatják útjukat, de volt valami ismerős az idegenben. Leginkább a hangja, mert magas, hajlott alakja bizonytalanul imbolygott, és egy botra támaszkodott. Arcát a fejkendő mélyen eltakarta, így a sötétben nem tudták kivenni vonásait.

– Látom, nyomaszt valami benneteket – szólt hozzájuk együttérzőn. Erre szomorúan megálltak, majd Kleopa megkérdezte:

– Te vagy az egyetlen Jeruzsálemben, aki nem tudod mi történt ezekben a napokban?

– Mi történt? – kérdezte az idegen.

– Az, ami a nazoreus Jesuával esett, aki próféta volt, szóban és tettben hatalmas Isten és az egész nép előtt.

– Az egész nép előtt? – kérdezte, mint aki nem érti.

– Hát eleinte szinte az egész nép előtt – helyesbített Simon. – Amikor bevonult a városba két héttel ezelőtt, legfőljebb a farizeusok és a főpap környezete fordult el tőle. Azt kérdezték, vajon ki adott neki hatalmat, hogy a templom területén is rendelkezzen. Őket mindig a hatalom érdekelte. Nem értették meg a Mester válaszát, hogy attól kapott hatalmat, aki az alámerítőt is prófétává tette. De amikor Pilátussal halálra ítéltették, akkor már alig voltunk néhányan mellette. A tömegnek Barabba kellett, a lázadó.

– És mit kellett volna Jesuának tennie?

– Helyreállíthatta volna a királyságot Izraelnek – mondta Kleopa.

– Az háborút jelentett volna a rómaiakkal, vagyis kész öngyilkosságot

– Kleopa – szólta társára Simon –, Jesua Isten királyságáról beszélt. Nem hatalmat akart és nem erőszakkal, hanem Izrael testvéri egységét. Az ellenségeket nem legyőzni akarta, hanem meggyőzni. Csak a kufárokat űzte ki a templomból, de a papokat meg se szólta. Ugyan nem volt a rituális áldozatok híve, de a papi vezetőket és felelősségüket azért elismerte.

– És azok hogy viszonyultak hozzá? – kérdezte az ismeretlen.

– Biztos tartottak tőle, és bizalmatlanok voltak, mint minden galileaihoz. Minden galileaiban fölforgatót és lázadót gyanítottak, és persze a maguk istenadta hatalmát féltették a legjobban. Utólag tudtuk meg, hogy a mostani főpap és főtanácsból többen föl akarták áldozni Jesuát a tömeg lecsillapítása érdekében, de eredetileg csak az ünnep után.

Ezen az idegen is elgondolkozott, majd újra kérdezett:

– És Jesua nem tudott üzenni vagy kapcsolatba lépni a főpappal? Nem hiszem, hogy a főtanácsban mindenki ellene lett volna.

– Voltak ott is hívei – magyarázta Simon –, de Kajáfa, a főpap nehezen befolyásolható, hiú ember, aki elzárkózott még a kapcsolat gondolatától is. Neki egy farizeusoktól megrágalmazott galileai rabbival nem volt mit megtárgyalnia.

– Emlékszem – szólta közbe Kleopa –, hogy menyire elkeserítette a Mestert a főpap fölényessége és rugalmatlansága. Már előre látta, hogy a tömeg indulatait nem fogja lecsillapítani, így az ellentétek addig éleződnek, amíg Jeruzsálemben kő kövön nem marad, a templomot lerombolják és a papság megszűnik.

– Ha ennyire reménytelennek látta mesteretek Jeruzsálem és egész Izrael sorsát, akkor mit kerestt még a városban? – kérdezte az idegen. – Nem kellett volna még a port is leráznia sarujáról, és minél távolabb mennie a pusztító utálatosságtól?

– Teljesen igazad van – mondta Simon –, mi is ezt tesszük. De van itt valami, amit nem értünk. Miért kellett egyik társunknak kapcsolatba lépnie a főpapokkal? Vajon saját szakállára tette, vagy a Mester tudtával? Mit remélt ettől egyáltalán? Mert többen árulónak tartják, amit én nem tudok elhinni.

– Mindenre van válasz, csak keressétek. Zörgesetek, és megnyílik az igazság. Nincs olyan rejtett dolog, ami ki ne derülne.

– Igen, a Mester is éppen ezt mondta! – kiáltott föl Simon. – Tegyük föl, hogy Júda magától keresett kapcsolatot a főtanács valamelyik tagján keresztül a főpapokhoz. Nyilván nem mondhatta ennek a szimpatizánsnak, hogy el akarom árulni a Mestert, ha segítesz.

– Bölcsen válaszoltál – dicsérte az idegen. – De akkor mit mondhatott?

– Talán azt, hogy a Mester találkozni szeretne „őzsentségével”, ha lehetőséget kap rá. Ez persze nyilvánosan lehetetlen, még a főtanács sem tudhatott róla.

– Jó, de azt mondtad, hogy Kajáfa elzárkózott volna még a kapcsolat lehetőségétől is, mert alkalmatlan volt rá.

– Megint igazad van. Akkor csak egyetlen utolsó esély marad: a másik, az előző főpap, Kajáfa apósa, a tekintélyes Hanan. Ő biztosan megfontoltabb, mint a veje, nagyobb tapasztalata van minden emberi vonatkozásban. Azonkívül, ha valaki, akkor csak ő tud befolyást gyakorolni Kajáfára.

– Simon, itt ellentmondásba kerülsz – szólta közbe Kleopa. – Ha Júda magától főzte volna ki ezt a tervet, és a Mester nevében, de tudta nélkül kér találkozót Hanantól, abból még nem lesz találkozó, bár meglephetik például a Gecsemáni kertben, és elhurcolhatják. Viszont akkor Júda mégis egy kiismerhetetlen gazfickó, akiről nem föltételezed, hogy képes elárulni Jesuát. De emlékszel, hogy a Mester is várni látszott Júdára és másokra a Gecsemáni kertben, és ellenkezés nélkül ment a főpaphoz?

Gaspard Isenmann: Krisztus elárulása és elfogatása.

Colmar, Szent Márton-templom, 1462-1465 k.

Colmar, Musée d'Unterlinden

– Ebből pedig az következik, hogy a Mesternek tudnia kellett Júda szándékáról, ezért mondta neki, hogy amit szándékozol, tedd meg hamar – fűzte tovább gondolatait Simon. – Ha viszont Hanan hajlandó volt Júdát és Jesuát fogadni, mert érdekelte az ő igazi küldetése, akkor szó sem lehet Jesua elárulásáról.

– Márpedig Júda pénzt kapott a főpap utasítására, amint az később kiderült – mondta fölényes gúnnyal Kleopa. – Amikor meg visszavitte a pénzt a főpapoknak és a véneknek, bevallotta, hogy vétkezett, mert ártatlan vért árult el. Mi más ez, mint az árulás nyílt beismerése?

Mind hallgattak, mert a két tanítvány úgy érezte, hogy okoskodásuk újból zsákutcába jutott. Végül az idegen szólalt meg:

– Júda nem volt áruló.

*

Meglepve fordultak feléje: ez az ember tud valamit, ami több, mint a tanítványok együttes tudása.

– Hogyhogy Júda nem volt áruló? – kérdezték zavartan.

– Júdát becsapták.

– Ezt honnan tudod? – faggatták izgatottan, és remélték, hogy az igazság nyomába jutnak.

– Gondolkozzatok: a főpapok besúgói Jesua körül ólalkodtak, és mindenről tájékoztatták őket. Azt is tudták, hogy Júda a közösség pénztárosa, aki adományokat gyűjt a tanítványoknak és a szegényeknek. A pénz a főpap jóindulatának a jele és nagylelkű ajándéka akart lenni, hogy megnyerje Jesua bizalmát. A Mester ezért fogadta el Hanan meghívását, bár először csak semleges helyen, a városon kívül akart találkozni vele. Javaslatára eredetileg a Gecsemáni kert volt, de Hanan meggyőzte Júdát, hogy személyesen szeretné látni Jesuát, csak ne kívánja tőle, hogy észrevétlenül, a saját lábán menjen oda. Júdával csupán egy pár megbízottját és néhány templomórt küld, hogy tisztelettel hozzá kísérjék. Sőt, még Kajafát is rábeszéli a találkozóra. Ki tudna egy ilyen ajánlatnak ellenállni? És volt-e Jesuának más választása? Ha elutasítja ezt a lehetőséget, akkor nem tudja befejezni Izraelnek szóló küldetését, ami Galileában csak elkezdődött, Júdában és Jeruzsálemben folytatódott, de végül az Úr előtt felelős főpapról fejeződhetett be. Kajafának kellett az egész nép nevében elfogadnia vagy elutasítania a mennyek országára, Atyánk közvetlen királyságára vonatkozó meghívást. Ami az anarchia veszélyével szemben Izrael szellemi újjászületését jelenthette volna. A főpapság nélkül, sajnos, nem volt békés lehetőség a szövetség megújítására. Bár sokan kritizálták, és joggal, a főpapok együttműködését a rómaiakkal, a tőle elhatárolódó irányzatok elszektásodtak. A farizeusok, az esszénusok, a keresztelők-mozgalom vagy a zélóták: mind a maguk útját járják, de Jesua nem szektát akart alapítani,

hanem Izrael tévelygő gyermekeit a legmagasabb szinten egyesíteni. Nem erről írtak, beszéltek a próféták? Sőt, szenvedtek is, amit mestereteknek szintén vállalnia kellett.

A sötétben kibontakoztak Emmaus első házai mint fehérre meszelt kockák a gyér holdfényben. A tanítványok szerették volna még hallani az ismeretlen magyarázatát, de az tovább akart menni.

– Még hosszú út áll előttem, és jobban tudok most haladni, mint a nappali hőségben.

Jörg Ratgeb: Az utolsó vacsora.

Táblakép részlete a Herrenberg-oltárból, 1519 k.

Stuttgart, Staatsgalerie

– De nálunk lepihenhetnél, és az éjszaka sem biztonságos egyedül. Maradj velünk vacsorára! – unszolták.

Az idegen beleegyezett, mert látszott, hogy nem szívesen mond nemet. Amikor asztalhoz telepedett velük, kezébe vette a kerek, lepényszerű kenyeret, megáldotta, megtörte és nekik adta. Ekkor nyílt csak meg a szemük: magát Jesuát ismerték föl szokatlan öltözetben.

– Rabbóni! – kiáltották elragadottan, egymás szavába vágva. – Micsoda meglepetés! Hogy nem vettünk eddig észre! Tehát mégis élsz! Amit el sem mertünk hinni! Így minden más lesz! Mit tegyünk, mit parancsolsz?

– MenjeteK vissza Jeruzsálembe! Keressétek meg a szétszéledteket, és mondjátok el nekik, hogy elöttetek megyek vissza Galileába. A hetek ünnepe után ti is jöhettek utánam, és ott majd mind megláttok engem...

P. Gábor Mózes

VASADI PÉTER

Júdás

A várakozók arca, mint kilöttyintett
faedény, láttad ugye, láttad.

Nem kellett nekik sem a hal, sem
a korty bor már. Sem a Zengés.

Az ujjongók torka kiszáradt.
Ki tehet róla? Ez a szent szél
átsüvített szívükön s kő lett
és sivatag. Azután hazatértek.

Egyedül te tudtat, Iskarióti,
hogya a percnyi szünet két
mondata közt nyitni kaput
rejt! S csapdát vagy utat a kapu.

És várta a válaszodat. De te
hallgattál. Ő meg a tóra tekintett
s elment. Homokoszloppá kövesített
gőgöd a magtalan Fügefánál.

Ó, az a pillantása fényörvény volt.
Benne hirtelenül kifeszült és
megremegett az ítélet:
s fényben a seb, becsukódott.

De mögötte, mégis a Zengés!
Gyűlölted a füled. S döngeni
kezdett ütésektől a csarnok.
És amikor már rengett

talpad alatt a Hegyoldal,
ahogy a szikla szakad, futásnak
eredtél félelmet vallani
főpapi lábak előtt.

Árulók

„...de jaj annak az embernek, aki az Ember-
fiát elárulja: jobb lett volna annak az em-
bernek, ha meg sem születik.” (Mt, 26, 24)

A kovásztalan kenyerek első napját köve-
tő hajnalon futottak össze a főpapi palota
előtt. Az egyik a palota udvarából sietett ki-
felé, a másik mint egy alvajáró bolyongott céltala-
nul Jeruzsálem utcáin. Kikerülhetetlenül ütköztek
egymásba.

– Takarodj az utamból!

– Nocsak, Kéfás, bírává lettél? Miért nem rántod
elő a kardodat rögtön? Ha lecsapod a fejem, csak
órák múlva találhatnak a testemre... Büntetlenül ve-
hetnéd a vérem, testvér!

– Szívességet tennék vele. Nem... Ne reméld!
Nyomorult életed éld csak együtt gyáva büntetted-
del! Féreg.

– Te sírtál.

– Miért tetted? Mi vitt rá?

– Eressz, hé! Kőszikla, mi? Hiszen zokogsz!
Gyenge, gyenge férfi...

– A harminc ezüst? A hírnév? Féltékenység?

– Mit tudsz te rólam, halász? Hadd súgjam meg
neked: ő volt, aki először elárult. Nem csak engem,
mindannyiunkat! Elvezethettem volna hozzá a
katonákat, ha ő nem akarja? Ő választott ki erre.
Emlékszel? Azt mondta: „jobb nektek, ha én elme-
gyek; mert ha nem megyek el, a Pártfogó nem jön el
hozzátok, ha pedig elmegyek, elküldöm őt hozzátok.

Id. Rueland Frueauf köréhez tartozó művész: Krisz-
tus elárulása és elfogatása (részlet), 1440–1507 k.

Regensburg, Stadtmuseum

És amikor eljön, leleplezi a világ előtt, hogy mi a bűn, mi az igazság, és mi az ítélet. A bűn az, hogy nem hisznek énbennem; az igazság az, hogy én az Atyához megyek, és többé nem láttok engem; az ítélet pedig, hogy e világ fejedelme megítéltetett.” Így lettünk végül mindannyian egy nagy példázat, a legnagyobb tanítás része.

– Mit hordasz össze! A felelősséget háritod, te gyáva!

– Az vagyok. Ha nem lennék, végleg faképnél hagytam volna a pászkavacsoránál. Ő akarta így. „Vajon nem kell kiinnom azt a poharat, amelyet az Atya adott nekem?” – ezekkel a szavakkal mondta, igaz?

– Nyomorult! Hallgass!

– Várj! Hova sietsz? Mindjárt virrad... Mondd, az a dolog, amit a kakasról jószolt... Igaza lett, abban is?

– Takarodj a szemem előtt!

– Persze, hogy igaza! Mikor tévedett... Bár rajtam tette a legnagyobb próbát, téged sem kímélt. Mester, Mester... hol itt a humánus?

– Cinizmusod gyomorforgató, kígyó!

– Sorstársak vagyunk. Megkérdezhetnénk Nátánaélt, van-e különbség árulás és megtagadás között. És nem azt válaszolná-e, hogy az áruláshoz van több merszre szükség, hiszen aktív cselekedet? Hogy tagadni még egy gyerek is tud?

– Miféle vetélkedőt játszol nyomorult? Beszélsz és beszélsz, mint a kofák vásárnapon, közben magad sem hiszed, amit mondasz. Karikásak a szemeid, az arcod beesett, ételt nem kívánsz, felemészt a bűnöd. Talán nem voltál ott, amikor azt mondta: „Ha valaki nem marad énbennem, kivetik, mint a lemetszett vesszőt, és megszárad, összegyűjtik valamennyit, tűzre vetik, és elégetik.”?

– Gyűlölet és ítélezés árad belőled, kicsinyhítű. „Én soha meg nem botránkozom!” – mintha ezt mondtad volna... Most megtagadtad a Mestert, és kész vagy embert ölni. Én ártatlan vért árultam el. Elbuktunk mindketten.

– Miért tetted, gazember, mit vétett neked?

– Miért tetted, jó tanítvány, mitől féltél?

– Jaj! Fogd! Itt a kardom, vess véget ennek a rémálomnak! Mit tettem! Hogy bánom!

– Megbántam, én is.

Tekintetük egymásba fúródott egyetlen hosszú pillanatra. Két szúrós, ijedt, üveges tekintet. Tegnap még testvérek voltak. Osztottak célokon, hiten, a betevő kenyéren. Most, a helytartója legkellemetlenebb reggelére virradó Jeruzsálem poros utcáin, most látják egymást utoljára.

– Ég veled, Júdás Iskáriótes.

– Salom, Simon Péter.

Donáth Mirjam

Befordul a világ

Hezitálás

Soha nem árulnék el senkit és semmit. Ha valakivel közös ügyem van, az ügühöz való hűségem az első. Ez a minimum. Mást nem örökölttem apámtól, mint a szövőmester csomót bontogató türelmét, meg hogy a zsinagóga csendje szinte kicserél. Na, meg ezt a gerincességet. Ez valóban az örökségem része. Generációk óta úgy tartják számon a családomat, hogy céltudatosságunk nemcsak elv, hűségesen be is töltjük azt.

Itt van ez a názáreti is, a maga próbálkozásaival. Nem mondom, megvan neki a magához való tehetsége. Képes a tömegek nyelvén megnyilvánulni, széles skálán használ képeket, jó dramaturgiai érzékkel lepi meg a hallgatóságát egy-egy jellel. Néha én is meglepődöm, nem mindig látom át, hogy csodatevései miért szükségesek céljaink eléréséhez. De eddig még mindig kikerekedett belőle valami. Talán Lázár feltámasztásánál éreztem leginkább, hogy összekeveri a fontosat a családival. De aztán kiderült, hogy annak is megvolt a maga értelme.

Lám, tényleg erősségem, hogy kételkedéseim ellenére elismerem mások erényeit.

Csak a múlt heti bevonulás óta nem látom tisztán a folyamatot. Már hónapok óta vártuk azt a pillanatot, amikor a hadra fogható népek is felismerik a lehetőséget a mesterben. Számomra ugyan nem indokolható sem a számár, sem a tanítványok háttérbe szorítása a mester mögött, de a jeruzsálemiek meglepően jól vették a hibás döntéseket. Egyébként is: lehetett már valami a levegőben. Sokak szemét nyitotta fel a bevonulás előtti nap, amikor a helytartó háza előtt a római pribékek kegyetlenkedni

Johann Koerbeche: Krisztus elárulása és elfogatása.

A Marienfeld-oltár táblaképe, 1457 k.

Münster, Westfälisches Landsmuseum

für Kunst und Kulturgeschichte

kezdték néhány tojás és bekiabálás miatt. Ez mindenkinék megmutatta, hogy jólét ide, taktikázás oda, leigázott nép vagyunk. Szóval eljött a döntő pillanat, amiért annyit küszködtünk. Ő mégsem tett semmit az ügy érdekében. S ahogy a napok telnek, az esély egyre kisebb.

Rettegek, hogy hiába teltek el az elmúlt hónapok. Hol marad a megváltás, hol a szabadítás? A legfurcsább, hogy a mester láthatóan megváltozott velem szemben. Mintha várna tőlem valamit. Biztos érzi, hogy a tanítványok közül egyedül én látom világosan a célt és az ügy fontosságát, a többiek csak rajongani tudnak érte. Kívülről kéne segítség a titok betöltéséhez? Valóban nekem kell célba juttatnom az eseményeket?

Tudom, a zsigereimben érzem, valakinek a csapatban tisztán kell látnia. Erről szólt a biztatás is, amikor a pászka során együtt szedtünk a tálból: szinte felszólított a cselekvésre. Irányt mutatott. A többiek csak bólogatnak, rövid eszükkel bámulják a mutatványokat, anélkül, hogy értenék a lényegét. Nemcsak szellemileg lusták, árulók is. Nem értik a titkot, pedig minden oly világos. Szükséges aktívan részt vennem a cselekményekben. Különben elvész, amiért vagyunk.

A változások jellege

A tudati szinten lezajló változások az emberi lét lényegéhez tartoznak. Az optimizmus, amely a változást szívesen nevezi fejlődésnek, egyes korokban gyorsabb, mint ahogyan az normálisan feldolgozható. A jézusi idők, a Római Birodalom összeomlása, Luther kora, a felvilágosodás vagy a holokauszt jellegzetesen problémás korok. A hétköznapi ember számára ezekben az időszakokban a korábbi tapasztalatok, a az eddig alkalmasnak mutatkozó módszertanok értéküket veszítik. Minden bizonytalanra válik, a beválttól való eltérés történelmileg szükségszerűnek tűnik.

A megismert világ gyorsabban változik, semhogy árulás nélkül értelmes maradjon. Tényleg

Krisztus az Olajfák hegyén (részlet), 1445-1446 k.
München, Bayerisches Nationalmuseum

Júdás az áruló, amikor a saját meggyőződése szerint, belső kínládással keresi a megoldást, vagy a mafla tanítványok, akik semmit sem értve handabandáznak és hazudoznak a kakasszó előtt?

Ha mégis Júdás az áruló, akkor a tanítványok egyedüli érdeme, hogy ráéreztek az újra, a korábban sosem látottra, s mertek pünkösöd eszközévé válni, felborítva a világot – egyházat alapozni.

A befordulás

A változásokat meg lehet emészteni, ha legalább egy generációnyi idő rendelkezésre áll az értékrendet meghatározó tényezők befogadására. Az eddig békében átélt korszakváltásokhoz, az áthangolódásokhoz általában megadatott a pusztai vándorlás negyven éve. A „fejlődés” mai sebessége ezt az időt nem adja meg. Már nem az ember határozza meg a változásokat, egyre inkább az ember válik a változások következményévé. Az értékek átrendeződése, a technicizálódás, a közösségek elvesztése, a munka meghatározó jellege nemcsak formájában alakítja át az egyéniséget, az ember kiszolgáltatottsága is végtelenné válik.

Az út végén kísérteties jelek mutatkoznak. A világ egyik legnagyobb fizikusa, Stefan Hawking egy honlapon közzétett riportjával sosem látott „bitvihar” váltott ki. Érvelése a géntechnológia révén tökéletesebbé tett emberre vonatkozott. Beszélt az emberben rejlő agresszivitásösztrónról, amely töretlenül befolyásolja az emberek cselekedeteit és a nemzetek viszonyát, amely a hatalom és az átalakítás logikájával tönkreteszti a körülöttünk kialakult világot. „A természetes kiválasztódás túl lassan halad, így hát nem marad más választásunk, mint hogy az örökítő anyagot mesterségesen megváltoztassuk annak érdekében, hogy ezt az anakronisztikus agresszív hajtóerőt egyszer s mindenkorra száműzzük az emberből.” Súlyos problémaként említi, hogy az ember helyét, szerepét egyre inkább átveszi a mesterséges intelligencia, hiszen az agresszív evolúciós küzdelmek exponenciálisan válnak tőle hatékonyabbá. „Természetesen az emberi faj nemesítése óriási szociális és politikai összeütközésekhez fog vezetni a nemesítési folyamatokból kimaradókkal. Nem az a szándékom, hogy az ember genetikai módosítása mellett szálljak síkra, hanem csak azt akarom megállapítani, hogy ez be fog következni, akár akarjuk, akár nem”¹ – írja.

Szörnyű jövő-, sőt jelenkép. Ha csak töredékével is számolnunk kell a felsorolt jelenségeknek, átértékelődik a történelem, a hasznosság és az érték fogalma. Ez nem egész estés mozifilm, amely után az események mennek változatlanul, a maguk rendje szerint. Minden, ami bizonyosságnak tűnt – a kialakított logikák, az érvek piramisa, a bevált módszerek –, őskori lim-lommá válik.

Jan Joest van Calcar:
Krisztus elárulása és elfogatása (részlet).
Calcar, Szent Miklós-templom, 1505–1508.

De ne féljünk! Az ember talál megoldást. Most épp a Viagra és a Prozac valósítja meg az emberiség álmait. „Ők az álomcsapat.”² A gyógyszergyárakra mindig számíthatunk. „Mennyei érzés!” Bár két és félszer drágábban mérik az aranyból.

Órizd meg hűségesen a belénk plántált értékeket! Vagy inkább: bátran válts sebességet, „ne a múlt dalait kántáld! Kezdj hozzá a jövő melódiáinak megírásához! Innoválj, vagy a múltba veszel!”³ A hitelesség szempontjából szükséges harmonikusan együtt mozogni az életkörnyezettel.

Vagy így, vagy úgy. Valamelyik árulás. Hagyatkozunk a Múlt Mesterére? Vagy reformáljuk meg a világot, új megváltást keresve – Benne. Na, de melyiket? Még mindig nem tudod? Fúj, áruló!

„Bárcsak megválthatnám / a világot, / vagy legalább megváltozhatnék (szün-szün-szün) egy icipicikét.”⁴

Koczor Zoltán

¹ Hawking, Stephen W. Az idő rövid története. Budapest, Maecenas Kiadó, 1989.

² J. Ridderstale, K. A. Nordström: Karaoke kapitalizmus (Az emberiség menedzsmentje). Budapest, KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2004. 293.

³ uo., 316.

⁴ Quimby: Kilégzés (Country Joe McDonald). Tom-Tom Records, 2005.

RÓNAY GYÖRGY

Olajfák éjszakája 2.

Akik a házban ülnek,
a lámpa fénykörében,
terített asztal mellett
ülnek és lakomáznak,
eszik a lakoma testét,
isszák a lakoma véréét,
s a lámpa fénykörében
nem látszik a sötétség –
akik a házban ülnek,
azok nem veszik észre,
mikor kinyílik az ajtó,
éppen csak arasznyit,
csak hogy a Bűn kiférjen.

Fejét leszegve surran,
vállát behúzva lépked –
(Júdás) Nem én vagyok, nem én!
Nem én nyúltam a tálba,
nem kezem volt kezével,
nincs is kezem, levágták:
hiánya vár a pénzre;
nem én alkudtam érte,
vérdíjat életére:
nem én vagyok, nem én!

Akik a házban ülnek,
nem is látják osonni,
fal mellett elsuhanni,
árnyékát rejtegetni,
amint kilép az ajtón,
kilép az éjszakába –
(Júdás) Nem én vagyok, nem én!
Résén az irgalomnak,
zárán a szeretetnek,
kilép az éjszakába
a Szíve hasadékan.

A tör ütötte résen,
kés vágta hasadékon
kilép az éjszakába,
utána vér szivárog.
(Júdás) Nem én vagyok, nem én!
Utána fény szivárog –
(Júdás) Nem én vagyok, nem én!
Fák mögé bú a fénytől –
(Júdás) Nem én vagyok, nem én!
Fától fáig lopakszik –
(Júdás) Nem én vagyok, nem én!
Utána vér szivárog –
(Júdás) Nem én vagyok, nem én...

Inkább légy nevetséges, mint áruló

Most olvasom Márton László Pallas-könyvként kiadott remek Koestler-monográfiáját. Ha a tizedét ismerem '44-ben, nem iratkozom be a KISZ-be. Azt azonban nem tudom, mit teszek akkor e helyett. 14-15 éves fiúk ritkán öngyilkosok.

A pesti születésű, magyarul mindig jól beszélő, József Attilával nagyon is szót értő Koestler ma már világhírű remekműve, a Sötétség délben 1940-ben született – de csak 48 esztendő múltán jelent meg magyarul. 1944-45-ben gombostűhegynyit sem ismertem a világból – most se sokkal többet. Még 1945-ben egy görög nevű moldvai zsidó fiatalembernek sikerült elhagynia a Szovjetuniót – a nevét valamelyik régebbi írásomban megtalálnám –, egyetlen szavát sem hittük el szörnyű gulágtörténeteinek.

Pollák Jóska pedig ott lakott a közelemben, néhány házzal arrébb (Temesváron, az Erzsébetvárosban, a Romulus, azaz Hattyú utcában, én a 10. szám alatt, ő valahol a 20. szám körül). A háború idején átszökött Tito partizánjaihoz, csak egyszer, sebesülten csempészte haza magát. Tőle kaptam kölcsön Trockij *Mein Lebenjét*, semmit sem akartam elhinni neki. Módom lett volna valamit megtudni a világról, de a hitem és az érzelmi érdekeim nem engedték. Valószínűleg tehát Koestlernek sem hittem volna. Hiszen félelmemben a fasizmustól, elsősorban a román Vasgárda zöldingeseitől, hinni akartam a kommunizmusban. (Igaz, most már történhet velem a világon bármi, a baloldaliságomból soha nem engedek; mint ahogy a magyarságomból sem, noha nemcsak magyarok vannak az őseim között, s mindenkor a legnevetségesebb az, aki olyan közösséghez tartozónak vallja magát, amelynek némely képviselője nyíltan kijelenti, hogy nem fogadja be. Csak hát még mindig jobb nevetségesnek lenni, mint árulónak.)

*

Amikor moszkvai parancsra megkezdődik a támadás a Sötétség délben és Koestler ellen, az Humanité cikkének címe: *A proletár és az áruló*. Az egyik fő támadó a katolikus irodalmárból lett marxista esztéta, Roger Garaudy, aki végül muzulmán integrista lesz. A kampányban részt vesz a neves Pierre Daix, a Lettres Françaisesnél Aragon „famulusa” – istenem, Aragon, akinek a felesége az az Elza Triolet, aki Lilja Briknek, Majakovszkij élettársának a leánytestvére: ma azt hisszük, hogy mindent tudunk róluk, de vajon az igazságot tudjuk-e? Mi kényszeríthette őket? –, akivel a negyvenes évek végén (vagy az ötvenes évek elején?) egy kolozsvári vacsorán barátkoztam igazán össze, s aki később, a

Márton László leírta párizsi Kravcsenkó-per után döbben rá olyan, számára elviselhetetlen összefüggésekre, amelyek felborították az igazságról dédelgetett képét.

*

A nagy árulók jó része talán nem is volt áruló. Fel-nőtték valamiben, amiben hittek, beleláttak a mélyé-re, a tévedéseire vagy hazugságaira, s míg a többiek – mert létkérdésük volt hinni, mert féltek, mert reméltek, mert rettegtek, mert nem merték összerakni a meglátott részleteket – hívek és hívők maradtak, addig a szenvedélyesebbek, az élesebb szeműek, akik nem akartak tovább hazudni maguknak, kiálltak a sorból, és új ideológiát, vallást alapítottak. Onnan nézve árulók, híveik szemében próféták.

Jezsua története akár így is megírható.

*

Azt figyelem, miként írják le különböző szerzők, források, dokumentumfüzerek, könyvek azokat a történeteket, helyszíneket, időket, amelyeket átéltem. Figyelem a Petru Groza-portrékat, -jellemezéseket. Mondják, dehogyis kedvelte a magyarokat! Csak taktikázott! Nos, bár minden jelentős román politikus így taktikázna.

Hatvan éve vagyok újságíró, a történelem jó néhány alakját figyelhettem meg közelebről. Ebédelni jártam a bukaresti televízió toronyépületéből egy szemközti villa pincelakásába, Gheorghiu-Dej román ezredes testőre és gépkocsivezetője magyar özvegyének főztjét ettem sokadmagammal. Férje majdnem egy időben halt meg a főtitkárral, ugyanolyan (máj?)-rákban, mint Dej. A gépkocsi, a sugárzástól roncsolt műszerfallal, szigorúan zárt, titkos garázsban áll – mesélte az idős hölgy. Más-honnan pedig tudom (a volt belügyminisztertől és KB-titkártól, aki nyolcvanhárom éves korában konyhapadlóra fektetett matracon aludt, s akinek magyar volt a felesége), hogy Gheorghiu-Dej még élt, de haldoklott, amikor az eredetileg Bodnarenko nevű (egy időben hadügyminiszter) Bodnăraş és Ion Gheorghe Maurer (egy időben az állam első embere) bizalmas, szűk körű vezetői tanácskozáson egy bizonyos Ceauşescu, egy nem különösebben nagy nevű KB-titkárt javasolt IDEIGLENES főtitkárnak. A többit tudja az olvasó.

Azt viszont persze nem is sejtem, ki vagy kik voltak az árulók, s helyezték el a radioaktív anyagot Gheorghiu-Dej gépkocsijának műszerfalába.

*

Fogalmunk sincs, kik voltak a világtörténelemben az árulók, és kik a megváltóink.

A legjelentéktelenebb családi pletyka is kifacsarodik visszaemlékezők és mesélők ajkán. Egyre kevésbé hiszek a történelemtudománynak. Ma már nagyjából tudom, hogyan és mikor születtek például az Újtestamentum könyvei, majd fél évszázaddal a történetek után, s milyen szelekcióval, hány évszázad múltával lett belőlük gyönyörű szöveg, függetlenül attól, hogy a következő évszázadokban hány Kumránra bukkanunk, illetve mi mindent fedeznek fel például darabjainak születéstörténetéről, szerkesztéséről, rostálásáról, milyen szerepe volt alakulásában az egyháznak, minő stratégiai és közelebbi céljai voltak vele az első évezred első felében-harmadában. De akármi derül ki, mit sem von le értékéből. Az áruló Júdás alakja a mostani legfrissebb fölfedezések birtokában (lásd Júdás evangéliumát) alighanem megváltozik. Nem bocsátkozom semmiféle találgatásokba, hogy miként, mi célból és kik, mikor rajzolták át Júdás szerepét, jellemét, tetteit: kétségkívül roppant izgalmas feladat lesz e rekonstrukció. Óvok azonban attól, hogy a hiteles Júdás-kép visszaállításától bárki is az (egyházi) antijudaizmus komolyabb s azonnali módosulását várja. Ha nem egyébből, Spiró György *Fogság* című nagyregényéből megtanulhattuk: az antiszemitizmus korábbi fogantatású. Évszázadokkal túlélheti a zsidókat.

*

A 20. század magyar (és nem csak a magyar) történelmének egyik legmegdöbbentőbb konfliktusát (árulását?) idézte föl Szigethy András *Kádár és*

Id. Rueland Frueauf köréhez tartozó művész: Krisztus elárulása és elfogatása, 1440-1507 k.
Regensburg, Stadtmuseum

Nagy Imre című (szerintem utólérhetetlenül zseniális, maradandó) dialógusában. Erre mostanság Charles Gáti magyar származású amerikai történész hívta fel újra a figyelmet: 56 kiváló elemzője ezt tartja az ötvenhatos problematika legjelentősebb világirodalmi művének. S mert ez a vázlat az árulásról szól, idézek néhány sort Kádár és Nagy Imre Szigethy András elképzelt dialógusából. A teljes szöveg persze sokkal akkurátusabb, drámaibb választ ad ezekre a kérdésekre, mint ez a rövid töredék:

Kádár: *Mindenáron be akartad bizonyítani, hogy tiéd az igazság, és én vagyok az áruló. Még az akasztófát is vállaltad, hogy ezt bebizonyítsd. Ezért akasztattad fel magad, Imre!*

Nagy Imre: *Te akasztattál föl, János! Csak te, és senki más. Te is tudod! Ezért nem merted kiejteni még a nevemet sem. Nem volt bátorságod még a forradalom után két évvel sem, hogy azt mondd: nincs több akasztás. Vállaltad a hóhér szerepét.*

Kádár: *A felelősséget vállaltam. Azt, amit ti nem mertetek. Visszarettenetek tőle mindannyian. Tiszta akaratok maradni. Makulátlanok.*

Nagy Imre: *Milyen felelősségről beszélsz, János? Ki szökött el a Parlamentből? Én vagy te? Nem én hagytam ott a felelős magyar kormányt, hanem te! Azon a bizonyos éjszakán, valamivel éjjel előtt még együtt kezdtünk el tárgyalni a kínaiakkal, hogy hát ha rajtuk keresztül minden megfordítható.*

Kádár: *Legalább most ne hazudjunk egymásnak, Imre! Mind a ketten tudtuk, hogy nem fordítható meg! Hogy jönnek! Legalább most ne hazudjunk!*

Nagy Imre: *Mikor hazudtál, János? Amikor mellettem álltál, és népünk dicső felkeléséről beszéltél, Rákosi zsarnokságáról, vagy amikor ellenforradalmi banditákról szónokoltál?*

Kádár: *És te? Amikor azt mondtad, hogy csapataink harcban állnak, már régen megtiltottad a honvédségnek, hogy ellenálljanak a szovjeteknek!*

Nagy Imre: *Amíg te alkudoztál az életedért, nekem a mikrofon elé kellett állni, hogy közöljem az ország népével, minden elveszett, itt vannak a tankok. Én voltam a helyemen, nem te! Engem költöttek hajnalban betegen, öregén, kimerülten, hogy itt vannak. Csak a pontosság kedvéért kívánom újra említeni. Semmi másért.*

*

Ki a reálpolitikus? Ki az áruló? Ki a tisztességes?

Erkölsileg nem lehet semmiféle dilemmánk. Mondják: az erkölcs nem politikai kategória.

Jezsua, Júdás, Trockij, Dej, Kádár és Nagy Imre...

Ki hivatott arra, hogy igazságot tegyen ügyükben?

Bodor Pál (Diurnus)

A Félőlény – részlet a meseregényből –

Mintha egy rémálom ért volna véget. De a Félőlénynek nem volt ideje megismerkedni a szívében fickándoó új érzésekkel.

Egy széles mezőn találta magát. Középuött emelvény magaslott, a tetején trónushoz hasonlatos szék. A tágas térség különböző rendű és rangú rémektől hemzsegett. Az égen csúf szárnyasok lebegtek, ismerős is akadt közöttük. Ott kóválygott a földerítőrém, a kukkoló berregény, de voltak mások is, akiknek azonosításához a *Kis rémhatározó* című szakkönyvre lett volna szükség. A tisztáson hurkolt- és burkoltfarkú tányérfülűek nyüzsgöttek, de voltak ott vahordályok és köcsögfejek is, mind, akik az Utolsó Kiserdőben riogattak. Egyszóval ismerős és ismeretlen rusmányok. Ünnepeltek. Fortyogó nótaszó töltötte be a mezőt, lassan toporogtak az emelvény körül, akárha táncolnának valamennyien. És úgy is volt. Kedves társastáncukat járták, a szörnyföldi körkörös rotyogózt.

Egyre gyorsabban hemzsegték, míg csak egy hórihorgas rém lépett a dobogóra. Csöndet intett, és helyet foglalt a trónuson. Hurrázták, éljeneztek. Ferde mosollyal fogadta, és szólásra emelkedett.

– Híveim! – kezdte. – Most, hogy szörnyaggá avattok...

És amint megszólalt, elszlott minden kétely. A Félőlény szívét jeges marok szorította. Csatang állt a dobogón.

Őt avatták, őt, a legrégebb és legjobb barátot.

– Csatang – mondta halkán, de oly halkán, hogy sóhajnak is beillett.

Ám úgy látszik, ennyi is elegendő volt. A hórihorgas a dobogón széttárta a karját, és felé kiáltott: – Micsoda kedves meglepetés! De jólesik, hogy te is eljöttél! Gyere közelebb, hadd öleljelek meg!

A hemzsegő rémek engedelmesen utat nyitottak, s a Félőlény elindult az ösvényen.

Egyenes tartással lépkedett, Csatang tárt karokkal várta, mögötte pedig kaszáló bakugrásokkal sietve közelített a még mindig fejvesztetten hörgő Irodaszörny. De nem tudta megelőzni, a Félőlény az emelvényre ért, Csatanghoz hajolt, és az arcába süvöltötte:

– Áruló!

A hatás! Egyszóval a hatás nem maradt el. Nyüzsgés, bozsgás, háborgás támadt, és Csatang elbődült:

– Irodaszörny! Mi ez?! Tán nem állta ki a próbákat?!

– Kiállta szörny nagy, hogyne állta volna – hebegte a fölsült irodista –, csak a nyilatkozatot... a belépésit... csak azt nem írja alá.

– Visszaminősítetek parlagi tucathuhogóvá! – dühöngött Csatang.

– Vezérem! Szörny nagyom! Nem tehetek róla, megmondhatja ő is – és esengve fordult a Félőlényhez. – Szólj már egy szót!

A Félőlény fölnevetett. Csak úgy egyszerűen fölnevetett. Kicsinyke, vidám nevetés volt ez, mégis elnémult tőle Csatang, el körös-körül a hemzsegők. Egy szabad, vidám, felhőtlen nevetés csengett tisztán a mezőn – és elnémította a rémeket.

– Azt mondtad nekem – fordult a Félőlény Csatanghoz –, hogy szörny a szörnynek nem vájja ki a szemét. Lám, ez sem volt igaz. Vájja. Nézzétek meg magatokat! Nem segíthetek rajtatok. De nem is akarok. Egyétek egymást békével. Annyival is

Júdás csókjával elárulja Jézust.

Miniatura. 13. század, Zürich, Zentralbibliothek

kevesebb lesz belóletek. Én hazamegyek. Az Utolsó Kiserdőbe. Amely egykor neked is „haza” volt. – És még egy kis nevetést hallatott.

Milyen más volt Csatang nyerítő röhögése! Gonoszság süvített belőle.

– Csak ne olyan fölényesen! Tudod-e, miért avatnak engem szörnyaggá? Mert meghódítottam az Utolsó Kiserdőt. Vagyis a Kiserdő nem Utolsó Kiserdő többé! Kár sietned.

A Félőlény térde megroggyant.

– A könyvtáram? – suttogta.

– Már a füstje is elszállt! Szörnyellenes volt, sajnos. És az effélének mi az írmagját is kiirtjuk. Ez az írmag pedig épp a te könyvtárad volt. Sajnos... – Csatang ismét fölnyerített.

– A könyvtáram...

– Látom, kapiskálsz már. Nincs miért és nincs hová visszamenned. Meg aztán a próbákat is kiálltad, ugyebár? Ne búsulj, szörnytárs! Írd alá szépen a belépési nyilatkozatot, és állj közénk. Te nem veszíthetsz semmit, mi pedig egy remek rémmel gazdagodunk.

Az Irodaszörny az emelvény tövében körbeforgatta egyetlen szemét, és biztatóan kacintott.

– De hiszen valamennyi próbátok csalás! – mondta a Félőlény.

– Leleplezett? – villámlott Csatang.

– Én nem tehetek róla! Az a sok könyv, a történetek – mentegődözött az iroda elkeseredett ura –, az a nagy fene műveltség az oka mindennek! Rájött. Egyre-másra.

– Ha akartam volna, sem bukhattam volna meg a próbáitokon – folytatta a Félőlény. – Hiszen úgy találtatok ki valamennyit, hogy a legostobább jelentkező se bukhasson el! Azért van tele veletek a világ, mert szörnyé válni könnyű. Nagyon könnyű. *Nem* lenni szörnyé: az a nehéz.

És némaság támadt. A nyüzsgők abba hagyták a nyüzsgést, a hemzsegők a hemzsegést, és Csatangban bennszakadt a szó. Mert ez a mondat, amilyen egyszerű volt, olyan tiszta. És a szörnyek nem állhatják a tisztaságot. Amilyen rövid, oly egyértelmű. És a rémek nem bírják az egyértelműséget. És amilyen halk, olyan félelem nélküli, olyan igaz. És ez a legelviselhetetlenebb a számukra.

Szájukat tátva álltak, szemüket Csatangra függesztették. Őt bámulták várakozón a burkolt-farkúak, a vahordályok, a köcsögfejűek mind, mind; még a kukkoló berregény is őt kukkolta.

És Csatang gúnyosan azt sziszegte:

– Az utolsó mérkőzés még hátravan. Térj csak vissza a Kiserdőbe, ami már nincs, a könyvtáradhoz, ami már nincs, és légy hű önmagadhoz, aki már nem is létezel!

– *Nem* lenni szörnyé: az a nehéz – mondta újra a Félőlény, és végleg hátat fordított a mezőnek.

Békés Pál

Júdás siralma

Jaj nékem, Júdásnak, Jézust elárultam,
Jaj, az ártatlan vért hamisan eladtam,
Tengernek és Földnek e széles Világnak,
Egész Mennyszágnak nagy Urát eladtam.
Isteni személynek dicső koronáját,
A Szentháromságnak egyik Fő Tanácsát,
Teremtő Istennek szerelmes szent Fiát,
Az, ki mindenknek neveli világát.
Égi madaraknak és minden barmoknak,
Ő szaporaságát nyújtja embereknek,
Énnékem is adta nevelését az Úr,
Szent Szájából tanuló szentségét.
A Szent Apostolok hirdető fő nyelvét,
Amellyel dicsérik örökké Fölségét,
A Szent Prófétáknak bölcs jóvendölését,
Mellyel bé töltötte minden rendölését.
A Malakiásnál világosan mondja,
Hogy az Isten Fia kint s halált szenvedte,
Hogy az ember miatt esnék a fogságban,
az nagy kereszt ára vala fáradsága.
Sokszor megmondotta maga is az Jézus,
hogy Ő Tanítványa, ki lesz az a gyilkos,
És éppen megmondja az végső vacsorán,
Hogy egyéb nem volna az a mérges Sátán.
Hanem ki elsőben nyújtja tálban velem,
Az ördög barátja, az eláll mellőlem,
Én valék az bizony, ki a tálba nyúltam,
Jézussal midenkor kenyeret mártottam.
Reám kiáltanak ott a Tanítványok,
Mind neveze, úgy mond, engemet hamisnak,
Pokolbéli ördög meg gyötri szívemet,
Nem is tudom bennem cselekedetimet.
Akaratom ellen eladtam az Jézust
Harminc ezüstpénzen a zsidó népeknek,
Maga is azt mondá Júdásnak az Jézus,
Hogy ha megtért volna Lelkében bánoknak.
Irgalmas lett volna valamint Péternek,
És az több bűnösök között Magdolnának,
Vegyük mi mindnyájan az Jézus jó voltát,
Ki irgalmat ígér ő hozzám térőknek.
Ki-ki így viselje magát ez életben,
Kétségbe ne essék Isten kegyelmében,
Mert az édes Jézus irgalmas jó Isten,
Meg bocsátja bűnünk sokszor az életben.
Hálát adjunk mi a jó Jézus Krisztusnak,
A Szentháromságnak egy igaz Istennek,
Ki irgalmas Isten, Földön az híveknek,
Mennyben pediglen jutalom mindennek. Amen.

(Paksi Márton György 1760-os kéziratos énekeskönyvből)

Éjfél után – részlet a *Harminc ezüstpéncz* című regényből –

Nolcan voltak, kettős sorban meneteltek. Középen a keriothi, oldalán egy bicegő egyénnel, aki a fáklyát vitte.

Mind a nolcan jóindulatú, egyszerű emberek voltak. A templomi karhatalom alkalmazottai, átmenet a rendőr és a zsoldos között. És mert a római uralom idejében ritkán volt alkalmuk hivatalosan katonáskodni és parádézni, most bizonyos elégtelenséggel lépdeltek, mert végre akadt tennivalójuk, ami hasonlított a hatalomra. Az volt a feladatuk, hogy feltűnés nélkül letartóztassanak egy embert arimathiai József kertjében, közel a Kedron patakhoz – egy embert, aki Názáretben született, ács volt és néhány napja rendzavarást keltett Jeruzsálemben. És mert közeledett a pillanat, amikor a csütörtökből péntek lesz, sietség nélkül, de érelyesen lépdeltek, mert feladatukat még a sötétben akarták elvégezni, pirkadás előtt, ahogyan a parancs szól. [...]

Az éjszaka letakarta őket. Mint ahogy letakart szélességi és hosszúsági fokok között minden embert, a virrasztókat és horkolókat, a névteleneket, akik rongyokban heverték az utcaköveken és másokat, akik nem aludtak, mert készültek valamire. Túloz és valótlant mond, aki bizonygatja, rendkívüli volt ez az éjszaka. De az sem szól igazat, aki vállat von és közömbösen odaveti, hogy olyan éjszaka volt, mint a többi az időben – ha az időt a pillanattól számítjuk, amikor az Úr elválasztotta a sötétséget a világosságtól. [...]

Ebben az órában történt, hogy a nyolc ember – egyikük fáklyát vitt – átgázolt a keskeny pallón a Kedron patak fölött. Mikor a kerítéshez értek, az ember, aki a fáklyát vitte, suttogva kérdezett valamit az idegentől, aki vezette őket. Szavukat nem lehetett érteni az éjszakában, mert összehajoltak. A kísérők, akik bunkószerű, hatalmas furkósbotokat hoztak az útra, türelmesen várakoztak.

Az éjszaka közömbösen betakarta ezt a csoportot is. Sűrű volt a csend, csak a sekély Kedron patak vizének csobogása hallatszott. A fáklya kialudt. Fázékonyan dörzsölték kezüket, mert az éjszaka itt a fennsíkron hideg tapintással csípdeste arcukat, kezüket. Most, amikor a fáklya fénye kilobbant, tökéletes volt körülöttük az éjszaka. A pillanatot nem zavarta semmiféle idegen fény, sem zöreje. Így álltak és topogtak egy ideig, a katonák tunya-engedelmes közönyével és vártak, amíg a vezetők végeznek a megbeszéléssel.

Júdás nem fázott. A gyors járás, amitől elszokott az utolsó időben és az izgalom lámpalázás hevülé-

HL mester:
Szárnyas-
oltár-
predella
(részlet).
Niederrot-
weil,
1530 e.

se szapora ütemmel hajtotta a véráramot testében. Amikor a kerítéshez értek és mindent, ami szükséges, megbeszéltek a vezetővel – az alsó kapun át lépnek a kertbe, ő, Júdás, előresiet, megkeresi a csoportot az olajfa alatt a présház közelében, kitért karral siet feléjük, mint aki baráti üdvözlést hoz. A katonák a prések mögött a homályban várakoznak amíg ő jelt ad és megcsókol egy embert, akit aztán védőőrizetbe vesznek és feltűnés nélkül elvezetik Annához – egyszerre megnyugodott. Az éjszaka balszamos hűvös levegője is nyugtatta, de még sokkal inkább az, hogy benne volt a Sátán, mint valamilyen kellemes, zsongító mákony. Félkezével néha megérintette az övébe tűzött pénzeszacskót, mérlegelte az érmék súlyát. Megkönnyebbült, mert nem érezte többé a csikaró-feszélyező bizsergést, ami elébb kínozta, amikor belement a Sátán. Nyugodt volt, mint aki sok kétely és tépelődés után végre célhoz ért.

A katonák sorba állottak. Felemelte a kezét. A sötétben merev pillantással figyelt és lassan – barátságos mosollyal – elindult a kerítés rozoga kapuja felé.

Ebben a pillanatban látjuk még. Néhány lépés, aztán eltűnik a kerítés mögött. Nyoma vész az éjszakában, eltávozik az emberek szeme elől az időben. Mert minden, amit az emberek később mesélnek, merő pletyka és találgatás. Lehet, hogy felakasztotta magát és visszadobta a pénzt. Lehet, hogy nem adta vissza a pénzt és nem követett el öngyilkosságot, hanem vértelket vásárolt, temetőrészt, ahol az idegenek temetkeztek. Lehet, hogy ott élt még sokáig, a telek közelében, békében és háborítatlanul. És lehet, hogy az első riadalom múltával, köztiszteltől övezetten halt meg, mint jómódú sírkerttulajdonos, aki az itt elhalálozott rómaiak, görögök és perzsák hátramaradottjaitól évdíjat kapott a sírok gondozásáért. Árulók általában sokáig élnek, legtöbbször elégedett, békés emberek.

Márai Sándor

Nagypéntek a Barcaságon

Zajzoni Rab István, csángó költő múlt századi írásai nyomán Hétfalu érdekes színfoltnak bizonyult kutatók és újságírók számára egyaránt. Ez idő tájt már a csángóság eredetének kutatása is jelentőssé vált. Orbán Balázs székelyföldi leírása után 1903-ban napvilágot látott Kolumbán Lajos *A hétfalusi csángók a múltban és a jelenben* című könyve, Horger Antal népmesegyűjtőménye, valamint néhány tanulmány a ma is élő boricatánról. A két világháború között leginkább egyházi lapokban jelentek meg többnyire monografikus, illetve szociológiai jellegű írások.

A népszokások összefoglalása 1984-ig váratott magára, ebben az évben jelenhettek meg Seres Andrásnak a 60-as években végzett gyűjtései. Seres 1993-ban bekövetkezett váratlan halálával a Barcaság nemcsak ismertté vált szülőttjét vesztette el, hanem egyetlen kutatóját is.

E néhány forrásanyag ismeretében az elmúlt években megpróbáltam lejegyezni a ma élő szokásokat, amelyek természetesen a múltban gyökereznek, de nem ritkán megváltozott formával és tartalommal. Ugyanakkor arra is kíváncsi voltam, hogy az elmúlt harminc év alatt mely szokások maradtak el, melyek jöttek létre, egyáltalán: mi az, ami még Seres András gyűjtéséből nyomon követhető, hiszen ő már 1982-ben azt írta: „az egykori gazdag magyar népköltészet nagy része már a múlté” (Művelődés, 1982. 1.).

A romániai néprajzi, illetve antropológiai kutatások csupán a rendszerváltást követően lendültek fel, hiszen addig nem létezett szakemberképzés, és gyakran a kutatómunkát is tiltották. Nem meglepő tehát, hogy sem a vallásantropológiai, sem a vallási néprajzi kutatásoknak nincs előzménye a Barcaságon, és az egykori leírásokban is csak elvétve jelennek meg egyházi események, köztük a nagyhét ünnepei is.

Amikor a nagypénteki szokások iránt érdeklődtem, adatközlőim többsége különös hangsúlylyal jegyezte meg, hogy a nagypénteket régen is, ma is szigorúan megtartották: „*Ha lehetett, apám még a lovakat sem fogta be*” (1995: Szász-Benedek István, Türkös); „*Volt egy szomszédasszonyunk, aki azt mondta, hogy nagypénteken s más pénteken is, nem szabad sütni, nem szabad mosni. Szóval az mindig tartotta, azt mondta, hogy az bűn. Böjtölt is*” (1996: Szén Jolán, Bácsfalu).

A megkérdezettek mindegyike kötelezőnek tekintette az úrvacsoravételt, és a böjtölést is komolyan vette. „*Böjtölni kell s imádkozni, s venni úrvacsorát. Ez a legfontosabb. ... Egy téát s délre is valami zsír nélküli ételt*” (1996: Gyerkó Anna,

Pürkerec). „*Az emberek, főleg a római katolikusok böjtölni szoktak. Miből áll a böjtölés? Nem szabad húst, zsírt, szalonnát, egy szóval zsíros ételt enni*” (1993: Bácsfalu). „*Nagypénteket mi is tartjuk mindig. De a tiszteletes úr, Kiss Béla azt mondta mindig, nem az a fontos, amit a szájadon megeszel, hanem amit kiejtesz*” (1997: Csernátfalu). „*Nagypénteken, aki akar, böjtöl. S mentünk templomba es. Ién úgy szoktam, nem ettem semmit. Nem es ittam. Az vót a böjt. Mert én vótam magyar foglyokkal Oroszországba, ott eldicsekedték, hogy anyám ilyen diós laskát csinált, megcukrozta, úgy biévágtuk, böjtöltünk. Az a böjt, amikor nem eszik, s nem iszik, mert az Úr Jézus 30 nap nem evett semmit. Akkor az ember egy nap meg tudja állani, hogy ne egyék s ne igyék semmit*” (1998: Muszka Tóth István, Zajzon). „*Úrvacsorát veszünk. Az öregek veszik és a betegek. És mi, akik nem tudunk elmenni, elhívjuk a tiszteletes urat és itthon veszünk. ... Az asszonyok feketében mennek. Gyász. Fekete kendővel mennek az asszonyok a templomba nagypénteken. ... Akkor ünnep és nem csinálunk semmit. Elévesszük az énekeskönyvet, elévesszük a bibliát s olvasunk belőle*” (1998: id. Kalit Mihályné, Hosszúfalu-Alszeg).

Ez más faluban is így van: az asszonyok többnyire fekete ruhába öltözve templomba mennek, délelőtt a szokásos istentiszteletre, este pedig a passióra. A Hétfalura vonatkozó irodalomban nem térnek ki a tízfalusiak nagypénteki öltözetére. Csak Szentimrei Judit említi, hogy nagypénteken a barcaújfalusi lányok, akik abban az évben konfirmáltak, fekete szőrrokolyában, szőrsurcban és szorító firkóiban – kiskabátban – mentek templomba, fejükön pedig fekete bársonypártát és hosszú pántlikát viseltek. Még ma is akad néhány asszony, aki ünnepeken – így nagypénteken is – felteszi a fekete bársonycsepeaszt recével, amelyet a szomszédos Hóltóvényből kivándorló szászoktól vásárolt.

Érdekes módon férfiak igen ritkán és igen kis számban vannak jelen a nagypénteki szertartásokon. Apácán ugyan 1997-ben sok volt a lány és fiatalasszony is, ez azonban általában minden faluban az idősebb asszonyok ünnepe. „*Általában az idősek nagypénteken vették az úrvacsorát. Az én nagymám is mindig akkor ment*” (1997: Jakab Irén, Bácsfalu). „*Így bensőségesebb az istentisztelet, egyébként is húsvétvasárnap a fiatalabbakat hagyjuk úrvacsorát venni*” (1996: Barkó Etelka, Bácsfalu). Valamikor ez éppen fordítva volt: „*Nagycsütörtökön az öregebbek, nagypénteken pedig a fiatalok és a fiatalabb házások mentek gyónni [ti. úrvacsorázni]*” – derül ki Erdő Györgynek, az egykori barcaújfalusi felügyelőnek a kéziratot füzetéből, amelyben 1960-ban írta le a falu szokásait. Az esti istentiszteletet azonban már korántsem látogatják annyian, s félő, hogy ez a kis létszám egyes helyeken a passió megszűnéséhez vezethet.

1903-ban Kolumbán Lajos így írt a passióéneklésről: „Minthogy a csángóknál, csaknem mindenki tud írni, olvasni, tehát az Isten tiszteletben való részvételben többen jártasok s így, mint szereplők működnek a még ma is gyakorlatban levő *passió* előéneklésénél. ... Régebben amikor Jézus kínhalálának megdöbbentő jelenetét a chórusból befejezték, lenn egy csoportja a felnőtt asszonyoknak együttesen elénekelte „*Mária siralma*” c. éneket, melyben az van leírva, hogy Mária mi módon siratta el isteni Fiát. ... Ez az ének legtovább fenmaradt Tatrangon s ma már ott is kezdik elfeledni csupán a korosabb asszonyok között akad egy-kettő, ki tudja.”

Létezett még egy *Ádám siralma* című ének is, amelynek szövege megtalálható az Ó-graduálban, ám ennek használata már a múlt században megszűnt. Adatközlőim némelyike emlékezett arra, hogy szüleik („*a régi öregek*”) még említették ezt az éneket. Kolumbán érdemesnek tartja még megjegyezni, hogy „azon férfúnak, aki az Ádám siralmát elénekelte, a kántor egy véka búzát tartozott fizetni”. Ugyanakkor azt is megjegyzi, hogy „ez elsírató versek dallama hasonlít az oláh templomi énekekhez. Úgy látszik az érintkezés ezen a téren is hatással volt a csángóságra”. (Ez a negatív értékelés az egész könyvben jelen van, néhol egészen ostorozó hangnemben.)

Krisztus elárulása és elfogatása.

Oltárképtábla, Hofgeismar, Liebfrauenkirche 1310 k.

Nagypéntek egyik további fontos momentuma az otthoni imádkozás. Az ünnephez kötődik annak az imának a szövege is, amelyre egyik gyűjtésem alkalmával bukkantam Zajzonban. Ezt a faluban egyedül a 75 éves Szász Ilona tudta és mondta, nemcsak a nagyhéten, hanem minden pénteken. Úgy vélte, hogy az ima Tatrangból származik, esetleg a falu jó tollú parasztköltője, Fóris István írta. Ennek ellentmond az a tény, hogy Erdélyi Zsuzsanna, valamint Tánczos Vilmos is több változatát gyűjtötte különböző vidékeken.

*Ma péntek, annak is a napja,
Jézus megyen kijnjára,
kijnján esett esetére,
Öt mélységes sebeire,
Melyből kicsordula
Az ő drága szent vére.
Oda megyen Szent Lukács,
Kérdi: miért sírsz szerelmes szent atyám?
Hogyne sírnék Szent Lukács,
Mikor azt a nagy keresztfát megkiesztették,
Hogy én kivigyem a Kálvária hegyre,
Hogy engem arra megfeszítsenek,
Vasostorral megostorozzanak,
Töviskoronával megkoronázzanak.
Bizon, bizon mondom néktek,
Aki ezt az imádságot
Minden pénteken háromszor elmondja,
Pokol ajtaja bepecsételődik,
Mennyország kapuja végre kinyitván,
Úgy várja a lelket a magas mennyországba
Mint a ma született gyermeknek. Ámen.*

Szász Ilona néha tényleg háromszor mondta el az imát, mert nem akart vétkezni, de egyszer biztosan elimádkozza minden péntek reggel.

A következő változatot a szintén zajzoni 91 éves Csíki Aranka íratta le férjével (aki ugyancsak tatrangi származású volt), nem sokkal annak halála előtt. Bár férje egy életen át minden pénteken elmondta, a felesége nem tanulta meg, sőt amíg el nem olvasta, nem is tudta valójában, hogy miről van szó.

*Ma péntek, szent aranyos péntek.
Krisztus mene kijnjára, kijnján esett esete,
Kiből kicsordula drága szent vére.
Kérde szent Lukács: Miért sírsz én Uram terem-
tőm?
Hogyne sírnék szeretett szent Lukács
Mikor nekem készítették azt a magas keresztfát
Hogy én aztot a vállamon a Kálvária hegyére ki-
vigyem
s engem arra megfeszítsenek, töviskoronával
megkoronázzanak,
s úgy menjek az én Atyám országába.
Bizon bizonyly mondom, aki az én imádságo-
mat*

*minden pénteken háromszor elmondja,
a pokolnak ajtaja bezárattatik,
mennyország kapuja kinyíttattatik,
úgy megyen másvilágra, mint a ma született
gyermek. Amen.*

A tatrangi 93 éves Barkó István már nem emlékezett a szövegre, de elmondta, hogy őt is tanították a szülei; majd 1998-ban Balázs Anna egy újabb változattal gazdagította gyűjtésemet.

*Ma péntek, szent aranyos péntek,
Jézus esett esete, öt mélységes nagy sebe,
Földre ese, leborula, keservesen síra.
Odaméne szerető szent Lukács,
Kérdi, miért sírsz, ó, ién iédes Jézusom?
Hogyne sírnék, mikor nekem elkészítették
A nagy keresztfát.
Én azt ki kell vigyem Kálvária hegyre,
Arra engem megfeszítenek,
Vasvesszővel megvesszőznek,
Töviskoronával megkoronáznak,
Arcul vernek, letöpösnek.
Bizony, bizony mondom néktek
Aki minden péntekem háromszor elmondja
Az én imádságomat,
Pokol kapuját lepecsételtetem,
Mennyország kapuját kinyíttatom,
Úgy viszem a magos mennyországba,
Mint a karon ülő kis gyermeket. Amen.*

Bár a következő változatot is Tatrangon gyűjtöttem, az adatközlő szerint a faluban más nem tudja ezt az imát. Ő Hosszúfaluból származik és ott tanulta a szüleitől.

*Péntek, szent aranyos péntek,
Annak is a napjára,
Jézus mene kínjára,
Kínján esett sebei,
Őt mélységes sebei,
Kiből kicsordula drága szentséges vére.
S kérdezi Szent Lukács,
Miért sírsz teremtőm?
Hogyne sírnák, én uram teremtőm,
Mikor elkészítettet a magos keresztfa,
Hogy én azt kivigyem a Kálvária hegyekbe,
Hogy ott megfeszítsenek,
S tövisből koronát fejemre tegyenek,
Víz helyett ecetet itassanak.
S midőn ezt az imádságocskát
Minden péntek nap háromszor elmondom,
Mennyeknek ajtaja végre kinyíttatik,
Pokloknak ajtaja végre becsukatik,
Úgy viszik fel az én lelkemet
A magos mennyországba,
Mint a mai szülött kisgyermeket. Amen.*

(1998: Bibó Ilona)

Kérdés, hogy e katolikus népi ima hogyan került a két említett faluba? Továbbá, ha már Tatrangon ennyi változata maradt fenn, és ha a népi vallásosság maradványa, miért nem található meg legalább a két közvetlen szomszéd faluban, Zajzonban és Pürkerecen is?

Apácán a 70 éves Gíró Róza szintén imával kezdi a nagypénteket. Az imát édesanyjától tanulta, s 1997-ben legkisebb unokájával közösen imádkozta.

*Szomorú nap a nagypéntek,
Ma feszítettek meg téged,
Ma ontották drága véred,
Jóságodért ez volt béred.
Én édes Jézusom,
Midőn rólad gondolkodom,
Én is úgy elszomorodom
Te borzasztó sorsodon.*

Az alábbi húsvéti ima ugyancsak Tatrangból való: „Én ezt úgy tanultam gyerekkoromban a szüleimtől” (1995: Vánca Ilona):

*Ha jól tudom, jó istenem,
Nincs a halálban győzelem,
Üdvözítőnk feltámadott,
Sötét sírből égbe szállott.
Vele élünk, vele halunk,
Ha vele lesz diadalmunk.
Add, hogy e szép reménységben,
Szívünk békességben éljen.
Majd az élet alkonyán,
Húsvéti hit vigasztaljon.
Csak a test lesz elmúló,
A lélek az maradandó.*

A Staufen-oltár mestere: Krisztus elárulása és elfogatása, 15. század első harmada.

Karlsruhe, Kunsthalle

E két utóbbi ima már nyilvánvalóan könyvből tanult, ám Erdélyben eddig nem találtam olyan evangélikus imádságoskönyvet, amelyekben ezeknek nyomára bukkantam volna. Figyelembe vehetjük azonban az egykori iskolai hittanoktatást is, valamint gondolhatunk a nem ritkán versfaragással is foglalkozó kántor-tanítók szerepére a falusi közösségekben. Az imák forrása tehát – vonatkozó irodalom ismeretének hiányában – igen nehezen határozható meg, ám azt mindenképp kijelenthetjük, hogy ez szövegek már nem a népi vallásosság maradványai.

A népi imáknak még egy válfaját tartjuk számon: azt a szövegcsoporthoz, amelyeknek ismerjük a szerzőjét. E típusba sorolom Erdő György írásait is. Ezek éppúgy hozzátartoznak Barcaújfalu életéhez, mint azok a szokások, amelyeket ő mentett át az utókor számára, vagy honosított meg a falu életében.

Nagypénteki ima

*Nagypénteken hozzád emelkedem
Szomorkodva kereslek Istenem
Üdvözítóm a Golgota ormán
Ma bucsuzik élete alkonyán.
Óh add, hogy az Ő Isteni példáján
Felbuzdulva: életem tusáján
Hű legyek én is minden sorscsapásban
Hű a szenvedésben és hű a halálban. Ámen.*

Húsvéti ima

*Örömhírrrel jövök a széles világból,
A Megváltó Jézus feltámadt sírjából,
Nem függ a keresztfán, nincs már a sírjában,
Ott él, uralkodik fent a Mennyországban.
Azzal, hogy szent vérét értünk ontotta,
Terhes bűneinket végleg megváltotta,
Minket érdemessé tett az ég kegyére
És méltóvá az ő drága szent nevére.
A feltámadásnak dicső emlékében,
Hő kívánság rejlik szívem belsejében.
Jézus szent emléke legyen ma veletek,
Az Ő kegyelmében boldogan éljétek. Ámen.*

Veres Emese-Gyöngyvér

E számunk megjelenését támogatta
a Nemzeti Civil Alapprogram,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram és
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma.

NCA
NEMZETI CIVIL ALAPPROGRAM

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

nka
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Júdasfa

A júdasfa (*Cercis siliquastrum*) Dél-Európában honos, nálunk is kedvelt, látványos, terebélyes cserje vagy kisebb fa. Levele vese alakú, illatos virága az akácéhoz hasonló, termése lapos hüvely, amely egész évben a fán marad. A szárazságot jól tűrő, igénytelen növény, amely napos, nyílt helyen, meszes, tápdús talajon érzi jól magát. Magvetéssel szaporítható, de magjai lassan és nehezen csíráznak, ezért ajánlatos inkább csemetét vásárolni valamelyik faiskolában. Kezdetben gyorsan, később lassabban növekszik, 3-4 méternél magasabbra nem nő meg. A legtöbb júdasfa manapság liláspiros virágokkal ékes, látványosan szép növény, de olykor előfordul fehér virágú egyede is. Egyes vidékeken csípős virágbimbóit ecetbe teszik, és úgy fogyasztják, mint a kaprit.

A legenda szerint Júdas, a Jézust eláruló apostol az életét egy *Cercis* fán végezte be. A fa eredetileg fehér virágot nyitott, de szégyenében elpirult.

Bálint György

Hatalom, hit és politika

Adolf von Harnack klasszikus megállapítása, hogy az evangélium nem épít föl világi birodalmat. A társadalmi modernizációval együtt járó vallási érdektelenség kora után e tétel újfent hamisnak tűnik. A vallás betörni látszik a politikába. Ám lehet: egymástól eltérő politikai irányzatok képviselői használják ki a vallás transzcendens tartalmát létjogosultságuk alátámasztására és tekintélyük védelmében. Tudjuk: a császár isten fiának mondta magát. Vajon megfordítva is igaz ez: Isten Fia a császár? Másrészt: mi köze Jeruzsálemnek Rómához? Sőt: nem a júdái paradigma ismétlődik meg akkor, amikor a templom lépcsőjén szétszóródó ezüstpénzen csúsznak el politikusok és papok, finanszírozók és fenntartók? Megnyugvással láttam nemrég Buda Péter és Gábor György *Szabad egyház szabad államban* című publicisztikai gyűjteményében: az egyház és állam elválasztása nem egyenlő a társadalom és az egyház elválasztásával – pár napig jól is aludtam. Júdásról bizonyos: ő volt az első, aki Jézussal való kapcsolatából anyagi hasznot is húzott. Példája két okból sem követendő. Egyrészt hurkot rakott a nyakára, másrészt Jézus-ismeretből pénzt „csinálni” sem akkoriban, sem ma nem szalonképes. Akkor hogy is van ez: az evangélium nem épít világi birodalmat? Hiszen a világi birodalom építéséhez sok pénzre van szükség. És mit is jelent a *világi* kitétel? Az állam és egyház elválasztásában természetesen az államot, a társadalom és az egyház nem elválasztásában pedig a társadalmat. Az egyház és politika kapcsolatában pedig a politikát? Téves alternatívák lennének a felsoroltak? Vagy nem a vallás evilága és túlvilága generálja-e állandóan az egyház és állam elválaszthatóságának feltételeit és szükségességét? Mindenesetre Pál apostol rámutat az emberlét egyetemes talányára, a „testben élek, de nem test szerint” kettősség örök feszültségére.

Tobias Mörschel szerkesztésében jelent meg 2006-ban az a könyv, amelynek szerzői a vallás és politika kapcsolatát vizsgálják Európában és az Egyesült Államokban. A kötet előszavában Mörschel három elmélet köré rendezi gondolatait, és ezek kommentálására, kritikájára és újraértelmezésére vállalkozik a könyv többi szerzője is. E három modell: a szekularizáció, az ökonómiai piacmodell és végül az individualizációelmélet. Előszavában bátran a vallás konjunktúrájáról beszél. A tragikus szeptember 11-e volt az az esemény, amely rámutatott arra, hogy a vallás a szekularizált Nyugaton sem elhanyagolható faktora a politikai eseményeknek. „Politizált vallásról” szól, amely világi hatalomra és befolyásra törekszik, az erőszak és a terror legitimizáló eszközeként jelenik meg, és a

Nyugat vívmányát, az emberi jogokat (amelyhez a vallásszabadság is tartozik), a pluralizmust és a demokráciát állítja kérdések elé. A vallás visszatérőnek jelensége azonban sokarcú, hiszen az új keletű vallási mozgalmaktól egészen a római katolikus egyházig terjed. Mi az oka a vallás reneszánszának? Talán az értelemadás igénye a pluralista, globalizált és kaotikus világban? Vagy a szekularizáció tézise a nyugati modernizáció mítoszának csupán alkotóeleme, amely a jelenkor vallási változásait nem érzékeltte kellőképpen? Eközben – állapítja meg – a vallás mindig politikát csinált, a politika meg valást. Hiszen az *imperium* és a *sacerdotium*, egyház és állam, szüntelen egymásra utaltságban él.

A kötet sok értékes írása közül egyet emelek ki a következőkben.

A vallási transzformációk folyamatának modern értelmezéseit vizsgálja Friedrich Wilhelm Graf müncheni rendszeres teológus tanulmánya. Az egységes és az egyenes vonalú időfelfogáson alapuló világmagyarázatok önmagukban elveszítették meggyőző erejüket, egyetemes karakterüket. Helyettük együttthatásaikról beszélhetünk. Ezzel függ össze, hogy még a magukat ateistának vallók sem feledkezhetnek meg a vallás utáni felvilágosodás-pátoszról, hiszen szocializációjuk folyamata során mindig is a kereszténység és a zsidóság vallási, kulturális talajából táplálkoztak. Miközben sokan értéksemleges ítéletalkotásra törekednek, megismerőkéességük öntőformáitól nem tudnak megszabadulni. Graf krédójának megvallásával szimpátiát vált ki az olvasóból: „vallási dolgokban liberálisnak lenni annyit tesz: gondoskodni az önkritikus szkepszisről, és kerülni az ismerettel szembeni arroganciát. A született szövetségi németek első generációjának képviselőjeként – aki ezzel az állammal együtt öregedett – a liberális demokrácia és az európai integráció elkötelezettjeként, többre becslöm a toleranciát a hit fanatizmusánál és az erős individuális szabadságot az autoriter közösségépítésnél”.

Vallásökonómia, avagy Istent is el kell adni... Mint minden vállalkozásnak, a vallási konzorciumnak is gondoznia kell a corporate identity-t: láthatóvá kell tennie saját márkanévét és szolgáltatásait. A vallásökonómiai modell rámutat arra, hogy a vallási piacon jelenlévő közösségek nem csupán sajátos versenyhelyzetbe kerültek egymással, hanem adott problémák megoldása során szükség-szerűen szövetséget alakítanak ki egymással. Vagy fuzionálnak az adott közösségek, vagy céljaik elérése érdekében éppen részekre szakadnak. A modern vallási kultúrának elengedhetetlen részévé lett az ökumenikus dialógus. Ugyanakkor – P. L. Berger megfogalmazásában – az ökumenikus dialógus arra is szolgál, hogy saját profiljukat a piaci szituációnak megfelelően igazítsák az érintettek.

Az utolsó vacsora és Krisztus megmossa az apostolok lábát (részlet).

Winchester-zsoltároskönyv, Anglia, 12. század közepe.

London, British Library

Hiszen az ún. megatrendek (konzum, hedonizmus, „elegyháziatlanodás”) mindenkitől vevőorientált alkalmazkodóképességet követelnek meg.

Újszerűen jelenik meg a kötetben a *vallásgeográfia*, melynek konkrét feladata, hogy feltárja az adott helyre, területre vonatkozó mikroperspektívákat. Diana Eck, a Harvard Egyetem professzora ezt a következő egyszerű kérdések révén éri el: kit, mikor, hol és mi célból talál meg a vallási kommunikáció és a közösségépítés. Aki így kérdez, az felfedezi a korábban alig sejthető vallási sokféleséget. Nem csupán a város fölé emelkedő dómot látja meg, hanem az apró iszlám és keresztény közösségeket is, a megüresedett épületet, ahol vallási csoportok gyűlnek össze, a könyvesboltot, mely tele van ezoterikus kiadványokkal. A vallási sokféleség természetesen nem a 20. század végének a találmánya. Okot ad azonban arra, hogy újragondoljuk a vallásesztétikát, a vallási tudat képvilágát tehát újból meg kell fejteni. Így például az *isten* szó összekapcsolása a nemzet fogalmával, vagy a Szentlélek transzcendens kódjának azonosítása bizonyos egyházi intézményekkel politikai vagy vallási hatalmat teremt, egyedül azáltal, hogy Isten autoritását világi intézmény veszi igénybe. Sőt, a vallás nyelvezete képes a közösségi érzés szakralizálására, az egy Isten univerzális garanciájává lesz az ember méltóságának.

soktól kezdve a legkülönbélebb etnikai közösségekig. Ez az újból megismétlődő szecessziós folyamat jelzi a vallási kultúra evolúcióképes dinamikáját, hiszen minden új elkülönülés során azt hangoztatják a leválók, hogy egyedül ők képesek a vallási nyelvezetet és képvilágot konkrétan és a csoport számára megfelelő módon magyarázni.

Reményt keltő a szerző azon kijelentése, hogy szerinte a jövőben is a nagy egyházak maradnak az európai társadalom legfontosabb vallási tényezői. A keresztény egyházak hatalmas „szimbólumtökből” élnek (Szentírás, hitvallások, eredetmítoszok, rítusok, dogmák, s maga az evangélium), amelyet gondozniuk és hagyományozniuk kell. A közösségi és egyéni identitás kialakításban segítség és erő ez a tőke, és utat nyit a modern társadalomhoz. Az egyházak vallási szereplőkként éppen akkor tesznek szolgálatot a társadalomnak, ha a „legfőbb üzleti tevékenységükre” koncentrálnak: hirdetik az evangélium felszabadító igazságát.

Nem világi birodalmat hoznak létre a harnacki értelemben, hanem szimbólumtökből merítve Isten országát építik.

Orosz Gábor Viktor

Tobias Mörschel (szerk.): *Macht Glaube Politik? Religion und Politik in Europa und Amerika*. V&R, Göttingen, 2006. 189 o.

„... a tűzben bizony meg lehet égni”

Interjú Frenkl Róberttel – 2. rész

Itt van a kezemben az ÉS-anyag¹, amely az elmúlt év őszén jelent meg. Annak idején beszélgettünk arról, hogy a cikksorozat mintha túlértékelné az egyház, ezen belül az evangélikus egyház jelentőségét. Ugyanígy látod most is?

Igen. Gyakorta hallani olyan véleményt, hogy – jóllehet tagjai számát tekintve eltörpül a katolikus, de még a református egyház mellett is – az evangélikus egyház értelmiségi, vagyis „minőségi” egyház, tehát nagyobb figyelmet érdemel, mint lélekszáma alapján gondolnánk. Mégis azt hiszem, Majsai Tamás írása mögött torz megközelítés húzódik meg.

Azért torz, mert sokkal kevesebb az evangélikus egyházban az ügynökügyben érintett személy, mint a filmművészek, az írók, az újságírók között vagy általában a magyar társadalomban?

Nem egyszerűen erről van szó. Azt szoktam mondani, – s ezt gyakran félreértik, többször vitába is keveredtem emiatt –, hogy minden társadalmi alrendszernek megvan a maga története. Én nem mentegetem az egyházat, de azt állítom, ez a közeg sok tekintetben eltér a társadalom többi részétől. Nem volt az egyházban sem pártszervezet – tulajdonképpen annak a funkcióját is a belügy látta el, osztozva valamiképpen az Állami Egyházügyi Hivatallal –, és nem volt szakszervezet sem, tehát egészen másképp működött az egyház, mint más társadalmi alrendszerek. Hajlunk arra, hogy ezt a kérdést is – mint annyi sok mást – fekete-fehérre egyszerűsítsük. Pedig azt is mondhatnám cinikusan: van, akiről kiderült, hogy ügynök volt, van, akiről ki fog derülni, s akad olyan is, akiről nem fog kiderülni. Ez utóbbi kategóriába természetesen beletartoznak azok is, akikről nem is derülhet ki, mert nem tevékenykedtek ügynökként. De olyanok is besorolhatók ide, akik bizony együttműködtek a belüggyel, csak éppen nem kerül nyilvánosságra ez a tény.

Hogy mennyire nem lehet sematizálni, mutatja az is, hogy annak idején például egy jó főnök – és még csak nem is kellett különösebben karakánnak lennie – nagyon sokat tudott segíteni a beosztottjainak, hiszen megvédhette azokat, akik így vagy úgy bajba kerültek. Mindenkit a maga rendszerében, a maga cselekedetei alapján kell tehát megítélni. Nem pusztán valamely tényt kell szemlélni,

minősíteni csak a tények mögött meghúzódó valóság ismeretében lehet. A felszínes címkézés nagyon nehezen viselhető el.

Hogy világos legyen a dolog: azt monddod tehát, ha te mint főnök a Testnevelési Főiskolán együttműködtél volna a belüggyel, azt súlyosabban kellene megítélni, mint azt, ha egyházi vezetőként az Állami Egyházügyi Hivatal direktívái szerint cselekedtél volna?

Én igazából a klerikusokról beszélek. A laikusokat elsősorban nem egyházi, hanem világi tevékenységük alapján ítélte meg az állam, világi tevékenységük alapján lehettek érdekesek a belügy számára is. De valóban: ha valaki egyetemi emberként a belüggynek dolgozott, azt én súlyosabbnak ítélem, mint ha egyházi emberként, klerikusként tette ugyanezt.

A másik problematikus kérdés az, hogy jóllehet a rendeletek világosan definiálják a különböző funkciókat, vagyis egyértelműen megfogalmazzák, mit jelent az érintettség, illetve ki tekinthető hálózati személynek, ezt senki nem veszi figyelembe. Sorra látnak napvilágot olyan információk, amelyekben keverednek a különböző kategóriák. A törvény korrekt jogi meghatározást ad: aki aláírt beszerzési nyilatkozatot, aki jelentést tett, és akinek ebből valamilyen előnye származott. Ha valakire ezekből a kritériumokból bármelyik bizonyíthatóan áll, akkor az illető hálózati személynek tekintendő. Ahhoz, hogy valakire a hálózati személy címkét lehessen ragasztani, elegendő a beszerzési nyilatkozat aláírása, és az esetleges előny elfogadása, de ahhoz, hogy valakinek a tevékenységét valóban meg lehessen ítélni, tudni kell, miről és mit jelentett, s annak milyen következményei voltak. Ennek feltárása valódi történelmi munka. És e tekintetben mindegy, hogy a művészvilághoz, a sporthoz vagy az egyetemi szférához tartozott-e az illető.

Én magam mindig felszínesnek tartottam kicsit a morális megközelítést. Úgy gondoltam, nem elegendő az embernek morális lénynek lennie nézetében vagy hétköznapi életvezetésében, ennél többet kell vállalnia: akár tűzbe is kell mennie, s a tűzben bizony meg lehet égni. Ugyanakkor ma szembesülnöm kell azzal, hogy a társadalomban önmagában a valódi teljesítmény nélküli moralitás is érték, s az emberek többsége legalább magában szégyenkezik akkor, ha átlépi a morális korlátokat. Sokan úgy tekintenek az egyházra, mint a morál iránti elkötelezettséget ébren tartó intézményre. Ilyen értelemben tehát az egyháznak érzékenyebbnek kell lennie a maga társadalmi imázsára, s a társadalom

¹ 2006. szeptember 8-án, 15-én és 22-én, valamint október 6-án, az Élet és Irodalom 50. évfolyamának 36–38. és 40. számában jelent meg Majsai Tamás sorozata: *Öt évtizeden át ügynökök az evangélikus egyház élén.*

Hans Multscher: Krisztus az Olajfák hegyén (részlet).

Wurzach, oltárképtábla, 1437.

Berlin, Staatliche Museen

nézőpontjából ez felelősséget jelent az egyház számára.

Az érem másik oldala viszont, hogy amikor a szocialista diktatúrában az egyház eldöntötte, hogy fönntmaradása érdekében nem az ellenállást, nem a hitvallás útját választja, hanem a kollaborációt és a konszenzust – hiszen van lehetőség valamiféle konszenzusra –, akkor ezt a morális tartást föladta. És bármennyire tiltakozzanak is egyesek ez ellen, ki kell mondani, hogy amikor az egyház kollaboránssá vált, akkor mindenki, aki az egyházban dolgozott, lett légyen klerikus vagy laikus, részese lett ennek a kollaborációnak. Függetlenül attól, hogy az intézményrendszer részeként egyébként mennyire pozitív tevékenységet fejtett ki, vagy hogy személyében elmarasztható-e bármiért is.

Tehát az egyház strukturálisan amorálissá lett, miközben fönnttartotta annak igényét, hogy morális intézményként tekintsenek rá.

Így van. Azt gondolom, a pontos történeti kutatásoknak azt kellene tisztázniuk, pontosan hogyan is mentek végbe ezek a dolgok. Már csak azért is, mert csak így lehet megvédeni a méltatlan támadásoktól azokat, akikről eddig esetleg semmi más nem jelent meg, mint a fedőnevük, vagy egyszerűen csak megbélyegezték őket mint ügynököket. Pedig az, hogy ma van papság, él az egyház, él a gyülekezet, nekik is köszönhető.

Tényszerűen persze úgy áll, ahogy mondod: azaz, hogy valaki ordináltatta magát ebben az egyházban, gyülekezeti szolgálatba lépett ebben az egyházban, részesévé lett a rendszernek. De önmagában ez a tény egyetlen nagy közösségbe is zárja ezeket

az embereket? Vagy lehet-e azért valamilyen módon disztinguáln? Lehet-e azt mondani az egyikről, hogy az ő bűnrészessége mégiscsak súlyosabb, mint a másiké? Ha valaki azt mondja az akkor szolgáló lelkészek közül: nekem semmi közöm nincs ahhoz, amit Káldy Zoltán képviselt, a te koncepciód szerint megállja a helyét?

Nem állja meg. Én persze nagyobb opportunistá vagyok akár melyik lelkésznél. Sokat közülük nagyon szerettem, személyes jó kapcsolatban voltam velük, s tiszteltem őket, hogy ezt a pályát választották. Nem gondolom, hogy bármelyiküknek az lett volna a célja, hogy egy ilyen kollaboráns egyházban szolgáljon, ezért az én szememben mentségre sincs szükségük, eleve fölmentettem őket. Akadtak persze olyan események később is, amelyek – mondjuk így – az én ízlésemnek nem feleltek meg. Például Keveházi Laci összeölelkezése Dóka Zoltánnal, akivel pedig korábban, espereseként – nyilván kényszerből – nagyon méltatlanul viselkedett. Ugyanakkor azt gondolom, az ő esperesi tevékenysége is egyértelműen hasznára vált az egyháznak.

Káldy Zoltánnal persze más a helyzet. Vele akadtak konfliktusaim, távol is tartotta magát azoktól a dolgoktól, amelyekhez nekem közöm volt. Tudta, hogy szuverén vagyok, és tiszteletben tartotta ezt. Én azonban nem függtem tőle, egészen más területen mozogtunk. Az ő felelőssége tehát sokkal nagyobb, akár morális, akár egyházpolitikai oldalról közelíték hozzá. Egy püspöknek kitüntetett a szerepe és a felelőssége, ezért nem is lehet másokhoz hasonlóan megítélni, állásfoglalása ezekben a kérdésekben egészen más súllyal esik a latba, mint bárki másé.

De ha ez így van, akkor ti, akik a kilencvenes évek közepén vezető pozíciót töltöttetek be az egyházban, miért nem törekedtetek arra, hogy egyértelműen megkülönböztessétek, elhatároljátok magatokat azoktól a korábbi egyházi vezetőktől, akik tevőlegesen részt vállaltak akár a náciizmus, akár a kommunizmus bűneiben.

Igen, be kell vallanom, ez így van, nem tudok róla, hogy bármiféle elhatárolódás elhangzott volna. Talán azért sem, mert ezek az emberek, akár Dezséri, akár Grunwalsky, 1945 előtt erősen jobbos beállítódásúak voltak, utána meg balossá lettek, tehát szépen átfestődtek.

Két embernek a nevével 1990 után én soha nem találkoztam pozitív kontextusban: Mihályfi Ernővel és Darvas Józseffel.

Mihályfiéval még csak-csak, Darvas azonban – ahogy annak idején jót derültünk azon, milyen finoman írták – kicsit idegenül mozgott az oltár előtt, amikor beiktatták. Neki parasztpárti kommunistaként valóban nem volt semmiféle egyházi múltja és ismerete. Mégis, azt hiszem, akár Káldy Zoltán, akár Dezséri László sokkal több elmarasz-

talást kapott az egyházi közvéleménytől, mint ők ketten. Miközben persze e két püspök munkássága sincs feltárva, ahogy Ordass Lajosé sincs. Az egyik oldal Ordasst heroizálja, a másik Káldyt, Dezsérivel kapcsolatban pedig kizárólag az elítélés kap hangot, és csak fozslányokban lehet találkozni a véleményekkel, hogy ő bizony sokszor kiállt a papjaiért, és sokkal rokonszenvesebb főnöki attitűd jellemezte, mint Káldyt. A terhére leginkább azt lehet írni, hogy teljesen elhanyagolta a spiritualitást, és az egyházat valamiféle egyesületi irányba vitte el.

Robi, amikor téged 1987-ben Harmati Bélával együtt beiktattak, pontosan lehetett tudni – s ezt az ÉS-anyag is feketén-fehéren közli –, hogy Harmati Béla ügynök volt.

Én nagy érdeklődéssel várom, hogy valaki elém tegyen egy dossziét, amelyben tények vannak arról, hogy ténylegesen mi volt Harmati Béla. Van egy csomó adat arra, hogy ő ügynökként tevékenykedett, de semmi sincs arról, pozitív vagy negatív volt-e ez a tevékenysége. Nincs dosszié. Szemben Nagy Gyulával – pedig még az ő esetében is fel kell tárni, hogy azok a terjengős püspöki jelentések irodalmi munkássága részének tekinthetők-e, vagy valóban konkrét személyeknek ártó szövegek voltak-e. Arról nem tudok, hogy bármiféle irat előkerült volna, amely arra utalna, hogy Harmati ténylegesen ilyen tevékenységet folytatott volna. Őt ismerve ezt nem is nagyon tudom elképzelni.

Bocsánat. Abban neked teljesen igazad van, hogy ez történelmi munka: milliméterről milliméterre fel kell deríteni, papírról papírra fel kell dolgozni ezeket az anyagokat, s annak alapján eldönteni, hogy valaki csinált-e valamit, és hogy mit csinált. Számomra a dolog azonban politikaetikai szempontból érdekes, és ebben a vonatkozásban teljesen érdektelen, hogy a történészeknek két vagy kétezer oldalt kell-e áttanulmányozniuk. Az a tény, hogy Harmati Béla egyházi

Az utolsó vacsora és Krisztus megmossa az apostolok lábát (részlet).

Winchester-zsoltároskönyv, Anglia, a 12. század közepe.

London, British Library

pozíciójában és egyházi pozíciójával annak a hatalomnak vált munkálójává, fönntartójává, amely hatalom az egyházzal szemben – ahogy fogalmaztad – kezdetől fogva ellenséges volt, amely az egyházat „egyházatlanítani” akarta, joggal veti fel a kérdést: 1990 után megmaradhat-e Harmati Béla biblikus legitimitása abban a közösségben, amely számára a biblikus legitimitás fontosabb, mint a szakmai vagy a nyelvtudásbeli vagy egyéb kompetencia?

Igen, ez eldöntendő kérdés.

És módot adtatók ennek eldöntésére?

Tulajdonképpen igen. Ez benne volt a levegőben. Sok személyes beszélgetést is folytattam ebben a témában, s igazából minden adat nélkül eléggé jól be tudtam határolni azt a kört, amely e kérdésben érintettek vagy hálózati személynek tekinthető. A magam számára azt szűrtem le, hogy a lelkes karban nincs igény ennek a kérdésnek a bűnbánó-bűnbocsátó föltárására, megközelítésére. Szűk körben hivatalos alkalmakon, sőt a zsinaton is többször előkerült ez a téma, s minden lehetőség rendelkezésére állt az egyháznak arra, hogy függetlenül attól, milyen törvényt hoz az állam, szembesüljön ezzel a kérdéssel. Még levéltárra vagy bizottságra sem lett volna szükség.

Tehát már a régi rendszer megdőlte után sikerült azzal továbbéltetni ezt a régi rendszert, hogy a zsinati atyákat belekompromittálták abba, amiben ők pedig nem voltak bűnösök és felelősek, csak azért, hogy azok, akiket valódi felelősség terhel, tovább regnálhassanak?

Nem így volt. Én úgy ítélem meg, hogy ezek az emberek valóban nem akarták ezt a szembesülést. Én magam is azt vártam, hogy a többség igényelni fogja ennek a kérdésnek a rendezését, és őszintén meglepődtem azon, hogy nincs ilyen szándék vagy törekvés. Ez már abból is nyilvánvalóvá válhatott a számomra, hogy néhányan, akik egyértelműen hálózati személyek voltak, hangot is adtak az általános megbékélési hangulat fölötti örömüknek. Magam abban a hitben fogadtam ezt el, hogy viszonylag kis egyházzal van szó, ahol nyilván sok dolog másképp jelentkezik, mint a világban vagy a nagyobb felekezetekben, s hogy a kiterjedt rokoni kapcsolatok miatt meglehetősen sok család lehet érintett az ügyben. Az ügynökkérdés egyébként azért izgalmas, mert szinte minden lelepleződik ezekben a nagyon mély folyamatokban.

Előző beszélgetésünkön úgy fogalmaztál, felügyelői időszakod legnagyobb eredménye, hogy sikerült a szélsőségektől megóvnod az egyházat, és kivédned mind a jobb-, mind a baloldali elhajlásokat. Vajon nem azért volt olyan nagy keletje ennek a jobboldali, „csurkista” szellemiségnek, mert az emberek azt tapasztalták, hogy minden ugyanúgy megy tovább, mint annak előtte?

Ez leegyszerűsítés, sőt alapvető tévedés. Nem ment ugyanúgy tovább.

Itt elsősorban nem konkrét ügyekre gondolok, hanem arra, hogy egyszerűen lapoztunk egyet. Ami történt, megtörtént, fátylat rá.

Ebben az értelemben igazad van. Ugyanakkor szinte pillanatok alatt helyreállt egyfajta egészséges egyházi élet. Legalábbis akkor én így gondoltam. Most már persze belátom, hogy valójában el kellett telnie egy évtizednek, be kellett következnie bizonyos személyi változásoknak, hogy az emberek ezt elhiggyék. Ez az időszak tulajdonképpen egybeesett azzal, ameddig Harmati Béla állt az egyház élén. Ő igen összetett személyiség, de éles helyzetekben mindig a polgár kerekedett felül benne. Az más kérdés, hogy egyházkerülete zsinati képviselőit erőteljesen befolyásolta a szavazásokban, de miért ne tette volna? Teljes vitaszabadság volt, miért ne kampányolt volna a maga álláspontja mellett? Minden lelkész tapasztalhatta azonban, hogy a véleménye miatt semmiféle retorzió nem éri, s egyre inkább tudomásul kellett vennie mindenkinek, hogy a teljesítmények döntenek. Abban az időszakban nem a püspökhöz való viszony volt a meghatározó, ma pedig ismét azt kezdjük tapasztalni, hogy fontossá válik a püspökhöz való viszony, hogy bizonyos jogkörök hatalmi befolyás alá kerülnek, hogy némelyik egyházi vezető magához ragadja azokat a döntéseket, amelyekben a zsinat csupán a kereteket szabta meg. Megvan tehát annak a lehetősége is, hogy a dolgok teljesen antidemokratikusan működjenek.

A lényeg azonban, azt hiszem, az, hogy az egyházi élet szinte pillanatok alatt meg tudott újulni, azt is mondhatnám: az egyházban sokkal teljesebb és gyorsabb volt a rendszerváltás, mint a világban. Ugyanakkor pedig az egyház nem volt képes élni a lehetőségekkel, nem tudott úgy élni, ahogy lehetett volna. Talán Szemerei Zoltán mondta, hogy ha leveszik a gúzsba kötözött emberről a kötelet, még nem tud futni. Az egyház nem tudta megtölteni tartalommal a rendelkezésére álló kereteket. Nem az az érdekes, hogy az egyház mit csinált a múltban, az az izgalmas, mit hajlandó és mit képes tenni ebben a kitágult világban. A diktatúrájának kétségtelenül vannak előnyei: az embernek önfelmentést ad arra, hogy miért nem dolgozik. Mi megadtuk a lehetőséget, aki akart, dolgozhatott. Nem söpörtük szőnyeg alá a problémákat, de nem volt sem önmarcangolás, sem vádaskodás, sem önfelmentés. Én azt gondolom, tisztességes egyházi modellt próbáltunk kialakítani, amelyben a változások sebessége talán túl nagy is volt.

A Staufen-oltár mestere: Krisztus elárulása és elfogatása (részlet),
15. század első harmada
Karlsruhe, Kunsthalle

Úgy gondold tehát, hogy mindaz a visszásság és tehetetlenség, gyenge minőség, amelyet akár az egyházi oktatásban, akár a gazdálkodásban, a tervezésben, akár az evangélikus sajtó területén, akár a kulturális tevékenység más területein tapasztal a „köz evangélikus”, az optikai csalódás?

Nem, ezek a hiányosságok megmaradtak.

Szóval a hiány 1948-tól kumulálódik.

Én a pozitív oldalt nézem. Azt mondom, kiépítettük az iskolarendszert – tulajdonképpen a nulláról –, kialakítottuk a karitatív intézményrendszert. Az az igazán nagy kérdés, elbírja-e, tudja-e működtetni ezt az intézményrendszert az egyház.

Most kapitalizmus van, mondjuk ilyen egyszerűen. Te pedig a szocializmusban, az akkori viszonyok között szocializálódtál. Ma azonban senkit nem érdekel, sem a Hit Gyülekezetét, sem a buddhistákat, sem az iszlámot, hogy a derék evangélikus egyházzal vagy bármelyik történelmi egyházzal mi történik. Ha nincs a Magyarországi Evangélikus Egyháznak olyan csapata, amely akár gazdasági, akár kulturális, sajtó- vagy iskolai ügyben jelentőset tud alkotni, és alkalmazkodni tud a mai viszonyokhoz, akkor a szögre akaszthatjuk őseink képét, és megfordíthatjuk a címet.

Én azt hiszem, összeállt ilyen csapat mindegyik intézményrendszerénél. Azért nem vagyunk még előbbre, mert a szükségesnél és hasznosnál több volt az önmarcangolás és a személyeskedés. Jót tett volna, ha a különböző radikális vagy kevésbé radikális csoportok elhitték volna, hogy jó irányba megy a kocsis, s nem valami retrográd tevékenység érvényesül az egyházkormányzásban. Akik most irányítják az egyházat, mind teljesen szabad választásokon nyerték el pozíciójukat. Hát akkor most tessék: lehet bizonyítani.

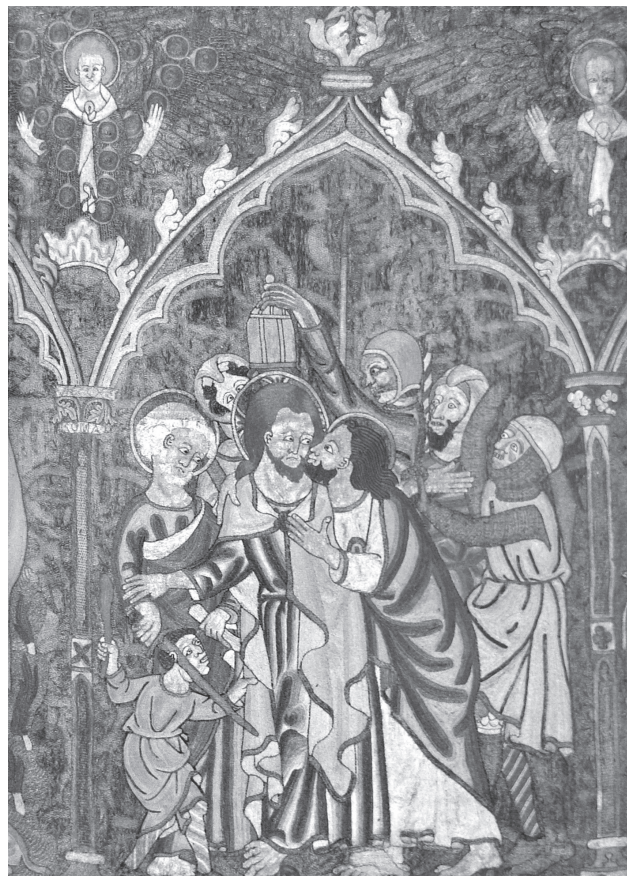

Természetesen koncepcionális véleménykülönbségek is akadnak. Ittész János szerint például a magyarországi katolikus dominancia miatt szerencsésebb, ha minél több püspök regnál. Én azt gondolom, az egyháznak fokozatosan az egypüspökös rendszer irányába kellett volna elmozdulnia, ott van mintának például az osztrák egyház, szuperintendensekkel és egy püspökkel. Egy ekkora egyházban meglehetősen abszurdnak tűnik három kerületet, három püspöki hivatalt fenntartani. De még azokban a kérdésekben is a demokratikus többségre bíztuk a választást, amelyekben meg voltunk győződve a magunk igazáról, így végül is a zsinatban a mostani háromkerületes megoldás kapott többséget. Most már nincs mit tenni, el fogunk vesztegetni ezzel húsz évet. De tessék, birkózzanak: birkózzanak a három kerülettel, az egyetemi követelményekkel, az egyházkormányzás gondjaival.

Nagyon sok egyéni út adatott a múltban is, a jelenben is. Ha nekem nincs egyházi aktivitásom, ha nem kapcsolódom be a Testvéri szó-mozgalomba, akkor bizonyára nem keveredik a nevem az ügynöktörténetbe. De ismét csak azt mondom: tessék bizonyítani. Én a negatívumot is tudom bizonyítani, pedig azt sokkal nehezebb. És valaki hiába nem tud bizonyítani, hiába nem tud felmutatni aláírt beszerzési nyilatkozatot, mégis rágalmazhat, nyugodtan és gátlástalanul.

Ahogy már a múltkor is idéztem Miklós Imrét, az Állami Egyházügyi Hivatal egykori elnökét: egyházi aktivitásom nem tett jót a karrieremnek. De ha leltárt kell készítenem: nem bánom, hogy így alakult. Annak idején már Szépfalusi Pista megállapította – mintegy jelezve a két választás demokratikus jellegének párhuzamát –, hogy engem ugyanolyan arányban választottak országos felügyelővé, mint Ordass Lajost püspökké. Azt gondolom, morálisan mindenkit a maga kontextusában kell megítélni. Természetesen én nem vagyok büszke a magam moralitására, s nem is mondanám magamat morális lénynek a szónak abban a rideg, szigorú értelmében, ahogy Ordasst annak tekinthetjük. Számomra azonban nem az a fontos, hogy morális lénynek lássanak, tartsanak. Sokkal inkább a hatékonyság, a teljesítmény alapján ítélték meg mások és a magam szerepét is. Meggyőződéseim, hogy a teljesítmény ment föl morális értelemben is. Hadd valljam be mégis, most, hogy abbahagytam az egyházkormányzati tevékenységet, furcsa módon mégis jó érzéssel tölt el, hogy utólag a moralitás tekintetében is igen sok pozitív visszajelzést kapok.

Már a múltkori beszélgetésünkből, s ebből a mostaniból is kiderült: téged, aki belenőttél egy hagyományos püspöki egyházmodellbe, igazából elejétől fogva az a kérdés izgatott, hogyan lehet az egyházat laicizálni, demokratizálni, bizonyos szempontból toleránsabbá, érzékenyebbé tenni, vagyis szekulari-

Krisztus elárulása és elfogatása. Hímzett oltárterítő, Anglia, 14. század. London, British Museum

zálni. Sok területen ez sikerült is, ebben talán a körülmények is a segítségére voltak. Ha most valaki azt mondaná, Frenkl úr, ismét 18 éves, kap 50-60 esztendő, kezdheti előlről, mit tennél? Mi lenne ebben az 50-60 évben?

Mindenekelőtt a minőségre figyelni, ez nem vitás. Úgy nem lehet vonzóvá tenni az egyházat a következő nemzedékek számára, hogy zagyvaságok hangzanak el a szószékről, s ebben a vonatkozásban utódom, Próhle Gergely sokkal bátrabb, mint én voltam. Tehát: tevékeny minőség. És ez nem csupán szellemi vonatkozásban érdekes: ez jelent empátiát, pluralizmust, emberséget, toleranciát, sok olyasmit, ami ma még hiányzik az egyházból. A főpásztor személyes felelőssége, hogy ne tévessze össze a politikumot az evangéliummal, és ne abban élje ki a maga identitását, hogy állami vagy pártvezetőkhöz dörgölődzik. Ma sokkal erőteljesebben képviselném az egyház és az állam szétválasztását, a teljes belső és külső függetlenséget az egyház számára. Az egyik legsúlyosabb, legtorzabb feudális maradvány ez a dörgölődés, amely szükségszerűen okoz értékvárat, és deformálja a gondolkodást. Az egyháznak meg kell teremtenie a maga arculatát, és ebben számomra egyre fontosabbá válik az ember Jézus arca.

Donáth László–Ittész Nóra

A KERESZTÉNY MŰVÉSZET KEZDETEI

A katakomba

A keresztény művészet kezdetei kétségtelenül a katakombák ábrázolásaiban keresendők. Kutatásuk aránylag későn, a 19. század második felében és a 20. század elején indult meg, tudományos feldolgozásuk pedig főként Rómára koncentrált. Ez ahhoz a téves felfogáshoz vezetett, hogy a görög szépségideálon kiművelt hellenisztikus és római művészet a kereszténységgel végleg megsemmisült, és helyébe primitívebb, kifejezési módjában igénytelenebb, csak dekorációként alkalmazott művészet lépett. Ma már tudjuk, hogy nem hanyatlásról, hanem a művészettel szemben támasztott igény megváltozásáról volt szó, olyan világnézeti szemléletváltásról, amelyben a szellemi tartalom győzött a látható forma felett.

Mint említettük, a kutatás tévedését a római katakombák okozták, mivel nem vették figyelembe, hogy nem Róma volt a katakombatemetkezés igazi őshazája, hanem a Kelet: Egyiptom, Szíria, Kis-Ázsia és főként Palesztina, ahol a sziklába vágott sírhelyek kialakításáról a Biblia is több helyen megemlékezik. Ezek a klasszikus antik kultúra idején már nemcsak egyszerű barlangok voltak, hanem kőbe vágott temetkezési helyek, amelyek fölé nem egyszer mauzóleumot is építettek. Keleten, ahol a szakadékos-barlangos terep csak ezt tette lehetővé, a pogányok is katakombáknak kialakított barlangokban helyezték el a holttesteket.

Az ókeresztények katakombatemetkezése zsidó hagyományokból ered, Jézust is sziklasírba temették, és később ez a gyakorlat a pogány eredetű keresztények körében is általános lett. A Talmud rituális előírása szerint a zsidó sziklasírnak legalább 4-6 könyök szélesnek és 6-8 könyök hosszúságúnak kellett lennie, hogy benne 6–13 sírhely el-

férjen. Ez utóbbi esetében mindkét oldalon három vagy négy, a bejárattal szemben pedig két sírhelyet alakítottak ki, hasonlókat a kemencéhez, amelyekbe a halottakat lábbal a fal felé tolták be, és a fejnél lezárták a sírüreget. A sírbarlangot a tulajdonos már életében megvásárolta, és az előírásnak megfelelően kialakította. A bejárathoz közeli két sírhely támla nélküli padhoz hasonló emelvény volt. Ilyen lehetett arimátiai József üres új sziklasírja is, amelybe Jézus testét helyezték el a keresztről való levétel után. Minden barlangsírhelynek fedett vagy fedetlen előtere volt, hogy a halottvivők megfordulhassanak. Magát a sírkamrát görgethető kőlap zárta el a külvilágtól, fejlettebb formájában kőcsappal ellátott zármechanizmussal.

Idővel a belső részben a sziklafalat lesimítva márvánnyal kevert vakolattal látták el, amely lehetővé tette a festést a boltozatosan kivájt mennyezetben is. A márvánnyal alapozáson a színek is élénkebben látszottak.

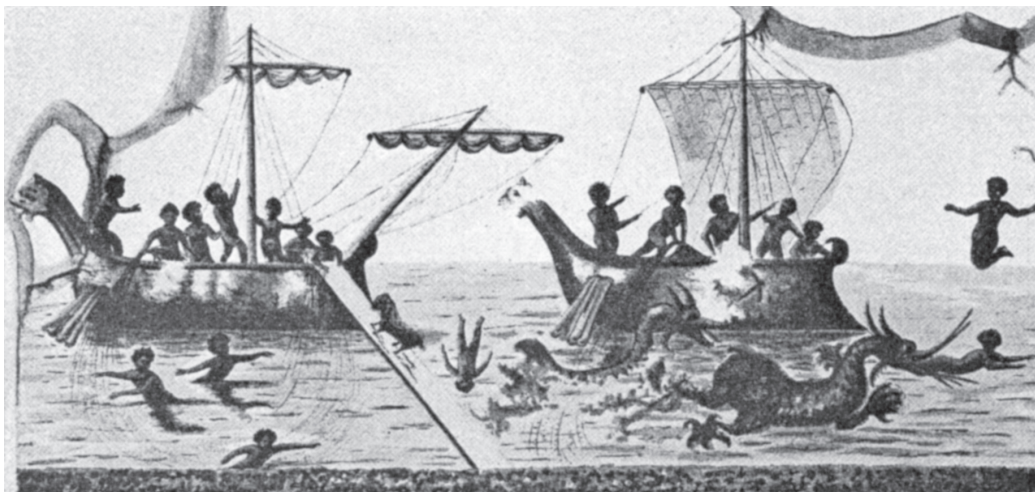
A diaszpórában a héberül már nem tudó zsidók ki voltak téve a hellenizált Kelet állandó hatásának. A világbirodalomra nőtt Római Birodalomban a különböző szinkretikus szekták gyorsan térhódítottak. Nem csoda hát, hogy a katakombák festett ábrázolásai között az őspatriarchák mellett az alvilágot megjáró Orfeusz is megjelenik, méghozzá központi helyen, a boltozat közepén. Hogy ezekben az ábrázolásokban mikor jut érvényre a kereszténység hitvilága – ha csak rejtett-szimbolikus módon is –, azt nehéz megállapítani, mert a lantjával minden élőlényt megszelídítő Orfeuszban éppúgy kifejezésre juthatott az ortodoxiától eltávolodott hellén zsidók számára a messiásvárás, mint a bacchánok által szétépett Orfeuszban a Megváltó kegyetlen halála.

A keresztény katakombafestészet tartalmára, motívumrendszerére nemcsak az új hit nagy tanítói, az evangéliumok szövegei hathattak ösztönzőleg, hanem a megkeresztelt tömegek még meglehetősen zavaros hitvilága is, amelybe a pogány mitológia éppúgy belejárt, mint a zsidó Ószövetség és az evangéliumok csodái. Mindehhez járult még a rejtettség kényszerítő körülménye, egészen a 4. századig. A keresztények – főleg a túlvilági élettel kapcsolatban – az ábrázolásokban olyan kitörési pontokat kerestek, amelyek lehetőleg csak a beavatottak számára voltak értelmezhetőek. A szétszórt keresztény közösségek egymással élénk kommunikációban álltak, és szinte államot alkottak az államban. Csak így volt lehetséges, hogy egy-egy görög mitológiai motívum új értelmezésben a legtávolabbi katakombákba is eljutott. E főleg keleti kezdeményezéseknek Róma többnyire csak továbbfejlesztője volt, s a kutatás csupán azért fordult

Cirenai (Észak-Afrika) katakombafestmény:
a jó pásztor, körülveve halszimbólumokkal

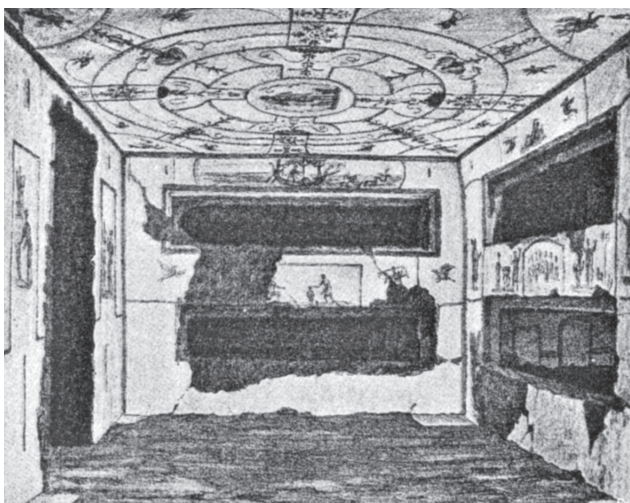

A cagliari (Szardínia) katakomba falfestménye Diocletianus korából: a példázatbeli csodálatos halfogás, halak helyett emberekkel, valamint Jónás-jelenet

legelőször feléje, mert itt maradt meg a legtöbb katakomba. A 16. századig ezek közül alig néhányat ismertek, a több szint mélységű, hatalmas kiterjedésű keleti nekropoliszokról pedig szinte semmit sem tudtak.

Rómában a pogány katakombák festészete eleinte kizárólag dekoratív jellegű volt, hasonló stílusú, mint a pompeji lakóháza utolsó korszakáé, s mivel a város Kr. u. 78-ban a Vezúv kitörésének áldozata lett, e katakombafestmények kora is pontosan meghatározható. Ezt az ábrázolást váltotta fel a Szíriából eredő, repkényindákkal mezőkre osztott, igen látványos stílus, az indákon madarakkal, a mezőkben kis figurális képekkel. Ezekben már felfedezhető bizonyos keresztény szimbólumrendszer. A madarak közül különösen a galamb és a páva kapott új értelmezést. Az előbbi a Bibliában is sokféle utalásban fordul elő (Noé olajágas galambja, Jézus megkeresztelésekor a vállára leszálló galamb stb.). A pávának mint a feltámadás szimbólumának eredetét pontosan nem lehet meghatározni, mert zsidó katakombákban is előfordul, de az ókeresztény művészetben gyakori ábrázolása nem csupán dekorációs célokkal történik, hanem szellemi tartalmat

A római ún. Callixtus-katakomba Hadrianus korabeli keresztény részlete

hordoz. Idővel a repkénnyel keretezett falmezők kis zsánerképei egyre önállóbbá váltak, a repkény levelei szőlőlevelekké alakultak az evangéliumok szőlőskert példázatainak megfelelően.

A figurális mitológiai ábrázolások átvételének és vándorlásának egyik legbeszédesebb példája a „jó pásztor” ábrázolása vállán a báránnyal vagy a juhok között állva. E figura őstípusa Hermész volt, – sok mellékfoglalkozása mellett – a pásztorok istene, az isteni herold, az isteni világ és a halandók közötti közvetítő, a lelkek kísérője az alvilágba. A pásztoristent ábrázoló képeken Hermész kost vitt a vállán. Ez az képtípus a 3. században Alexandriában, a bukolikus költészet egyik virágzó központjában alakult ki, keresztény értelmezésű változata a katakombák tanúsága szerint Nápolyon keresztül jutott el Rómába, még a Kr. u. 1. században, az evangéliumok kanonizálása előtt. Feltehető tehát, hogy ez az ábrázolás a népies vallásosságban alakult ki, de gyökeret vert, és az őskeresztény művészet egyik legkedveltebb szimbóluma lett. Legszebb továbbélését a szobrászatban a kora keresztény szarkofágokon találjuk.

Számos egyéb szimbólumot találunk e korból, amelyek arra utalnak, hogy az eltemetett keresztény volt, ezek pontos tartalmát azonban gyakran csak a Nagy Constantinus-i korszak, az államvallássá lett kereszténység ábrázolásai alapján tudjuk megfejteni. A katakombatemetkezés gyakorlata ugyanis az 5-6. századig is elnyúlik, s az általánossá vált szimbólumok mellett a Bibliára utaló, valamint félreérthetetlen evangéliumi képek is egyre önállóbbak és technikailag fejlettebbek lesznek. Biztos támpontot nyújtanak a kormeghatározásban a milánói ediktum (Kr. u. 313) után megjelenő motívumok: a Krisztus-monogram, illetve a mártírkivégzések képszerű ábrázolása. E képek jelentésének helyes megfejtéséhez az ikonográfusnak azonban az ó- és újszövetségi szövegeken kívül ismernie kell a korai egyházatyák sokszor igen spekulatív írásait, valamint az apokrif evangéliumokat is.

Pamer Nóra

BŐJT – HÚSVÉT – PÜNKÖSD ISTENTISZTELETI REND

Békásmegyér (Mező u. 12.):

Április 1., virágvasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Vári Krisztina

Április 5., nagycsütörtök

17.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Iványi Gábor

18.30-kor *da Capo al Fine* – passiójáték

Április 6., nagypéntek

17.00 órákor istentisztelet stációjárással,

igét hirdet: Donáth László

Április 8., húsvét ünnepe

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Április 9., húsvéthétfő

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Gálos Ildikó

Április 15., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Fülöp Attila

Április 22., vasárnap, az összegyülekezés napja

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Csepregi Zoltán

12.30-kor közös ebéd

14.00 órákor beszélgetés Ormos Mária történéssel

16.00 órákor vecsernye, igét hirdet: Csepregi András

Április 29., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Iványi Miklós

Május 6., vasárnap,

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Frenkl Róbert

Május 13., vasárnap,

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet:

Orosz Gábor Viktor

Május 17., mennybemenetel ünnepe

17.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Május 20., vasárnap, az összegyülekezés napja

10.00 órákor istentisztelet,

12.30-kor közös ebéd

14.00 órákor Szalay Péter dokumentumfilmjei

16.00 órákor vecsernye

Május 27., pünkösöd ünnepe

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet:

Takácsné Kovácsné Zselma

Május 28., pünkösdhétfő

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Paál Gergely

Június 3., vasárnap,

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Mártonffy Marcell

Június 10., vasárnap,

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Június 17., vasárnap, az összegyülekezés napja

10.00 órákor istentisztelet,

12.30-kor közös ebéd

14.00 órákor vidám gyülekezeti nyárköszöntő

16.00 órákor vecsernye

Június 24., vasárnap,

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Varga Gyöngyi

Az úrvacsorát a hónap 1. és 3. vasárnapján ünnepeljük.

Pilisvörösvár (református templom):

a hónap 2. és 4. vasárnapján 14.00 órákor

húsvét- és pünkösdvásárnap 14.00 órákor

BIBLIODRÁMA

Az Örökkévaló emésztő szeretete címmel folytatjuk szorozatunkat. A Biblia zavarba ejtő, igazságérzetünket kikezdő, olykor megbotránkoztató kijelentéseivel nézünk szembe.

Házigazdák: Muntag Ildikó és Falvai Dóra

Alkalmak: április 28-án, május 26-án és

június 23-án, szombaton 16.00 órákor

BIBLIAÓRÁK

Jób könyve

Tanház Donáth László vezetésével

Alkalmak: április 18-án, május 9-én és 23-án,

június 13-án és 27-én, szerdán 17.00 órákor

Gyermekkatékezés

Naszályi Márta és Váradai László vezetésével

minden vasárnap 10.00 órákor

Családi kamarakonzertek

Április 1-jén, vasárnap 18.00 órákor

Barokk est

Közreműködik:

Károly Edit (ének) és Klembala Géza (csembaló)

Május 6-án, vasárnap 18.00 órákor

Évszázadok zongoramuzsikája

Közreműködik:

Szokolay Ádám (fuvola), ifj. Szokolay Ádám Zsolt,

Szokolay Balázs, Szokolayné Pásztor Edina és

Szokolayné Szőke Diána (zongora)

Június 3-án, vasárnap 18.00 órákor

Musica sacra – musica profana

Közreműködik:

Koloss István (orgona), valamint

Jasmine Seipel és Koloss András (ének),

Koloss Krisztina (cselló)

Szerzőink:

BÁLINT GYÖRGY kertészmérnök

BÉKÉS PÁL író

BODOR PÁL (Diurnus) újságíró

CSEPREGI ZOLTÁN segédlelkész

DEÁK DÁNIEL egyetemi hallgató

DONÁTH LÁSZLÓ evangélikus lelkész

DONÁTH MIRJAM újságíró

FABINY TAMÁS evangélikus lelkész, püspök

KOCZOR ZOLTÁN főiskolai tanár, szervezetfejlesztő

OROSZ GÁBOR VIKTOR evangélikus lelkész, teológus

PAMER NÓRA régész, építészettörténész

P. GÁBOR MÓZES történész

RADNÓTI ZOLTÁN rabbi

RÉZ-NAGY ZOLTÁN evangélikus lelkész

SZILÁGYI ÁKOS költő, műfordító, esztéta

VERES EMESE-GYÖNGYVÉR néprajzkutató, újságíró

HÉT HÁRS

A Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség lapja

Felelős szerkesztő: Donáth László lelkész

Szerkesztők: Breuer Katalin felügyelő és Ittzés Nóra

A gyülekezet lelkészi munkatársai:

Fülöp Attila segédlelkész,

Gálos Ildikó gyülekezeti munkatárs

Cím: 1038 Budapest, Mező u. 12.

Tel/fax: 368-6118, mobil: 06-20-460-13-45

E-mail: hethars@gmail.com

Tördelés: Hartai Krisztina

Nyomtatás: Wesley Kiadó

Felelős vezető: Iványi Miklós

Adományokat az OTP 11703006 – 20058830
számlaszámra várunk.